

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์
ทรัพยากรป่าและน้ำ ในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน
อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

โดย

นันทมิตร นันทะเสน และคณะ

มิถุนายน 2548

ที่ปรึกษาโครงการ

นายสุทธิพงษ์ วสุโสภาพล   นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม และ
ที่ปรึกษางานวิจัยท้องถิ่นจังหวัดน่าน

คณะนักวิจัย

นายฉันทมิตร นันทะเสน	หัวหน้าโครงการ
นายถวิล ปัญญาอินทร์	รองหัวหน้าโครงการ
นายบุญเรือง ธนธีระบรรจง	นักวิจัยหลัก
นายไพโรจน์ กลิ่นจันทร์	นักวิจัยหลัก
นายอิสรภาพ มาเรือน	นักวิจัยหลัก
นายพิเชษฐ์ หนองช้าง	นักวิจัยหลัก
นางหทัยพร วิชาเหล็ก	นักวิจัยหลัก
นางทัศนีย์ พิลา	นักวิจัยหลัก
นางกัลยา รุณวุฒิ	นักวิจัยหลัก
นายจรัส วิชาเหล็ก	นักวิจัยหลัก
ผู้สนับสนุนกระบวนการวิจัย	จำนวน 35 คน (ภาคผนวก)

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ "คน" ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มี ความก้าวหน้าขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึง อยู่ที่ "กระบวนการ" มากกว่า "ผลลัพธ์" เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้ งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้อง อาศัย "เวที" (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ "ปัญญา" ในกระบวนการวิจัย

"กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น "คำถาม" ต้องคมชัด โดยมีการ แยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา "ข้อมูล" ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือ ของข้อมูล มีการ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ "บันทึก" มี การ "ทบทวน" ความก้าวหน้า "วิเคราะห์" ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ "ถอด" กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" ตอบคำถามที่ตั้ง ไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย "ผู้ที่เกี่ยวข้อง" ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการ สร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของ ศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ใน ชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับปรุงแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัย เรื่อง การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน อ.เวียงสา จ.น่าน ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาค(สกว.) เพื่อเป็นการค้นหา ศึกษาและพัฒนา วิธีการขยายผลกระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำ เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ ให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชน และให้มีความเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ขอขอบคุณแหล่งเงินทุน และเจ้าหน้าที่จาก สกว.ทุกระดับ ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ และเป็นกำลังใจในการทำงาน ด้วยดีเสมอมา คณะผู้ศึกษาวิจัยขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ ประธานมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน คณะสงฆ์ตำบลไหล่น่านทุกรูป โดยการนำของท่านพระครูวิสิฐนันทวัฒน์ เจ้าคณะตำบลไหล่น่าน ขอขอบพระคุณฯ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่กรุณาให้เกียรติมาเป็นประธานพิธีบวชป่าชุมชนห้วยสไมย์ บ้านนาสา ขอขอบคุณ นายแพทย์บุญยงค์ วงศ์รักมิตร ที่ปรึกษาประชาคมน่าน นายแพทย์ชลน่าน ศรีแก้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดน่าน นายสุวัฒน์ โชคสุวัฒนสกุล ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน นายประเสริฐ เล็กสกุลติก ปลัดจังหวัดน่าน อาจารย์ยี่ซัซ บุญญการกุล ผู้อำนวยการกองทุนสุขภาพตำบลชุมชนและประเมินผลกระทบต่อสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข นายสุทธิพงษ์ วัสดุภาพล ที่ปรึกษาวิจัย ท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย นายแพทย์ชาติรี เจริญศิริ ประชาคมน่าน นายพงษ์สวัสดิ์ ปัญญาอินทร์ ประธานสภา อบจ.น่าน นายณรงค์ฤทธิ์ สุขะตุงคะ อดีตนายอำเภอเวียงสา นายทินกร ชัยดี ป้องกันจังหวัดแม่ฮ่องสอน (อดีตปลัดอาวุโสอำเภอเวียงสา) นายมนัส ชันใส จำจังหวัดน่าน (อดีตปลัดอาวุโสอำเภอเวียงสา) ขอขอบคุณ คุณพ่อเรื่อง ปัญญานะ คุณพ่อสำราญ แ่งสี ที่ดูแลเรื่องภาษาพื้นเมืองไทยล้านนา

ขอขอบคุณ นายแพทย์พิศิษฐ์ ศรีประเสริฐ นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดน่าน นายทวีศักดิ์ ไชยภักษา นักวิชาการสาธารณสุข (ด้านส่งเสริมและพัฒนา) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน นายเกตุ สมบัติแก้ว สาธารณสุขอำเภอเวียงสา ในฐานะผู้บังคับบัญชาที่ได้เห็นความสำคัญของการพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนให้ม้งงานวิจัยในพื้นที่ และอนุญาตให้ดำเนินงานวิจัย จนสำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณ คุณฉัตรวดี นนทรีย์ ผู้ประสานงาน สกว. จังหวัดน่าน ซึ่งทำหน้าที่ได้เป็นอย่างดีในการประสานงาน เกาะติดพื้นที่ให้คำแนะนำปรึกษาแก่ทีมวิจัย ดูแลอำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรมทุกอย่างอย่างต่อเนื่องด้วยดีเสมอมา ทำให้โครงการวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณทุกหน่วยงาน ทุกองค์กร และทุกท่านที่ไม่สามารถกล่าวได้ครบถ้วน ที่ได้กรุณาให้การสนับสนุนรวมทั้งเป็นกำลังใจให้แก่คณะทำงาน และที่สำคัญที่สุดต้องขอขอบคุณ พ่อแม่ พี่น้อง

ประชาชน ทุก ๆ คนในตำบลไหล่น่านที่ให้ความร่วมมือทุกกระบวนการ หากคุณความดีจากการ
ประกอบร่วมกันและคุณประโยชน์หรือบุญกุศลใดที่พึงมีจากงานวิจัยครั้งนี้ คณะนักวิจัยขอมอบแด่ทุก
ท่านที่มีอุดมการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และแม่น้ำ เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม และสิ่งที่
ทีมงานคาดหวังและเป็นหัวใจของผลงานวิจัยก็คือ เป็นตำราสำหรับการเรียนรู้ของคนในตำบล และใช้
ประกอบการเรียนการสอนของทางสถานศึกษาในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน เพื่อที่จะได้แตกหน่ออ่อนของ
การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้และแม่น้ำ ให้คงอยู่อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

นนทมิตร นันทะเสน และคณะนักวิจัยทุกคน

บทคัดย่อ

ชุมชนในตำบลไหล่นาน เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่วิถีชีวิต ที่มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้และน้ำ เพื่อ การบริโภคและประกอบอาชีพ ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย การลดลงสัตว์น้ำ และน้ำท่วมชุมชน ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ ทำให้มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน ได้เป็นประเด็นปัญหาของชุมชน นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของประชากรและการพัฒนาแบบทุนนิยมที่ไหลเข้ามาสู่ชุมชน ด้วยการมองเห็นปัญหาของ กลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งจะกระทบไปถึงรุ่นลูกหลาน ได้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้และการ อนุรักษ์ปลาในแม่น้ำนานและแม่น้ำว่า แนวคิดนี้ได้ถูกขยายไปทุกหมู่บ้านในตำบลไหล่นาน ซึ่ง การศึกษาเรื่อง การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบล ไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำ การพัฒนากระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำของประชาชนตำบลไหล่นาน และวิธีการขยายผล กระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำไปสู่การพัฒนาเรื่องอื่นและพื้นที่อื่น โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและวิธีวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกัน โดยมีระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม 2545 ถึง 31 พฤษภาคม 2548

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า ชุมชนตำบลไหล่นานได้พัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ ทั้ง การพัฒนาทั้งผลิตซ้ำเดิมและพัฒนาขึ้นมาใหม่ เช่น โครงสร้างภูมิสถาปัตย์ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ การ ขยายเขตพื้นที่อนุรักษ์ การพัฒนากฎกติกาทางสังคม การพัฒนาพื้นที่เขตอนุรักษ์ให้เป็นแหล่ง ท่องเที่ยว การพัฒนาการบริหารจัดการ การส่งเสริม ป้องกัน และฟื้นฟูทรัพยากรป่าและน้ำ การ พัฒนาการสื่อสารสาธารณะและการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาจิตวิญญาณหรือจิตสำนึกของคนใน ชุมชน การบูรณาการในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา เป็นต้น โดยใช้กระบวนการ ประชาสังคมหรือเวทีสาธารณะ การจัดทำแผน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างแกนนำ การสร้างนโยบาย สาธารณะ การประยุกต์ใช้ความเชื่อจารีตและภูมิปัญญาท้องถิ่น การยกย่องเชิดชูผู้ทำความดี การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชนกับชุมชนหรือองค์กรอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน การใช้กฎกติกา ทางสังคม และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้รูปแบบการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ คือ การบริหารกลุ่มหรือองค์กรชุมชน การใช้กฎกติกาทางสังคม การใช้ความเชื่อประเพณีท้องถิ่น และการ จัดการทรัพยากรป่าและน้ำ ในด้านฐานทรัพยากรป่าและน้ำและด้านทรัพยากรมนุษย์และสังคม จนเกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชน จำนวน 25,000 ไร่ และแหล่งอนุรักษ์ปลา (วังปลา) จำนวน 12 วังปลา ใน พื้นที่ 8 หมู่บ้านของตำบลไหล่นาน

การขยายผลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำ (วังปลา) ได้มีการจัดเวทีเรียนรู้ระดับหมู่บ้าน และจัดเวทีชาวบ้านระดับอำเภอ ประเด็นหรือเนื้อหาที่นำมาใช้ขยายผลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและ แม่น้ำ คือ แนวคิดหรือหลักการในการอนุรักษ์ ผลการอนุรักษ์ และกระบวนการในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าและแม่น้ำ การขยายผลสู่การพัฒนาชุมชน ใช้กระบวนการประชุมหรือเวทีประชาคม การ

เสริมสร้างสมรรถนะและการใช้ศักยภาพของผู้นำชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การใช้วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อท้องถิ่น และการขยายผลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำไปสู่พื้นที่อื่นๆ ใช้กระบวนการการประชุมหรือจัดเวทีในชุมชน การประสานงาน การจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ การจัดเวทีชุมชนหรือเวทีชาวบ้านในระดับอำเภอ การประชาสัมพันธ์ และการมีส่วนร่วมในเวทีประชาคมต่างๆ ของจังหวัด ผลจากการขยายผลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำ (วังปลา) ได้สร้างความเข้าใจให้ชุมชนต่างๆ ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำของชุมชนตำบลไหล่น่าน เกิดข้อตกลงร่วมกันในการแก้ปัญหาต่างๆ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำ การพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำ ชุมชนใกล้เคียงและชุมชนอื่นๆ ทราบและจะนำรูปแบบการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำไปใช้ในชุมชนของตนเอง และชุมชนตำบลไหล่น่าน เป็นที่รู้จักและเป็นต้นแบบหนึ่งในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน และแม่น้ำ (วังปลา) ชุมชนตำบลไหล่น่านได้ใช้รูปแบบในการขยายผลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ (วังปลา) ไปสู่การพัฒนาชุมชนเรื่องอื่นๆ และพื้นที่อื่นๆ โดยใช้รูปแบบ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ การสร้างกลุ่ม/องค์กรที่เข้มแข็ง ก่อเชื่อมประสานและขยายเครือข่าย และการจัดการการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างสันติ

ผลการศึกษานำไปประยุกต์ใช้ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำ (วังปลา) กรณีพื้นที่ใหม่ ควรเริ่มทำในชุมชนที่มีศักยภาพหรือมีความพร้อมก่อน เช่น เป็นชุมชนที่ความเป็นชุมชนหรือประชาคม มีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็ง เป็นต้น และกรณีพื้นที่เดิม ควรเน้นการผลิตซ้ำความรู้เดิมและพัฒนาความรู้ใหม่ต่อยอดจากเดิม และขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ ไปยังพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงทั้งระบบ พื้นที่การปกครองและระบบนิเวศ และประยุกต์ใช้เวทีประชาคม หรือเวทีชุมชน ในการจัดการความรู้ท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำ และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย รัฐบาลควรมีนโยบายสนับสนุนให้ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ ควรให้สถาบันการศึกษาร่วมเรียนรู้กับชุมชนและสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในหลักสูตรสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำ การสนับสนุนให้มีการจัดการความรู้และพัฒนาในระดับเครือข่ายการเรียนรู้ให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง และรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรสนับสนุนให้ชุมชนใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าและแม่น้ำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ตลอดจนการสนับสนุนงบประมาณ และองค์ความรู้ ทั้งในรูปแบบของนโยบาย และกฎหมาย โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

[illegible]

คำนำที่ปรึกษาวิจัยท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ปัจจุบันแนวความคิดในการพัฒนาหลายๆ ด้าน ได้ให้ความสำคัญและมุ่งเป้าไปที่ "คนและภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้" ที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ อันเป็นกระแสที่เกิดขึ้นทุกระดับ ซึ่งหากเราได้ศึกษาและวิเคราะห์การพัฒนาจะพบว่า "องค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาอาจลอกเลียนแบบกันได้ อาจเป็นทรัพย์สินที่สามารถหยิบยืมหรือถ่ายทอดจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งได้ การพัฒนาความรู้จากประสบการณ์ที่ผู้คนในสังคมหนึ่งๆ ร่วมกันขวนขวายสร้างขึ้นมาตอบสนองต่อความต้องการในการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาที่เร่งรัดและมีความจำเป็นที่สังคมนั้นตระหนักได้ด้วยตนเอง จึงเป็นความรู้ที่แตกต่างกันและมีความหลากหลายของความรู้ ที่สำคัญคือมีความจำเพาะของความรู้แต่ละที่แต่ละแห่งแตกต่างกันออกไป ซึ่งจะก่อเกิดและต่อเติมความรู้ไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดได้" จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

การวิจัยท้องถิ่นที่ได้เน้นให้ชุมชนมีบทบาทในการดำเนินงานด้วยตนเองและร่วมกัน โดยมีงานวิจัยที่เป็นเครื่องมือและกระบวนการที่สำคัญ ในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการทำงานของชุมชน อีกทั้งมีการสร้างแนวคิดที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับความเป็นชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะการพึ่งตนเอง เป็นการสร้างพลังชุมชนอันเป็นประโยชน์ต่อคนหมู่มาก ดังเช่นงานวิจัยเรื่อง **การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน อ.เวียงสา จ.น่าน** ฉบับนี้ เป็นงานที่ได้เริ่มจากสิ่งที่เป็นความจำเป็นในการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนและผู้คนในชุมชนสนใจร่วมกัน และชุมชนได้ร่วมมือกันอย่างแข็งขันในการดำเนินงาน ซึ่งงานวิจัยนี้ได้ให้ความรู้และบทเรียนที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยที่สำคัญๆ อย่างน้อย 7 ประการ คือ

1. บทเรียนที่เป็นความจริงที่สะท้อนถึงความมั่นคงของชุมชนท้องถิ่นบทหนึ่ง ที่เห็นได้ว่าวิถีชีวิตของชุมชนจะขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากแบบแผนความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์เมื่ออยู่ที่แห่งใดเป็นเวลานาน ก็ย่อมจะเรียนรู้ ปรับตัวและสร้างสิ่งที่เป็นวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมา และผ่านการทดลองในธรรมชาติจริงครั้งแล้ว ครั้งเล่าแล้วจึงมีสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์หรือสิ่งที่แสดงถึงการมีวัฒนธรรม แล้วถ่ายทอดแผ่ขยายมากยิ่งขึ้นเป็นอารยธรรมของกลุ่มชนและชนเผ่าเดียวกันหากอารยธรรมไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "ภูมิปัญญาหรือ

องค์ความรู้” ก็ไม่อาจจะคงอยู่ได้เช่นกัน ทำให้เชื่อว่าวัฒนธรรมชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาจากการปรับตัวเข้ากับบริบทของสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแต่ละแห่ง เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความคงอยู่และความสมดุลในระบบนิเวศ งานวิจัยท้องถิ่นได้ทำให้สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นที่ตำบลไหล่นานแล้ว

2.“องค์ความรู้ท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน”ในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เชื่อมโยงไปสู่รูปธรรมการปฏิบัตินั้น ก็คือ**“การสร้างการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกันในสังคมและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน”**ที่เป็นทั้งเป้าหมายและทิศทางในการพัฒนาในระยะยาวดังจะเห็นได้จากการก่อเกิดและพัฒนาการการมีส่วนร่วมจากรายงานการวิจัยเรื่อง**การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน**ฉบับนี้

3.งานวิจัยได้สร้างความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งมากขึ้น และทำให้เห็นว่าเป็นชุมชนเป็นทั้งอุดมการณ์ทางความคิดและกระบวนการของชุมชนในการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวต่อสิ่งใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ชัดเจนขึ้น ซึ่งเมื่อชุมชนมีการขับเคลื่อนการทำงานอย่างเป็นกระบวนการ งานวิจัยจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการนั้นในชุมชน ที่เป็นการทำงานอย่างเป็นขั้นตอนของชาวบ้านในชุมชนเพื่อศึกษาหาคำตอบหรือความสงสัยบางอย่างที่มีหรือต้องการสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งการลงมือทำงานในพื้นที่ไปพร้อมๆ กัน มีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรคต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อสรุปบทเรียนและตอบคำถามที่ชุมชนตั้งไว้ แล้วนำไปสู่การพัฒนาใหม่อย่างต่อเนื่อง

4.การใช้องค์ความรู้ชุมชนหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่มีทั้งคุณค่า ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมทางพุทธศาสนา(การสืบชะตาแม่น้ำ) และกฎกติกาหรือระเบียบชุมชน(กฎหมาย) ที่มีการปฏิสัมพันธ์หรือการพึ่งพาระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น นำมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดี

5.การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่ม/องค์กรชุมชนโดยผ่านกระบวนการประชาสังคมในพื้นที่ ที่มีความสนใจในเรื่องป่าชุมชนและแม่น้ำร่วมกัน เพื่อนำไปสู่กระบวนการอนุรักษ์เพื่อชีวิตชุมชน ซึ่งได้ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและมีการขยายผลการปฏิบัติในพื้นที่มากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะการเชื่อมร้อยกลุ่ม/องค์กรชุมชน เป็นเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำน่านตลอดลำน้ำน่าน และลำน้ำว่า ในพื้นที่ จำนวน 12 แห่ง และกับนอกพื้นที่ชุมชน รวมทั้งป่าชุมชน 25,000 ไร่ ในพื้นที่ตำบลไหล่นาน ทำให้เกิดการสร้างความมั่นคงของแหล่งอาหารให้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี

6.ชุมชนได้พัฒนางานวิจัยให้เป็นของ **“หน้าหมู่บ้าน”** โดยให้สมาชิกในชุมชนทุกหมู่บ้าน จำนวน 350 คน มีส่วนร่วมทั้งหมด สมาชิกจะเป็นแกนนำหลักในการเคลื่อนงานวิจัยในพื้นที่ของตนเอง และเพื่อให้คนในชุมชนทั้งตำบล 3,000 กว่าคนจะได้รับประโยชน์ร่วมกันจากผลการวิจัยที่ทำให้

ทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม และได้เห็นการจัดการโครงการวิจัยไม่ได้เป็นของสาธารณะที่ทุกคนจะจัดการได้โดยทั่วไป เนื่องจากมีลักษณะที่เป็นการจัดการองค์ความรู้และมีฐานความคิดเฉพาะเรื่อง จึงได้มีการจัดบทบาทของกลุ่มคนในชุมชน จำนวน 45 คน มีบทบาทร่วมกันทั้ง นักการเมืองท้องถิ่น(สจ.) เจ้าหน้าที่รัฐ(เจ้าหน้าที่สาธารณสุข/ครู-อาจารย์/อบต.) พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อสม. แกนนำกลุ่ม (องค์กรทางสังคม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ/กลุ่มสตรี/เยาวชน ฯลฯ)

7.กระบวนการพัฒนางานวิจัยท้องถิ่น เป็นรูปแบบหนึ่งที่สะท้อนผลลัพธ์โดยตรงต่อชุมชนที่ชัดเจนที่สุด โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโดยชุมชน การเรียนรู้ของชุมชน การปฏิบัติการกิจกรรมต่างๆ และการได้รับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของชุมชนทั้งหมด และได้พบว่า การบริหารจัดการงานวิจัยจะต้องมีฐานอำนาจอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะนำไปสู่การรวมหมู่ของคนในพื้นที่รวมทั้งคนทำวิจัยด้วย และเมื่อเกิดการรวมหมู่ทำงานแล้วงานวิจัยจะถูกยกขึ้นเป็นของหน้าหมู่ และเมื่อนั้น การมีส่วนร่วมในการควบคุมและจัดการทรัพยากรให้เพื่อการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนที่กำหนดไว้แต่ต้นก็จะเกิดขึ้นเอง โดยมีงานวิจัยเป็นเพียงเครื่องมือและกระบวนการพัฒนาเท่านั้น จึงเป็นสิ่งที่ยืนยันแนวคิดและหลักการ นี้ได้อย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจนที่สุด

กระบวนการวิจัยท้องถิ่นเรื่องนี้ ยังได้เห็นการสร้างผู้นำกระบวนการวิจัยแต่ละระยะ ได้อย่างเหมาะสม โดยจะเห็นได้จากการพัฒนา ทั้ง 4 ระยะ คือ *ระยะการพัฒนาความคิด(Concept Paper)* มีอาจารย์ไพโรจน์ กลิ่นจันทร์ เป็นหัวหน้าทีมวิจัยฯ *ระยะการศึกษาริบทชุมชน* มีอาจารย์บุญเรือง ธนธีระบรรจง เป็นหัวหน้าทีมวิจัยฯ *ระยะการขับเคลื่อนการพัฒนา* กำนัน ถวิล ปัญญาอินทร์ เป็นหัวหน้าทีมวิจัยฯ และ*ระยะการขยายผล* มี คุณนันทมิตร นันทะเสน หัวหน้าสถานีอนามัยโหล่น่าน เป็นหัวหน้าทีมวิจัยฯ และทำหน้าที่เป็นแกนประสานงานกระบวนการวิจัย ทั้ง 4 ระยะ

ภายใต้กระบวนการวิจัยท้องถิ่น ดังที่กล่าวนี้ เป็นตัวอย่างหนึ่งของการจัดการชุมชนที่สร้างความเป็นชุมชนและจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ฯ ในพื้นที่ พร้อมกับการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการอนุรักษ์ฯ แล้วประมวลเอาเนื้อหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาสร้างเป็นองค์ความรู้เฉพาะด้าน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการสร้างการเรียนรู้แก่สังคม และช่วยยกระดับวาทกรรมการพัฒนาให้ขยายผลต่อการรับรู้แก่สาธารณะในวงกว้างโดยเฉพาะนักพัฒนาและการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการชุมชน ให้สามารถมองเห็นการก่อเกิด พัฒนาการของกระบวนการพัฒนาและผลการพัฒนาได้ชัดเจนมากขึ้นและบทเรียนเหล่านี้ สามารถที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาได้

สุทธิพงษ์ วสุโสภาพล

ที่ปรึกษาวิจัย/ผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้

2 มิถุนายน 2548

คำนำ

รายงานการวิจัยการสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ฉบับนี้ เป็นรายงานฉบับสมบูรณ์ เริ่มดำเนินโครงการฯ ตั้งแต่ 1 สิงหาคม 2545 ถึง 31 พฤษภาคม 2548 เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำและพัฒนากระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำของประชาชนตำบลไหล่น่าน และเพื่อศึกษาวิธีการขยายผลกระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำไปสู่การพัฒนาเรื่องอื่นและพื้นที่อื่น เพื่อผลนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน และให้มีความเหมาะสมต่อการดำรงชีพของประชาชนในพื้นที่ มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และขยายผลการพัฒนาและกระบวนการความเข้มแข็งของชุมชนให้กับชุมชนอื่นต่อไป

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสุทธิพงษ์ วสุโสภภาพล ที่ปรึกษาโครงการฯ นี้ ขอขอบคุณผู้สนับสนุนกระบวนการวิจัยจำนวน 35 ท่าน ซึ่งเป็นแกนนำในการอนุรักษ์และน้ำในชุมชนทั้ง 8 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการศึกษาวิจัย รวมทั้งเป็นผู้ทำหน้าที่ในการประสานงานกิจกรรมต่างๆ เป็นผู้นำในการปฏิบัติการในพื้นที่เป็นอย่างดี ขอขอบพี่น้องประชาชนทุกคนในตำบลไหล่น่าน และขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ที่ช่วยสนับสนุนงบประมาณในการทำงานด้วยดี ทำให้โครงการฯ เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

คณะผู้วิจัย

มิถุนายน 2548

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญตาราง	ค
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	3
1.3 คำถามหลักของการวิจัย	4
1.4 กรอบแนวคิดการวิจัย	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.6 รูปแบบการวิจัย	4
1.7 ขอบเขตการวิจัย	4
1.8 การเก็บรวบรวมข้อมูล	7
บทที่ 2 บริบทตำบลไหล่นาน	8
2.1 อาณาเขต	8
2.2 ภูมิประเทศ	8
2.3 สภาพภูมิอากาศ	8
2.4 การปกครอง	8
2.5 ประชากร	9
2.6 สภาพทางเศรษฐกิจ	9
2.7 การศึกษา และศาสนา	10
2.8 การสาธารณสุข	10
2.9 การคมนาคมและการสื่อสาร	10
2.10 การสาธารณสุขปโค	10
2.11 ทรัพยากรธรรมชาติ	10
2.12 แหล่งท่องเที่ยวและโบราณสถาน	12
2.13 ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านในตำบลไหล่นาน	13

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 การก่อเกิดและพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้	20
3.1 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 8	20
3.2 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2	22
3.3 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านนาสา หมู่ที่ 3	25
3.4 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4	27
3.5 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5	29
3.6 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6	31
3.7 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านปากงู หมู่ที่ 7	32
3.8 บทสรุป: พัฒนาการและกระบวนการของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตำบลไหล่น่าน	35
บทที่ 4 การก่อเกิดและพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ	41
4.1 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 และบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8	41
4.2 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2	44
4.3 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านนาสา หมู่ที่ 3	46
4.4 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4	49
4.5 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5	51
4.6 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6	54
4.7 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านปากงู หมู่ที่ 7	56
4.8 บทสรุป: พัฒนาการและกระบวนการของการจัดการทรัพยากรน้ำ ตำบลไหล่น่าน	58
บทที่ 5 การพัฒนาศักยภาพและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างพื้นที่	64
5.1 บทเรียนที่ได้จากการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้	64
5.2 แนวคิดที่ได้จากการพัฒนาและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างพื้นที่	66
5.3 แนวทางที่จะนำไปประยุกต์พัฒนาชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และแม่น้ำ	67

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 6 การพัฒนาการกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ	69
6.1 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านไหล่นาน หมู่ที่ 1	69
6.2 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2	75
6.3 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านนาสา หมู่ที่ 3	80
6.4 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4	84
6.5 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5	88
6.6 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6	91
6.7 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านปากงู หมู่ที่ 7	94
6.8 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านไหล่นานเหนือ หมู่ที่ 8	96
6.9 บทสรุป: กระบวนการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชน	99
บทที่ 7 การขยายผลการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ	105
7.1 การขยายผลสู่การพัฒนาชุมชน	105
7.2 การขยายผลสู่พื้นที่อื่น	109
7.3 บทสรุป: รูปแบบการขยายการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ	114
บทที่ 8 บทสรุป และข้อเสนอแนะ	119
8.1 บทสรุป	120
8.2 ข้อเสนอแนะ	131
บรรณานุกรม	132
ภาคผนวก ก ผู้สนับสนุนกระบวนการวิจัย	134
ภาคผนวก ข แนวประเด็นคำถามเวทีเสวนา	136
ภาคผนวก ค แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึก	138
ภาคผนวก ง กำหนดการศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้	134
ภาคผนวก จ กฎระเบียบในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน	135
ภาคผนวก ฉ แผนที่สังเขปตำบลไหล่นาน	145
ภาคผนวก ช บทสัมภาษณ์ทีมงานวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง	147
ภาคผนวก ซ ประวัติวิจัย	156
ภาคผนวก ฌ ภาพกิจกรรมการศึกษาวิจัย	168

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ประชากรตำบลไหล่นาน ปี พ.ศ. 2547

9

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ด้วยสถานการณ์ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง และสิ่งแวดล้อม เป็นไปอย่างรวดเร็วตามกระแสโลกปัจจุบัน ดังนั้นการที่จะพัฒนาให้ประชาชนได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นที่จะต้องร่วมมือกัน พัฒนาทุกอย่างไปพร้อมๆ กันเป็นองค์รวมป่าและน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ จังหวัดน่านมีประวัติศาสตร์ในการดูแลมายาวนานมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ชุมชนที่มีการอนุรักษ์ป่าและน้ำ มีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับป่าและน้ำอย่างแยกไม่ออก ไม่ว่าจะเป็นการใช้สำหรับพื้นที่การเกษตรกรรม เป็นแหล่งอาหารที่บริสุทธิ์ และปลอดภัย เป็นแหล่งยารักษาโรค (สมุนไพร) และอื่น ๆ ในแต่ละชุมชนมีการตั้งกฎเกณฑ์ในการจัดการกับทรัพยากรดังกล่าว แตกต่างกันไปตามสภาพความเหมาะสมแต่ละพื้นที่ มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมาส่งผลให้ป่าต้นน้ำ ลำธาร พื้นที่ขึ้นมา ในปี พ.ศ. 2536 ได้จัดให้มีการสืบชะตาแม่น้ำขึ้นเป็นครั้งแรกของจังหวัดน่าน อันเนื่องมาจากสภาพปัญหาของแม่น้ำ มีปริมาณลดน้อยลงและมีปริมาณสารเคมีเพิ่มขึ้น ตลอดจนพันธุ์สัตว์น้ำลดลง ซึ่งวัตถุประสงค์ของพิธีการดังกล่าวเพื่อปลูกจิตสำนึกให้แก่ประชาชน ได้ตระหนักถึงพิษภัยในแม่น้ำลำธาร และหันมาร่วมมือกันมากขึ้นในการอนุรักษ์ เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยมี "มูลนิธิรักษ์เมืองน่าน" (กลุ่มรักษ์เมืองน่าน) พระครูพิทักษ์นันทคุณ เป็นประธาน ได้ดำเนินกิจกรรมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีกลุ่มอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำเกิดขึ้นมากมายในพื้นที่จังหวัดน่าน

"ไหล่น่าน" เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน มีสภาพเป็นชุมชนชนบทมากกว่าชุมชนเมือง มี 8 หมู่บ้าน จำนวน 994 หลังคาเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 3,658 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ประชากรในชุมชนดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบเรียบง่ายมีความเป็นท้องถิ่น มีความกระตือรือร้นและมีศักยภาพในการพัฒนาสูง ตำบลไหล่น่านมีพื้นที่ป่าทั้งหมด 25,000 ไร่ ซึ่งพื้นที่ป่าเหล่านี้มีอยู่ครอบคลุมทุกหมู่บ้าน และมีแม่น้ำ 2 สายไหลผ่านทุกหมู่บ้าน โดยบ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2 และบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8 มีพื้นที่ติดกับ "แม่น้ำน่าน" ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดน่าน เป็นแม่น้ำที่มีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาในเขตตำบลขุนน่าน อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน แล้วไหลลงสู่ทางใต้เรื่อยไปรวมกับ แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง และแม่น้ำยม ที่ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มีความยาว 627 กิโลเมตร และบ้านนาสา หมู่ที่ 3 บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4 บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5 บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6 และบ้านห้วยงู หมู่ที่ 7 มีพื้นที่ติด

กับ "แม่น้ำว่า" ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาที่สำคัญของแม่น้ำน่าน มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาจอม อำเภอบ่อเกลือ

ไหลผ่าน อำเภอบ่อเกลือ อำเภอแม่จริม และอำเภอเวียงสา มาบรรจบกับแม่น้ำน่านที่ตำบลซึ่ง อำเภอเวียงสา ประชาชนในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำน่าน แม่น้ำว่า และป่าไม้ ในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ในการดำรงชีพด้านการเกษตร ด้านการอุปโภคบริโภคในชุมชน และชุมชนใกล้เคียงในเขตอำเภอ เวียงสา ได้ร่วมใช้ประโยชน์ดังกล่าวด้วย

ในด้านการอนุรักษ์ป่าไม้และแม่น้ำในชุมชน ได้มีการจัดกิจกรรมตั้งแต่ ปีพ.ศ.2539 โดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิกมัญญเมืองน่าน ในการจัดกิจกรรมบวชป่าจำนวน 126 ไร่ และสืบชะตาแม่น้ำขึ้นพร้อมกัน ในพื้นที่ลำน้ำน่านบ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 ตำบลไหล่น่าน (ปัจจุบันแยกเป็นบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8) โดยนายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นประธานเปิดงานในปี พ.ศ.2542 มีการดำเนินงานภายใต้โครงการ "ไหล่น่าน ตำบลน่าอยู่" โดยองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน ได้ร่วมกับกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ ได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว (Civic Movement) และการตื่นตัวในการพัฒนาอย่างมาก การพบปะ สนทนากันเป็นกลุ่มบ้าน และการรวมกลุ่มระดับตำบล เพื่อพัฒนาแนวคิดและการจัดการใหม่เป็นระยะโดยตลอด เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2542 เป็นต้นมา โดยกลุ่มพลังมวลชน และ กลุ่มแกนนำต่างๆ ในตำบลไหล่น่าน ซึ่งประกอบไปด้วย นักการเมืองในท้องถิ่น (สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน) ข้าราชการในท้องถิ่น (ครู – ผู้บริหารโรงเรียน เกษตรตำบล พัฒนาการ ตำรวจ พยาบาล นักวิชาการ) พ่อค้า ผู้นำชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย สารวัตร กำนัน ผู้ทรงคุณวุฒิในตำบล กรรมการสภาองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน) แกนนำกลุ่มและองค์กรทางสังคมในตำบลไหล่น่าน (กลุ่มเกษตรกร สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ อาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ พระสงฆ์ ฯลฯ) นักกฎหมาย และประชาชนทั่วไปได้มารวมพลัง เพื่อสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวและก่อตัวกันภายในชุมชน อันนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งและศักยภาพใหม่ให้แก่ตนเอง และชุมชน จากการที่ได้ร่วมกันระดมความคิดเพื่อค้นหาปัญหาและความต้องการในการพัฒนาในท้องถิ่น พบว่ามีปัญหาที่เกี่ยวกับป่าและแม่น้ำ ที่สำคัญ ดังนี้

1. พื้นที่ป่าชุมชนถูกบุกรุกเป็นพื้นที่เพื่อการเกษตร ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในด้านอาชีพเกษตรของชาวบ้านจากระบบการทำเกษตรแบบยังชีพ เปลี่ยนแปลงเข้าสู่การทำเกษตรในเชิงพาณิชย์มากขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีการลักลอบตัดไม้ ตลอดจนมีไฟป่าเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี

2. ในแหล่งน้ำมีการจับสัตว์น้ำที่ผิดวิธี เช่น การใช้ระเบิด ยาเบื่อ ไฟฟ้าช็อต ฯลฯ เป็นต้น เป็นการทำลายสัตว์น้ำหลายชนิดและเป็นจำนวนมาก

3. สารเคมีจากการใช้ในภาคเกษตรกรรม ถูกชะล้างและสะสมในแหล่งน้ำมากขึ้น มีผลกระทบต่อน้ำทำให้สัตว์น้ำลดจำนวนลงมากขึ้น

4. ป่าชุมชนและสัตว์น้ำ เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของประชาชน ในตำบลไหล่น่านตลอดปี มีความหลากหลายของพืชพรรณธัญญาหาร และพันธุ์สัตว์น้ำหลายชนิด หากไม่ดูแลกันจริงจัง และ

ขยายเครือข่ายอนุรักษ์ออกไป เกรงว่าจะสูญหายไปในที่สุด จะทำมาหากินไม่คล่อง หากินผิดเคื่อง
รายได้ลดลงได้

5.เยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชนตำบลไหล่นาน ยังขาดความเข้าใจและไม่ตระหนักถึงการอนุรักษ์
พิทักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำเท่าที่ควร ทำให้การสืบสานสิ่งที่ดั่งามจากบรรพบุรุษได้ไม่เต็มที่

6.หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนไม่ต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์ป่า
ชุมชนและแหล่งน้ำของชุมชนไม่ดีเท่าที่ควร

7. มีการเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ เช่น เผาป่าเพื่อล่านก กระต่าย ทำให้เกิดไฟป่าลุกลามทำลายความ
สมดุลย์ของป่าเกิดมลภาวะทางอากาศ เป็นต้น

8. มีชาวบ้านจากตำบลอื่นมาทำลาย โดยมานำเอาผลผลิตทางธรรมชาติจากป่าชุมชน เช่น
กล้วยไม้ หน่อไม้ เห็ดไปขาย นำไม้ไปทำฟืนโรงบ่มใบยา นำไม้ไปทำนั้งร้านงานก่อสร้าง ทำให้ป่าถูก
ทำลาย นอกจากนั้นยังนำเอาขยะมาทิ้งด้วยขณะมาเอาของป่าไปขาย และเวลากลับยังได้มีการลัก
ขโมยเอาผลผลิตทางการเกษตร จากหัวไร่ปลายนาของชาวบ้านติดตัวไปด้วย

เพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารในพื้นที่ของชุมชน จึงได้รวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และในปี พ.ศ.2543 ได้มีการเฝ้าระวังคุณภาพแม่น้ำสายหลักโดย
การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ภายใต้โครงการ “ไหล่นาน ตำบลน่าอยู่” โดยได้เริ่มดำเนินการกำหนด
เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ (วังปลา) ในบางพื้นที่ในแม่น้ำนานและแม่น้ำว้า และกำหนดเขตป่าชุมชนให้
ชัดเจนขึ้น จากกระบวนการและก้าวอย่างในการพัฒนาของคนในชุมชนตำบลไหล่นาน ดังกล่าว ชุมชน
เห็นว่าเป็นการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างเป็นองค์รวม โดยให้ชุมชนได้มี
โอกาสกำหนดทิศทางและเป็นเจ้าของการพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง

ดังนั้น เพื่อเป็นการค้นหากระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ ตลอดจนกระบวนการมีส่วน
ร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ ให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชน และให้มี
ความเหมาะสมต่อการดำรงชีพของประชาชนในพื้นที่ จึงได้ทำการศึกษาวิจัยขึ้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนา
ที่ยั่งยืน ขยายผลการพัฒนาและกระบวนการความเข้มแข็งของชุมชนให้กับชุมชนอื่นต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำของประชาชนตำบลไหล่นาน

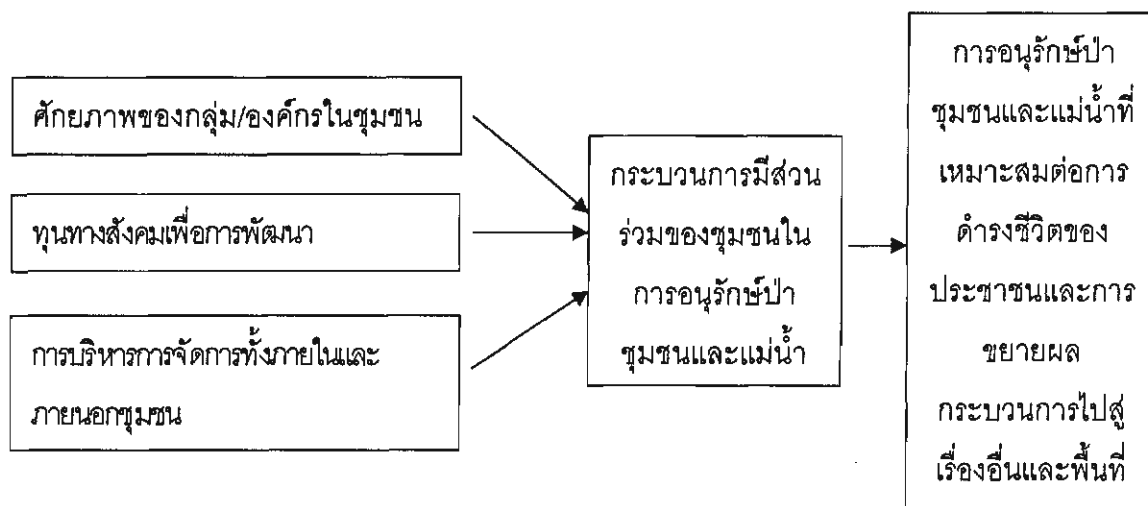
2.2 เพื่อศึกษาและพัฒนากระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำของประชาชนตำบลไหล่นาน

2.3 เพื่อศึกษาวิธีการขยายผลกระบวนการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำไปสู่การพัฒนาเรื่องอื่น และ
พื้นที่อื่น เพื่อผลไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

1.3 คำถามหลักของการวิจัย

เราจะใช้กระบวนการทางประชาสังคม (ไหล่น่าน ตำบลน่านอ้อย) ศึกษาและพัฒนากระบวนการอนุรักษ์ป่าและน้ำของชุมชนตำบลไหล่น่าน และสร้างเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรร่วมกันได้อย่างไร

1.4 กรอบความคิดในการวิจัย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ประชาชนในตำบลไหล่น่านมีรูปแบบกระบวนการในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำอย่างมีระบบที่ต่อเนื่อง

5.2 ประชาชนในตำบลไหล่น่านสามารถนำรูปแบบกระบวนการในการอนุรักษ์ป่าและแม่น้ำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

5.3 ประชาชนในตำบลไหล่น่านมีความสามัคคีเกิดพลังชุมชนที่เข้มแข็ง นำไปสู่การพัฒนาในด้านอื่น ๆ และเผยแพร่สู่ชุมชนใกล้เคียงได้องค์ความรู้ในการจัดการป่าชุมชนและแม่น้ำ

1.6 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

1.7 ขอบเขตของการวิจัย

1.7.1 พื้นที่ศึกษา หมู่บ้านในเขตที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน จำนวนทั้งหมด 8 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 1 ถึง หมู่ที่ 8)

1.7.2 ประชากร ประชากรในตำบลไหล่น่าน

1.7.3 ระยะเวลา 22 เดือน (1 สิงหาคม 2545 ถึง 31 พฤษภาคม 2547)

1.7.4 กิจกรรมการดำเนินงาน

ระยะที่ 1 การถอดบทเรียน การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและแม่น้ำ

1) ประชุมชี้แจงการดำเนินงานตามโครงการให้แก่ทีมวิจัย คือ นักวิจัยหลัก 10 คน
ผู้สนับสนุนงานวิจัย 35 คน

2) ถอดบทเรียนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ แห่ง ๆ ละ 2 วัน ๆ ละ 30 คน

3) จัดกิจกรรมศึกษาดูงานให้แก่แกนนำอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ จำนวน 22 คน
เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกัน และหาประสบการณ์ตรงเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการทำงานใน
พื้นที่ต่อไป

4) จัดเวทีวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการถอดบทเรียน และการศึกษาดู
งานทั้งหมด เพื่อหาแนวทางในการดำเนินงานในระยะต่อไป

เนื้อหา การพัฒนาและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำในตำบลไหล่นาน

1) การก่อเกิดกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ

- จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ / ใครเป็นผู้ก่อตั้ง / ตั้งกลุ่มขึ้นมาเมื่อไหร่
- สาเหตุ / ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์
- การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่ม มาจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง
จากเดิมอย่างไร เช่น วัตถุประสงค์ / จุดมุ่งหมาย ความร่วมมือกับบนพื้นฐานของความสมัครใจมาก
น้อยเพียงใด อย่างไร

- รูปแบบ / ธุรกรรมการดำเนินงานของกลุ่มเป็นอย่างไรบ้าง
- ระบบสมาชิกของกลุ่มเป็นอย่างไร (ประเภท / จำนวน / อายุ / อาชีพ)
- ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนเป็นอย่างไรบ้างในแต่ละระยะ

2) การพัฒนาการ / กระบวนการของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ

- กลไกการทำงานของกลุ่ม / โครงสร้างได้มีการแบ่งงานหรือกำหนด
ตำแหน่งหน้าที่อย่างไรบ้าง
- กระบวนการอนุรักษ์มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร เช่น
  - มีการพบปะพูดคุยกันอย่างไร
  - มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพื้นที่หรือไม่
  - มีการกำหนดมาตรการทางสังคมสนับสนุนอย่างไร
  - มีการจัดการกิจกรรม / พื้นที่อนุรักษ์ร่วมกันอย่างไร
- การมีส่วนร่วมของกลุ่มต่างๆ เป็นอย่างไร หุ้นส่วนการพัฒนามีใครบ้าง /
องค์ประกอบเป็นอย่างไรบ้าง
- การดำเนินงานมีศักยภาพที่สำคัญอย่างไรบ้าง และมีปัญหา อุปสรรค
อะไรบ้าง การแก้ไขเป็นอย่างไรบ้าง
- ปัจจัย / เงื่อนไขในชุมชนหรือในกลุ่มที่ได้เรียนรู้และให้การสนับสนุน

ในการดำเนินงานของกลุ่ม / องค์กรเป็นอย่างไร มากน้อยแค่ไหน

- การติดต่อสื่อสารระหว่างกลุ่มมีมากน้อยเพียงใด
- การสร้างศักยภาพของกลุ่มให้เข้มแข็ง / การประสานความร่วมมือ / การปรับเปลี่ยนทิศทางการดำเนินงานเป็นอย่างไรบ้าง
- ปัญหา/อุปสรรค อะไรที่สำคัญและมีผลต่อการกระบวนการอนุรักษ์

ในพื้นที่ของชุมชน

ระยะที่ 2 การดำเนินงานหรือการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ

- 1) จัดเวทีเสวนาแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ เพื่อทราบปัญหาในการดำเนินงาน 1 วัน จำนวน 225 คน
- 2) จัดเวทีสัมมนาวิเคราะห์ชุมชนย่อยเพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการอนุรักษ์ป่าและน้ำ 8 ครั้ง ๆ ละ 1 วัน
- 3) ดำเนินการพัฒนารูปแบบอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำในพื้นที่ต่าง ๆ ของชุมชน
- 4) จัดเวทีสัมมนาเพื่อสรุปผลการพัฒนาของแต่ละชุมชนย่อย 1 วัน จำนวน 225 คน
- 5) ประชุมที่มนักวิจัยเพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน

เนื้อหา

- 1) การพัฒนาการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำในตำบลไหล่น่าน
- 2) กระบวนการพัฒนาการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำในตำบลไหล่น่าน

ระยะที่ 3 การขยายผลไปสู่การพัฒนาเรื่องอื่น และพื้นที่อื่น

- 1) จัดเวทีหมู่บ้าน โดยผู้นำและทีมวิจัยแต่ละหมู่บ้าน เพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน และดำเนินการขยายผลไปยังชุมชนรอบข้าง และเชื่อมโยงกับชุมชนทั้งตำบลไหล่น่าน เพื่อให้ชุมชนนั้นมีการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ
- 2) จัดเวทีชาวบ้านเพื่อติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วมทั้งตำบลและสรุปผลการดำเนินงาน โดยเชิญชุมชนใกล้เคียงจากตำบลอื่น มาร่วมประชุมเสวนาหาแนวทางการแก้ปัญหาและขยายผลร่วมกัน เวลา 1 วัน จำนวน 445 คน
- 3) ประชุมที่มวิจัยเพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ สรุปผล จัดทำเอกสารรูปแบบเผยแพร่ต่อสาธารณชน จำนวน 45 คน
- 4) เขียนรายงานการวิจัยและนำเสนอ

1.8 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ระยะที่ 1 ระยะเวลา 6 เดือน การถอดบทเรียนการอนุรักษ์ป่าชุมชน แม่น้ำน่านและแม่น้ำว้าในพื้นที่ต่างๆ ทั้ง 8 หมู่บ้าน โดยสร้างเครื่องมือ เช่น ประเด็นคำถามเวทีเสวนา แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสอบถามครัวเรือน และมีการเก็บข้อมูล ตามหมู่บ้านต่างๆ ดังนี้

- 1) จัดเวทีเสวนากลุ่ม หมู่บ้านละ 1 เวที
- 2) สัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำชุมชน ทุกหมู่บ้าน จำนวน 3 - 6 คน
- 3) สัมภาษณ์ครัวเรือน โดยใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ครัวเรือน ร้อยละ 70 ของครัวเรือนทั้งหมดในตำบลไหล่น่าน
- 4) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่มีผู้บันทึกไว้

ระยะที่ 2 ระยะเวลา 8 เดือน เป็นช่วงของการพัฒนาการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำในตำบลไหล่น่าน เก็บรวบรวมข้อมูลจากผลการเวทีเสวนา ผลประชุมกลุ่มในชุมชน และการประชุมติดตามการติดตามเยี่ยมและสอบถามข้อมูลจากชุมชนของนักวิจัยหลัก และบันทึกการประชุมของแต่ละชุมชน

ระยะที่ 3 ระยะเวลา 8 เดือน เป็นช่วงการขยายผลการพัฒนาเรื่องอื่น และพื้นที่อื่นๆ เก็บรวบรวมข้อมูลจากผลการเวทีเสวนาการขยายผล การติดตาม และสอบถามผู้นำชุมชน นักวิจัยหลัก และบันทึกการประชุมของแต่ละชุมชน

บทที่ 2

บริบทตำบลไหล่นาน

ตำบลไหล่นาน เป็นตำบลหนึ่งในเขตอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำน่าน ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง เป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 125.01 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 78,134 ไร่ ประชาชนตำบลไหล่นาน ได้ร่วมกันสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันว่า

**“ตำบลไหล่นานน่าอยู่
เป็นแหล่งการศึกษา
พร้อมรักษาวัดนธรรม
ปลอดภัยสิ่งเสพติด**

**ชุมชนเข้มแข็ง
พัฒนาสิ่งแวดล้อม
สูงล้ำจิตใจ
เศรษฐกิจพอเพียง”**

2.1 อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับเขตตำบลตาลชุม
ทิศใต้	ติดกับเขตตำบลช้าง และตำบลสันนาหนองใหม่
ทิศตะวันออก	ติดกับเขตตำบลน้ำมวบ อำเภอเวียงสา และตำบลปาย อำเภอแม่จริม
ทิศตะวันตก	ติดกับเขตเทศบาลตำบลกลางเวียง และตำบลน้ำบัว

2.2 ภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ตำบลไหล่นานเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ได้แก่ พื้นที่ราบบ้านไหล่นาน บ้านไหล่นานเหนือ บ้านบุญเรือง โดยพื้นที่บ้านไหล่นาน และบ้านไหล่นานเหนือ เป็นพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่าน บ้านบุญเรืองเป็นพื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำว้า ส่วนพื้นที่บ้านนาสา บ้านท่าข้าม บ้านปากงู บ้านห้วยสอน และบ้านห้วยเม่น เป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา มีพื้นที่ราบลุ่มเพียงเล็กน้อยบริเวณริมฝั่งแม่น้ำว้า

2.3 สภาพภูมิอากาศ

ตำบลไหล่นาน มีสภาพอากาศ 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว โดยฤดูร้อนจะเริ่มในเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม ฤดูฝนจะเริ่มประมาณเดือนเดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม ส่วนฤดูหนาวจะเริ่มประมาณเดือน ต้นเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์

2.4 การปกครอง

ตำบลไหล่นานแบ่งการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ได้แก่

1. บ้านไหล่นาน หมู่ที่ 1

2. บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2
3. บ้านนาสา หมู่ที่ 3
4. บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4
5. บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5
6. บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6
7. บ้านปากงู หมู่ที่ 7
8. บ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8

มีองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน เป็นหน่วยงานบริหารระดับท้องถิ่น

2.5 ประชากร

ตำบลไหล่น่าน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 3,586 คน เป็นประชากรชาย 1,810 คน ประชากรหญิง 1,776 คน ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 29.26 คน ต่อ ตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 895 ครัวเรือน จำแนกได้ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประชากรตำบลไหล่น่าน ปี พ.ศ.2547

หมู่ที่	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)		
		ชาย	หญิง	รวม
1	129	249	261	510
2	171	329	353	682
3	121	285	275	560
4	177	342	333	675
5	115	250	212	462
6	36	73	56	129
7	34	70	68	138
8	112	212	218	430
รวม	895	1,810	1,776	3,586

ที่มา : สถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน และสถานีอนามัยตำบลล้านนาหนองใหม่

2.6 สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรในตำบลไหล่นานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยการปลูกพืช เช่น ข้าว ข้าวโพด ยาสูบ ถั่วลิสง มะขามหวาน ลำไย มะม่วง มีการเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหาร เช่น เป็ด ไก่ เลี้ยงกันเกือบทุกครัวเรือน และสัตว์ที่เลี้ยงไว้สำหรับขาย ได้แก่ หมู วัว ควาย มีเลี้ยงกันเพียงเล็กน้อย ไม่มีฟาร์มเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีอาชีพรับจ้าง และรับราชการ อีกเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น

2.7 การศึกษา และศาสนา

ตำบลไหล่นาน มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 5 แห่ง ระดับมัธยมศึกษา (โรงเรียนขยายโอกาส ของสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ) 1 แห่ง และที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 8 แห่ง ประชาชนในตำบลไหล่นานทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ มีวัด 6 วัด และอารามสงฆ์ 1 แห่ง

2.8 การสาธารณสุข

มีสถานอนามัยตำบลไหล่นาน ตั้งอยู่ที่บ้านไหล่นาน หมู่ 1 ให้บริการประชาชน ในหมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 7 และ 8 ส่วนประชาชนในหมู่ที่ 5 และ 6 รับบริการจากสถานอนามัยตำบลสันนาหนองใหม่ (ตั้งอยู่บ้านหาดไร่) และมีสถานพยาบาล 1 แห่ง อัตราการมีและใช้ส้วมราดน้ำร้อยละ 100 ของ ครัวเรือนทั้งหมด

2.9 การคมนาคมและการสื่อสาร

ตำบลไหล่นาน มีถนนลาดยางเป็นถนนสายหลักตัดผ่านและเชื่อมหมู่บ้านต่างๆ และมีบางส่วนเป็นถนนลูกรัง ส่วนเส้นทางคมนาคมในหมู่บ้าน เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กหรือถนนคอนกรีตเสริมไม้ ฝ่ ในบางหมู่บ้านมีบางส่วนเป็นถนนลูกรัง

การสื่อสาร มีที่ทำการไปรษณีย์ระดับตำบล 1 แห่ง มีโทรศัพท์สาธารณะให้บริการ 6 แห่ง มีโทรศัพท์บ้าน ใช้ในบ้านไหล่นาน (หมู่ที่ 1 และ 8) และบ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2

2.10 การสาธารณูปโภค

ทุกหมู่บ้านในตำบลไหล่นาน มีไฟฟ้าใช้ มีประปาหมู่บ้าน จำนวน 5 หมู่บ้าน มีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ดังนี้ ฝ่าย 1 แห่ง ทำนบกั้นน้ำ 2 แห่ง บ่อน้ำตื้น 220 บ่อ บ่อบาดาลใช้คันโยก 229 แห่ง

2.11 ทรัพยากรธรรมชาติ

ตำบลไหล่นาน มีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ และประชาชนในท้องถิ่นก็มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้คงสภาพที่สมบูรณ์ต่อไป

1) ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้

ป่าไม้ในตำบลไหล่นาน ปัจจุบันมีจำนวนลดน้อยลง เพราะในอดีตที่ผ่านมา มีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อนำไปขาย สร้างบ้านเรือน และตัดไม้เพื่อทำไร่เลื่อนลอยกันมาก แต่ปัจจุบันหลังจากที่มีโครงการไหล่นานตำบลน่าอยู่ ได้มีการอบรมสัมมนาประชาชนในชุมชน มีการปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติในการเป็นเจ้าของร่วมกันและช่วยกันแก้ไขปัญหาในชุมชน ปัญหาในการตัดไม้ทำลายป่าจึงลดน้อยลง

ป่าไม้ในตำบลไหล่นานมีหลายชนิด เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้มะค่า และไม้สัก ซึ่งไม้เหล่านี้ยังเหลืออยู่ในเขตป่าชุมชน ซึ่งเป็นป่าเขตอนุรักษ์ของหมู่บ้าน

2) ทรัพยากรดิน ดินในตำบลไหล่นานแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1. ดินร่วน ดินประเภทนี้มีความร่วนซุย มีธาตุอาหารสำหรับพืชมากเหมาะแก่การเพาะปลูก ดินประเภทนี้ส่วนมากจะอยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำนาน ลำน้ำว่าและที่ราบระหว่างหุบเขา

2. ดินทราย ดินประเภทนี้ มีเม็ดหยาบ เก็บน้ำไม่ได้ดี น้ำซึมผ่านได้ง่ายเหมาะแก่การปลูกพืชมีหัวและมีอายุในการเก็บเกี่ยวสั้น เช่น มันแกว ถั่วลิสง ดินประเภทนี้ส่วนมากจะอยู่บริเวณติดกับแม่น้ำนานและลำน้ำว่า

3. ดินเหนียว ดินประเภทนี้มีเม็ดหยาบ เก็บน้ำไม่ได้ดี เนื้อดินละเอียด อุ่มน้ำได้ดีเหมาะในการปลูกข้าว ดินประเภทนี้จะอยู่บริเวณที่เป็นทุ่งนา ส่วนดินเหนียวที่มีสีขาวเหมาะสำหรับนำมาปั้นหม้อ ดินประเภทนี้จะอยู่บริเวณทุ่งนาบางส่วนที่บ้านไหล่นานเหนือ ซึ่งแต่ก่อนชาวบ้านนิยมใช้หม้อที่ทำด้วยดินในการทำอาหาร ชาวบ้านไหล่นานจะไปขุดดินบริเวณนี้มาปั้นหม้อและเผานำไปขายเป็นอาชีพ แต่ปัจจุบันไม่นิยมใช้หม้อดินในการหุงต้มอาหาร อาชีพปั้นหม้อจึงเลิกไป

3) ทรัพยากรธรณี

หินที่นำมาใช้ในการก่อสร้างในตำบลไหล่นาน เป็นหินแม่น้ำที่ได้มาจากแม่น้ำนานและลำน้ำว่า ส่วนทรายในตำบลไหล่นานที่ใช้ในการก่อสร้างส่วนมากใช้ทราย จากแม่น้ำนานเพราะมีคุณภาพดี จะไม่ใช้ทรายจากลำน้ำว่าเพราะเป็นทรายสีแดงซึ่งเป็นทรายปนดิน ในอดีต 10 ปีที่ผ่านมา มีการนำหินและทรายแม่น้ำ มาใช้ในตำบลไหล่นานโดยใช้แรงงานคนลากจากแม่น้ำแล้วบรรทุกเกวียนนำไปขาย เป็นอาชีพอีกอย่างหนึ่งของประชาชนในตำบลไหล่นาน แต่ปัจจุบันมีอุตสาหกรรมดูดทรายโดยอาศัยเครื่องจักร ตำบลไหล่นานมีท่าดูดทราย 2 แห่ง ทำให้พื้นที่ในการเกษตรเหลือน้อยลง เพราะนำพื้นที่เหล่านี้ไปใช้ในการดูดหินและทราย

4) ทรัพยากรน้ำ

น้ำเป็นทรัพยากรที่มีความจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก แหล่งน้ำที่สำคัญในตำบลไหล่นาน ได้แก่ แม่น้ำนาน และแม่น้ำว่า ซึ่งประชาชนในตำบลไหล่นานได้อาศัยแม่น้ำทั้ง 2 สายใช้ในการบริโภคและการเกษตร นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งอาหาร เช่น กุ้ง ปลา หอย เป็นต้น

แม่น่าน แม่น่านมีแหล่งกำเนิดจากเทือกเขาบนดอยภูคา ในเขตพื้นที่อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ไหลย้อนขึ้นทางทิศเหนือ เขตพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ไหลลงสู่เขตพื้นที่อำเภอทุ่งช้าง อำเภอเชียงกลาง อำเภอท่าวังผา อำเภอนาหมื่น ในเขตจังหวัดน่าน และไหลผ่านจังหวัดอุดรธานี จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดพิจิตร จังหวัดนครสวรรค์ รวมกับแม่น้ำยม แม่น้ำปิง และแม่น้ำวัง เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแม่น้ำสายที่สำคัญของประเทศไทย จากการไหลผ่านพื้นที่อำเภอเวียงสา ได้สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่บริเวณพื้นที่ตำบลนาเกลือ ตำบลตาลชุม ตำบลน้ำปั้ว ตำบลโหล่นาน ตำบลกลางเวียง ตำบลชิง และตำบลล้าน ประชาชนบางส่วนในพื้นที่ดังกล่าวได้ใช้แม่น่านในการทำเกษตร และทำน้ำประปาเพื่อใช้เป็นน้ำดื่ม น้ำใช้ และยังใช้ในการประมงน้ำจืดของประชาชนที่อาศัยอยู่ติดกับแม่น่านและบริเวณใกล้เคียง

แม่น้ำว้า แม่น้ำว้ามีแหล่งกำเนิดจากเทือกเขาในเขตพื้นที่อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน เช่นเดียวกับแม่น่าน แต่ไหลลงมาทางทิศตะวันออก ผ่านอำเภอบ่อเกลือ อำเภอสันติสุข อำเภอแม่จริม ผ่านท้องที่อำเภอเวียงสาในเขตพื้นที่บ้านหาดไร่ ตำบลล้านนาหนองใหม่ บ้านห้วยเม่น บ้านห้วยสอน บ้านปากงู บ้านท่าข้าม บ้านนาสา และบ้านบุญเรือง ตำบลโหล่นาน ตำบลชิง และไหลมาบรรจบกับแม่น่านในเขตพื้นที่ศรีมงคล ตำบลชิง ประชาชนในเขตพื้นที่แม่น้ำว้าไหลผ่านได้อาศัยลำน้ำว้าในการทำเกษตรและใช้เป็นน้ำดื่ม น้ำใช้

2.12 แหล่งท่องเที่ยวและโบราณสถาน

แหล่งท่องเที่ยวในตำบลโหล่นาน ที่เป็นที่เคารพบูชาและรู้จักกันดี คือ พระธาตุจอมแจ้ง และพระธาตุเจดีย์บิต นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีธรรมชาติที่สวยงามอีกหลายแห่ง

พระธาตุจอมแจ้ง ตั้งอยู่บนดอยในท้องที่บ้านหมู่ที่ 8 บ้านโหล่นานเหนือ องค์เจดีย์เป็นรูปโอคว่ำ มีฐานกว้างด้านละ 13 เมตร ความสูง 16 เมตร สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2390 ไม่พบหลักฐานบันทึกผู้สร้าง ต่อมาได้รับการบูรณะซ่อมแซมและเป็นที่เคารพบูชาของประชาชนในตำบลโหล่นานและในอำเภอเวียงสาเป็นอย่างมาก ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 จะมีการนมัสการองค์พระธาตุจอมแจ้ง โดยตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร ตอนบ่ายมีการจุดบั้งไฟและการละเล่นพื้นบ้าน

พระธาตุเจดีย์บิต พระธาตุเจดีย์บิตเป็นปูชนียสถานอันเก่าแก่ของตำบลโหล่นาน ตามตำนานซึ่งเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมา ไม่ได้จารึกไว้ว่าสร้างขึ้นเมื่อไร พระธาตุเจดีย์บิตองค์เดิมตั้งอยู่ที่ริมแม่น้ำน่านต่อมาแม่น้ำน่านเกิดน้ำกัดเซาะตลิ่งพังเกือบจะถึงองค์พระธาตุ พระชนายนันทมฤณี (สิทธิ์) อดีตเจ้าคณะตำบลโหล่นาน จึงได้ปรึกษากับคณะศรัทธาชาวบ้านในอำเภอเวียงสา โดยมีบ้านบุญเรืองเป็นหลัก ทำการรื้อถอนมาไว้ที่วัดบุญเรือง เมื่อ ปี พ.ศ. 2484 -2489 โดยกำหนดงานนมัสการองค์พระธาตุเจดีย์บิตวันที่ 16 เมษายน ของทุกปี

แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา (วังปลา)

วังปลาในแม่น้ำน่าน แหล่งอนุรักษ์วังปลาในแม่น้ำน่านมี 3 แห่ง คือวังปลาบ้านไหล่น่านเหนือ บ้านไหล่น่าน บ้านบุญเรือง แหล่งอนุรักษ์วังปลาบ้านไหล่น่านเหนือตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2539 โดยกลุ่มฮักเมืองน่านพร้อมกับเยาวชนบ้านไหล่น่านและบ้านไหล่น่านเหนือ วังปลาแห่งนี้ ปัจจุบันมีปลาอยู่มากมาย สามารถแพร่พันธุ์สู่แม่น้ำน่านนอกจากนี้บริเวณวังปลายังมีบริเวณที่ร่มรื่น มีทิวทัศน์รอบๆวังปลาสวยงาม ทำให้นักท่องเที่ยวจากต่างจังหวัด ต่างชุมชนมาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังเป็นห้องเรียนให้เด็กและเยาวชนศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสัตว์น้ำ วังปลาของแม่น้ำน่านยังมีอีก 2 แห่ง คือ วังปลาของบ้านไหล่น่านและบ้านบุญเรือง ซึ่งแต่ละหมู่บ้านได้ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ และกำหนดพื้นที่ของวังปลาขึ้นและมีปลาแพร่พันธุ์เป็นจำนวนมากและมีทิวทัศน์ที่สวยงาม

วังปลาในแม่น้ำว่า แหล่งอนุรักษ์ในแม่น้ำว่ามีทั้งหมด 7 แห่ง เช่น วังปลาบ้านนาสา (วังปลา หมูอารีย์) บ้านท่าข้าม บ้านหาดข้าวสาร (สาขาของบ้านท่าข้าม) บ้านห้วยสอน บ้านห้วยเม่น บ้านปากงู วังปลาเหล่านี้เป็นวังปลาที่ใสสะอาดและมีทิวทัศน์ที่สวยงาม การเดินทางสามารถเดินทางโดยรถยนต์และทางเรือได้โดยสะดวก

2.13 ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านในตำบลไหล่น่าน

หมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่น่านทั้ง 8 หมู่บ้าน มีประวัติความเป็นมาและข้อมูลทั่วไป ดังนี้

1) บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1

ประวัติของหมู่บ้าน บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 ตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำน่านทางทิศตะวันออก เดิมมีชื่อว่า บ้านหล่ายน่าน เพราะตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำน่าน ชาวบ้านกลุ่มแรกที่มาก่อตั้งขึ้นเป็นบ้านไหล่น่าน อพยพมาจากบ้านบุญยืน ข้ามแม่น้ำน่านมาอาศัยอยู่บนฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศตะวันออก ทางราชการจึงตั้งชื่อให้ว่า บ้านไหล่น่าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2401 มาจนถึงปัจจุบัน

พื้นที่และอาณาเขต บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 มีพื้นที่ประมาณ 3,481 ไร่ เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่าน

ทิศเหนือ ติดกับบ้านไหล่น่านเหนือ

ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำน่าน

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านบุญเรือง

ทิศตะวันตก ติดกับแม่น้ำน่าน

ประชากร บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 มีจำนวนประชากรทั้งหมด 510 คน เป็นประชากรชาย 249 คน ประชากรหญิง 261 คน (ข้อมูลปี พ.ศ.2547)

อาชีพ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ ทำสวนและเลี้ยงสัตว์บ้างเล็กน้อย ส่วนอาชีพอื่นมีบ้างเล็กน้อย ได้แก่อาชีพค้าขาย รับราชการ และรับจ้าง

สถานศึกษาและศาสนา โรงเรียนบ้านไหล่น่านเปิดสอนระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ประชาชนทั้งหมดของบ้านไหล่น่าน นับถือศาสนาพุทธสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา คือ วัดไหล่น่าน

การปกครอง บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 แบ่งการปกครองออกเป็นละแวกหรือคุ้ม ให้แต่ละคุ้ม ปกครองและพัฒนาตนเอง มีการตั้งหัวหน้าคุ้มและกำหนดกฎระเบียบ ภายในคุ้มโดยสมาชิก โดยไม่ขัดกับกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม บ้านไหล่น่าน อยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง ประมาณ 3 กิโลเมตร การคมนาคมติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลไหล่น่านและตำบลใกล้เคียงได้สะดวก มีสะพานข้ามคอนกรีตแม่น้ำน่านเชื่อมโยงกับหมู่บ้านต่างๆ 3 แห่ง

การสาธารณสุข บ้านไหล่น่านใช้บริการด้านสุขภาพจากสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน

2) บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2

ประวัติของหมู่บ้าน บ้านบุญเรือง เดิมมีชื่อว่า บ้านดอนมูล เพราะพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านเป็น ดอนแหลมออกไปและอยู่ระหว่างแม่น้ำ 2 สาย คือ แม่น้ำน่านและแม่น้ำว้า ต่อมาแม่น้ำน่านเกิดกัดเซาะตลิ่งพังมาถึงบ้านเรือน จึงได้ย้ายหมู่บ้านห่างจากแม่น้ำน่านออกมา และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านห้วยบง ต่อมาราว พ.ศ.2452 - 2470 นายกาวิชัย สิทธิวงษ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านได้ร่วมกับประชาชน สร้างอุโบสถขึ้น 1 หลัง เมื่อ ปี พ.ศ. 2456 ใช้เวลาในการก่อสร้าง 4 ปี สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2460 และได้ร่วมกันเปลี่ยนชื่อบ้านใหม่ว่า บ้านบุญเรือง ตั้งแต่นั้นมา

พื้นที่และอาณาเขต บ้านบุญเรือง มีพื้นที่ 10,481 ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับตำบลตาลชุม

ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำว้า

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านนาสา ตำบลไหล่น่าน กับบ้านท่าลี่ ตำบลช้าง

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านไหล่น่าน

ประชากร บ้านบุญเรืองมีจำนวนประชากรทั้งหมด 682 คน เป็นประชากรชาย 329 คน เป็นประชากรหญิง 353 คน (ข้อมูลปี 2547)

อาชีพ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ทำสวนและเลี้ยงสัตว์ ส่วนอาชีพอื่นๆ เช่น รับราชการ ค้าขายและรับจ้างมีเพียงเล็กน้อย

สถานศึกษาและศาสนา โรงเรียนบ้านบุญเรือง เปิดสอนระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และประชาชนบ้านบุญเรืองนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดบุญเรือง

การปกครอง บ้านบุญเรือง มีกำนันเป็นผู้ปกครอง แบ่งการปกครองในหมู่บ้านออกเป็น 4 คุ่ม โดยแต่ละคุ่มเลือกหัวหน้าคุ่ม และตั้งกฎระเบียบ ปกครองและพัฒนาตนเอง โดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม บ้านบุญเรืองอยู่ห่างสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง ประมาณ 5 กิโลเมตร สามารถติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวก เพราะมีถนนลาดยางเชื่อมติดต่อกันระหว่างหมู่บ้าน

การสาธารณสุข บ้านบุญเรืองให้บริการด้านสาธารณสุขจากสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน

3) บ้านนาสา หมู่ที่ 3

ประวัติของหมู่บ้าน บ้านนาสา เดิมชื่อว่า บ้านลสา เป็นภาษาท้องถิ่นแปลว่า ความประมาท เมื่อปี พ.ศ.2437 นายโทน และนางสี แก้วใส ชาวบ้านไหล่น่าน ได้ปลูกสร้างกระท่อมเพื่อเลี้ยงควายและทำไร่ที่ลำห้วยแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านไหล่น่านประมาณ 8 กิโลเมตร ต่อมาเมื่อนายคำและนางมุด สองสามีภรรยาชาวบ้านป่าสักได้มาสร้างกระท่อมอาศัยเลี้ยงควายอยู่ที่เดียวกัน หลังจากนั้นไม่นานนายใจและนางแรดซึ่งเป็นสามีและภรรยาชาวบ้านห้วยแก้วมาเลี้ยงควายในบริเวณเดียวกันเพิ่มเป็น 3 ครอบครัว อยู่มาวันหนึ่งมีวัวโพง (วัวผีสิงที่ชอบกินสัตว์) ตัวหนึ่งออกมาจากป่าทำร้ายผู้คน ไล่ขวิดวัว ควายที่เลี้ยงไว้ล้มตาย บาดเจ็บ ชาวบ้านจึงใช้ดาบปืนมาไล่ฆ่าวัวโพง จนหนีไปตายเนาที่ลำห้วยถัดไปทางทิศเหนือ เรียกลำห้วยนั้นว่า ห้วยน้ำฮ้ำ ชาวบ้านจึงเรียกลำห้วยที่นำวัวไปเลี้ยงว่า ห้วยลสา

ต่อมามีชาวบ้านที่มาอาศัยอยู่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำว่า ได้ย้ายมารวมกันที่ห้วยลสา จึงได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นชื่อบ้านห้วยลสา มีนายโทน ศรีแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ภายหลังชื่อของหมู่บ้านเปลี่ยนมาเป็น บ้านห้วยนาสา และเมื่อ ปี พ.ศ. 2525 ได้เปลี่ยนชื่อว่า บ้านนาสา จนถึงปัจจุบันนี้

พื้นที่และอาณาเขต บ้านนาสามีพื้นที่ประมาณ 9,850 ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับตำบลตาลชุม

ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำว่า

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลตาลชุม และบ้านบุญเรือง ตำบลไหล่น่าน

ทิศตะวันออก ติดกับแม่น้ำว่าและบ้านท่าข้าม

ประชากร บ้านนาสา มีจำนวนประชากรทั้งหมดจำนวน 560 คน เป็นประชากรชาย 285 คน ประชากรหญิง 275 คน (ข้อมูลปี พ.ศ. 2547)

อาชีพ ประชาชนบ้านนาสาส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ส่วนอาชีพอื่น ๆ มีบ้างเล็กน้อย ได้แก่รับจ้างทั่วไป

สถานศึกษาและศาสนา โรงเรียนบ้านนาสา เปิดสอนระดับชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และประชาชนบ้านนาสานับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือวัดนาสา

การปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน การปกครองในหมู่บ้านแบ่งออกเป็นคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกระเบียบการปกครองและการพัฒนาโดยสมาชิก โดยกฎระเบียบต่างๆ ไม่ขัดต่อกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม บ้านนาสา อยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง 9 กิโลเมตร สามารถติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวก แต่การเดินทางไปพื้นที่ทำการเกษตรไม่สะดวกเพราะไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำว่า ต้องอาศัยเรือพาย

การสาธารณสุข บ้านนาสาใช้บริการจากสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน

4) บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4

ประวัติของบ้านท่าข้าม บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4 ตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำว่า ประชากรกลุ่มแรกของบ้านท่าข้าม ย้ายถิ่นฐานมาจากตำบลซึ้ง มาทำไร่ ทำสวน โดยเดินทางข้ามลำน้ำว่ามาทางทิศเหนือ ต่อมาได้รวมกลุ่มกันตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้น ตั้งชื่อบ้านว่า บ้านท่าข้าม

พื้นที่และอาณาเขต บ้านท่าข้ามมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 15,788 ไร่

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลจอมจันทร์
ทิศใต้	ติดกับแม่น้ำว่าและตำบลซึ้ง
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านปากงู
ทิศตะวันตก	ติดกับบ้านนาสา

ประชากร บ้านท่าข้ามมีจำนวนประชากรทั้งหมด 675 คน เป็นประชากรชาย จำนวน 342 คน ประชากรหญิง 333 คน (ข้อมูลปี พ.ศ.2547)

อาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม โดยการทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ ส่วนอาชีพอื่นๆ มีบ้างเล็กน้อย ได้แก่ รับจ้างทั่วไป และรับราชการ

สถานศึกษาและศาสนา โรงเรียนบ้านท่าข้ามเปิดสอนระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ประชาชนในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดท่าข้าม

การปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน การปกครองในหมู่บ้านแบ่งออกเป็นคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกระเบียบการปกครองและการพัฒนาโดยสมาชิก โดยกฎระเบียบต่างๆ ไม่ขัดต่อกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม บ้านท่าข้ามอยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง ประมาณ 13 กิโลเมตร สามารถติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวกเพราะเป็นถนนราดยาง ส่วนการเดินทางไปพื้นที่ทำการเกษตรไม่สะดวก เพราะไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำว่า ต้องอาศัยเรือพาย

การสาธารณสุข บ้านท่าข้ามใช้บริการด้านสาธารณสุขจากสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน

5) บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5

ประวัติของหมู่บ้าน บ้านห้วยสอน ตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำว่า ติดกับภูเขาและป่าสงวน ประชาชนกลุ่มแรกที่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านห้วยสอน ย้ายมาจากบ้านคือเวียง ตำบลลำน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ประมาณ 7 ครอบครัว มีนายอินตา เป็นผู้นำในหมู่บ้าน ย้ายมาตั้งเป็นหมู่บ้าน เมื่อ ปี พ.ศ. 2459

พื้นที่และอาณาเขต บ้านห้วยสอนมีพื้นที่ทั้งหมด 10,380 ไร่

ทิศเหนือ ติดอยู่ป่าสงวนและภูเขา

ทิศใต้ ติดกับลำน้ำว่า

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านห้วยเม่นและแม่น้ำว่า

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านปากงู

ประชากร บ้านห้วยสอนมีจำนวนประชากรทั้งหมด 462 คน เป็นประชากรชาย 250 คน ประชากรหญิง 212 คน (ข้อมูลปี พ.ศ. 2547)

อาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ของบ้านห้วยสอนมีอาชีพเกษตรกรรม โดยการทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ และรับจ้างทำงานทั่วไป

สถานศึกษาและศาสนา โรงเรียนริมฝั่งว่าวิทยา เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 3 ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดห้วยสอน

การปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า การปกครองในหมู่บ้านแบ่งออกเป็นคุ้มต่างๆ โดยมี หัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกระเบียบการปกครองและการพัฒนาของแต่ละคุ้มโดยสมาชิก โดยระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ไม่ขัดกับกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม บ้านห้วยสอน อยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียงประมาณ 23 กิโลเมตรสามารถติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวกในฤดูแล้ง ส่วนฤดูฝนการเดินทางไม่สะดวก เพราะถนนบางส่วนเป็นถนนลูกรัง

การสาธารณสุข บ้านห้วยสอน ใช้บริการด้านสาธารณสุข จากสถานีอนามัยตำบลลำนนาหนองใหม่

6) บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6

ประวัติของหมู่บ้าน บ้านห้วยเม่นตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2513 โดยประชากรจาก 3 หมู่บ้าน คือ บ้านคือเวียง บ้านดอนไชย บ้านไผ่งาม อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน โดยการนำของนายอินตะ ต๊ะน้อย นางคำซ้าย ป้อผั้น นายพรม ต๊ะน้อย นายฉลาด ต๊ะน้อย นางจันทา เพ็ญคำ นายปัญญา ยะดวงแปง นายอินตะ อุปคำ นายยะ วงศรี ย้ายมาประกอบอาชีพทำไร่ทำสวนตามบริเวณแม่น้ำว่าและสมัยก่อน บริเวณริมฝั่งแม่น้ำว่ามัสต์ว์ป่าและสัตว์น้ำอาศัยอยู่มากมาย และบ้านห้วยเม่น มีลำห้วยเล็กๆ ไหล

ผ่านทางด้านเหนือของหมู่บ้าน สัตว์ป่าที่มีมากตามลำห้วย คือ เม่น ดังนั้นจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านห้วยเม่น ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านโดยถูกต้อง เมื่อ พ.ศ. 2517 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

พื้นที่และอาณาเขต บ้านห้วยเม่นมีพื้นที่ประมาณ 7,750 ไร่

ทิศเหนือ ติดกับบ้านห้วยทรายมูล

ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำว้า

ทิศตะวันออก ติดกับแม่น้ำว้า

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านห้วยสอน

ประชากร บ้านห้วยเม่นมีจำนวนประชากรทั้งหมด 129 คน เป็นประชากรชาย 73 คน ประชากรหญิง 56 คน (ข้อมูลปี พ.ศ. 2547)

อาชีพ ประชาชนส่วนใหญ่ของบ้านห้วยเม่นประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยการทำไร่ ทำสวน และรับจ้างทั่วไป

สถานศึกษาและศาสนา โรงเรียนบ้านริมฝั่งว้าวิทยา เปิดสอนชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ประชาชนนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดห้วยเม่น

การปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า การปกครองแบ่งออกเป็นคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกระเบียบการปกครองและการพัฒนาของแต่ละคุ้มโดยสมาชิก โดยกฎระเบียบต่างๆไม่ขัดต่อกฎ ระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม บ้านห้วยเม่นอยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง ประมาณ 25 กิโลเมตร การคมนาคมติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงไม่สะดวก เพราะถนนแคบและเป็นดินลูกรัง

การสาธารณสุข ประชาชนบ้านห้วยเม่นใช้บริการด้านสาธารณสุขของสถานีอนามัยตำบลล้านนาหนองไหม้

7) บ้านปากงู หมู่ที่ 7

ประวัติของหมู่บ้าน บ้านปากงู ประชาชนย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5 ตำบลไหล่น่าน เมื่อ พ.ศ.2500 มีนายตีบ อูปคำ นายใจ กันอินทร์ นายจิม จังศรี เป็นผู้เริ่มก่อตั้งบ้านห้วยงู ต่อมาปี พ.ศ.2534 ได้ขอตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้น เป็นบ้านหมู่ที่ 7 ตำบลไหล่น่าน ตั้งหมู่บ้านบริเวณปากลำห้วยงู เลยตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านปากงู

พื้นที่และอาณาเขต บ้านปากงู มีพื้นที่ 9,960 ไร่

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอแม่จริม

ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำว้า

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านห้วยสอน

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านท่าข้าม

ประชากร บ้านปากงูมีจำนวนประชากร 138 คน เป็นประชากรชาย 70 คน ประชากรหญิง 68 คน (ข้อมูลปี พ.ศ. 2547)

อาชีพ ประชาชนบ้านปากงูส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม และรับจ้างทั่วไป

สถานศึกษาและศาสนา โรงเรียนบ้านริมฝั่งว่าวิทยา เปิดสอนชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ประชาชนนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ อารามสงฆ์บ้านปากงู

การปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า การปกครองแบ่งออกเป็นคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกระเบียบการปกครองและการพัฒนาของแต่ละคุ้มโดยสมาชิก โดยกฎระเบียบต่างๆ ไม่ขัดต่อกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม บ้านปากงู อยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง ประมาณ 17 กิโลเมตร การคมนาคมติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวก

การสาธารณสุข ประชาชนบ้านปากงูใช้บริการด้านสาธารณสุขของสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน

8) บ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8

ประวัติของหมู่บ้าน บ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8 เดิมรวมกับบ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 ต่อมาได้แยกออกเป็น 2 หมู่บ้าน ตั้งเป็นบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8 เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2542

พื้นที่และอาณาเขต บ้านไหล่น่านเหนือ มีพื้นที่ 10,444 ไร่ มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับบ้านครกคำ ตำบลตาลชุม

ทิศใต้ ติดกับบ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านจอมจันทร์ ตำบลตาลชุมและบ้านบุญเรือง

ทิศตะวันตก ติดกับแม่น้ำน่าน

ประชากร บ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8 มีจำนวนประชากรทั้งหมด 430 คน เป็นประชากรชาย 212 คน ประชากรหญิง 218 คน (ข้อมูลปี พ.ศ. 2547)

สถานศึกษาและศาสนา โรงเรียนบ้านไหล่น่าน เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ประชาชนนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดไหล่น่าน

การคมนาคม บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 8 สามารถติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวกเพราะมีสะพานข้ามแม่น้ำน่านอยู่ 2 แห่ง และมีถนนลาดยางติดต่อกับหมู่บ้านต่างๆ ได้สะดวก

การสาธารณสุข บ้านไหล่น่านเหนือใช้บริการด้านสาธารณสุขจากสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน

บทที่ 3

การก่อเกิดและพัฒนาก่อนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของตำบลไหล่นาน เป็นการอนุรักษ์ป่าชุมชน จำนวน 7 แห่ง (8 หมู่บ้าน) เนื้อที่ป่าทั้งหมดประมาณ 25,000 ไร่ ประวัติความเป็นมาของแต่ละชุมชนมีแตกต่างกัน กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนมีความหลากหลายในแต่ละชุมชน มีทั้งที่เหมือนและต่างกันขึ้นอยู่กับความเหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ

3.1 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านไหล่นาน หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 8

1) การก่อเกิดกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน

จุดเริ่มต้น การอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านไหล่นาน หมู่ 1 และ 8 ซึ่งบ้านไหล่นาน มี 2 หมู่บ้าน ก่อนที่จะแยกหมู่บ้าน ได้ร่วมอนุรักษ์ป่าชุมชน ในปี พ.ศ.2482 นายไชยวงศ์ แก้วราช เป็นกำนันตำบลไหล่นานและเป็นผู้ใหญ่บ้านไหล่นาน ได้จับจองป่าเปาเน้ง ห้วยมะไฟ ห้วยตุน ห้วยสุระ ไว้เป็นป่าเลี้ยงสัตว์ และพาชชาวบ้านอพยพ หนีภัยน้ำท่วม ในบางครั้งน้ำท่วมขึ้นสูงมาก ต่อมาใน พ.ศ.2508 นายสาร ประมวล เป็นกำนันตำบลไหล่นาน ได้แบ่งเขตป่าของบ้านไหล่นาน และบ้านบุญเรือง ในพื้นที่ป่าห้วยตุน ห้วยสุระ ห้วยมะไฟ โดยนำเอาป้ายผ้าแล้วเขียนป้ายประกาศเขตแดนระหว่าง 2 หมู่บ้าน ต่อมาในปี พ.ศ.2509 - 2513 โดยการนำนายบุญเลิศ ทรายะ และนายสวิง คำมอญ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้วางแผนเขตป่า โดยลงหลักหินเป็นเขตแดนและในปี พ.ศ.2519 ได้จับจองป่าลูกเสือเพื่อเป็นการอนุรักษ์ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ในระยะแรก จับจองที่ดินไว้เพื่อสำหรับเลี้ยงสัตว์ และสำหรับชาวบ้านในหมู่บ้านอพยพหนีภัยน้ำท่วม ในระยะหลังมีการลักลอบตัดไม้และบุกรุกป่า เพื่อทำไร่ข้าวไร่ข้าวโพด ไร่ถั่วลิสง บั๊จจัยที่สนับสนุนในการอนุรักษ์ เพื่อสงวนป่าให้ลูกหลานมีป่าไม้มาก และให้ป่ามีความชุ่มชื้น มีทัศนียภาพที่สวยงามสำหรับการเดินทางผ่านไปมาของผู้มาเยือนและผู้อนุรักษ์ป่าผืนนี้

2) การพัฒนาก่อนการอนุรักษ์ป่าชุมชนตั้งแต่การก่อเกิดจนถึงปัจจุบัน

หลังจากได้จับจองที่ดินปักเขตแดนในการสงวนผืนป่า มีการเปลี่ยนแปลงครั้งแรกปี พ.ศ.2519 ได้จับจองป่าลูกเสือชาวบ้านบริเวณพระธาตุจอมแจ้ง โดยการปลูกต้นสัก ชาวบ้านไหล่นานช่วยดูแลรักษา แผ่ถางวัชพืช มีเนื้อที่ 137 ไร่ ต่อมาในปี พ.ศ.2539 นายราเชนทร์ คำบาง ผู้ใหญ่บ้าน บ้านไหล่นานได้นำชาวบ้านทำพิธีบวชป่าห้วยก่อง ในวันที่ 18 ธันวาคม 2539 ซึ่งได้รับความสนใจจากชาวบ้านในตำบลไหล่นานและตำบลใกล้เคียง เพราะเป็นพิธีบวชป่าแห่งแรกในอำเภอเวียงสา จึงเป็น

แรงกระตุ้นให้มีการบวชป่าในเวลาต่อมาในตำบลไหล่นาน ปัจจุบันบ้านไหล่นาน หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 8 มีพื้นที่ป่าทั้งหมดประมาณ 5,000 ไร่

3) กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม มีการตั้งคณะกรรมการในการดูแลรักษา ซึ่งแบ่งเป็นหมวดๆ ละ 10 คน และทุกคนในบ้านไหล่นานมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชน มีการตั้งกฎกติกาห้ามตัดไม้ ทำลายป่าและล่าสัตว์บริเวณป่าสงวน ยกเว้นเห็ดและหน่อไม้ มีการลงโทษผู้ฝ่าฝืน ตามกฎกติกา โดยการปรับผู้ตัดไม้ทำลายป่าต้นละ 5,000 บาทและยึดของกลาง

การจัดการป่าชุมชน มีการกำหนดเขตป่าสงวน การบวชป่า การปลูกต้นไม้ในวันเข้าพรรษา บริเวณพระธาตุจอมแจ้ง และพัฒนาเส้นทางป่า

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน นอกจากชาวบ้านในชุมชนแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มอัยการบ้านนา คณะครูและนักเรียนโรงเรียนสา พระสงฆ์ในอำเภอเวียงสา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอเวียงสา นายแพทย์ประเวศ วะสี กำนันผู้ใหญ่บ้านอำเภอเวียงสา ชาวบ้านตำบลไหล่นานและตำบลใกล้เคียง

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการศึกษาดูงานพิธีบวชป่าบ้านหาดผาชน กิ่งอำเภอภูเพียง และศึกษาดูงานที่ชุมชนศิลาแลงอำเภอบัว จังหวัดน่าน ได้ประกาศและให้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ป่าทางหอกระจายข่าว มีผู้สนใจจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านดอนไชย บ้านค้อเวียง บ้านนาสา บ้านท่าข้าม บ้านห้วยเม่น บ้านห้วยสอน มาศึกษาดูงานรูปแบบการอนุรักษ์ป่า

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์ การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มทุกคนในหมู่บ้านได้ร่วมกันตั้งกฎกติกาอนุรักษ์ป่าชุมชน และปฏิบัติตามกฎระเบียบช่วยกันสอดส่องดูแล ได้ให้กลุ่มเยาวชนเป็นแกนนำเพื่อให้ทุกคนในหมู่บ้านเกิดจิตสำนึกและให้ความร่วมมือ ทุกคนมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน มีการปกครองในหมู่บ้านแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย (ละแวก) เพื่อสะดวกในการจัดทำกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนถึงการปกครอง มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องป่าชุมชนให้แก่เด็กนักเรียนในกลุ่มไหล่นาน ได้ศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและธรรมชาติ โดยมีนายเป็ง เทนุรักษ์ นางผง ยศตะนิล และนายสำราญ แปงสี ชาวบ้านไหล่นานเป็นผู้ถ่ายทอด

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ป่าชุมชน

(1) มีป่าอุดมสมบูรณ์

(2) เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน ดอกดิน เป็นต้น

(3) มีสัตว์ป่าเพิ่มขึ้น เช่น ไก่ป่า กระต่าย สัตว์ที่สูญพันธุ์ไปกลับคืนมา เช่น นกกก นกยูง และแลน (ตะกวด จำพวกที่อาศัยอยู่ในป่า)

(4) มีลำห้วยสมบูรณ์ คือ น้ำในลำห้วยน้ำจิ้มที่แห้งกลับคืนมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม

(5) ประชาชนในหมู่บ้านรู้จักการทำงานร่วมกัน

- (6) ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจที่มีผืนป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์
- (7) ทุกคนมีจิตสำนึกเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ป่ามากขึ้น
- (8) มีการคมนาคมสะดวกขึ้น
- (9) จะมีมหาวิทยาลัยเกิดขึ้น
- (10) เป็นแหล่งศึกษาดูงานของคนในชุมชนและผู้สนใจ
- (11) มีกลุ่มการจัดกิจกรรมร่วมกันเกิดขึ้น เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน
- (12) ชาวบ้านตื่นตัวในการอนุรักษ์โดยมีแนวคิดนำมาปลูกป่าในพื้นที่ของตนเอง
- (13) มีชาวบ้านตำบลใกล้เคียง นำขยะมาทิ้งบริเวณป่าชุมชน

5) ปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงาน

- (1) มีชาวบ้านพวงพยอม อำเภอเมืองน่าน มาลักลอบตัดไม้ทำลายป่าเพื่อนำไปเป็นเชื้อเพลิงขายให้โรงปัมไบยา
- (2) มีชาวบ้านสถาน อำเภอเวียงสา มาตัดไม้ทำลายป่า
- (3) มีชาวบ้านในตำบลใกล้เคียงนำขยะมาทิ้งในเขตป่าอนุรักษ์
- (4) ป่าลูกเสือที่ยกให้ ร.พ.ช. เพื่อให้ตั้งสำนักงานย่อยแต่ไม่ได้ตั้งสำนักงานแต่อย่างใด ได้ตัดไม้ทำลายป่าและชุดดินไปขาย

6) แนวทางแก้ไข

- (1) มีหนังสือแจ้งให้ผู้นำหมู่บ้านที่มลักลอบตัดไม้ทำลายป่าให้สมาชิกในหมู่บ้านทราบ
- (2) บอกกล่าวชี้แจงในที่ประชุมประจำเดือนของ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อำเภอเวียงสา
- (3) ตั้งกรรมการ ขอป่าลูกเสือคืน

3.2 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2

1) การก่อเกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชน

จุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์ เริ่มในสมัยกำนันธนะ สิทธิวัง ประมาณปี พ.ศ.2505 ได้แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็นแปลงๆ ให้ชาวบ้านจับสลากเป็นเจ้าของ แต่ชาวบ้านไม่ได้นำที่ดินไปใช้ประโยชน์อะไร ภายหลังกำนันธนะจึงได้ขอพื้นที่เหล่านี้คืนให้เป็นป่าสงวนของหมู่บ้าน บริเวณเหล่าป่าดิ่ง ป่าเหียง ตั้งแต่หัวดอยทั้งสองข้างของทางเกวียนไปบ้านท่าลี่ ตำบลซึ่ง สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ เพราะชาวบ้านดอนไชย ตำบลกลางเวียงและชาวบ้านจากตำบลซึ่ง มาโค่นล้มป่าเพื่อทำไร่ข้าวโพดและลักลอบตัดไม้สร้างบ้าน

ปัจจัยที่สนับสนุนการอนุรักษ์ ด้วยเหตุที่ชาวบ้านบุญเรืองปลูกยาสูบเป็นอาชีพหลัก ต้องอาศัยใบตองตึง ตองเหียง ใช้บังคับกล้ายาสูบที่ปลูกใหม่และรองแข่งที่บรรจุยาสูบ จึงต้องการอนุรักษ์ป่าเหียง ป่าดิ่งไว้และสงวนไว้เป็นไม้ใช้สอยของหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านบุญเรืองทั้งหมดเป็นสมาชิกร่วมกันอนุรักษ์

2) การพัฒนาการอนุรักษ์ป่าชุมชนตั้งแต่ก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน

หลังจากกำหนดขึ้นได้เริ่มสงวนป่าไว้ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2505 ต่อมาสมัยกำนันบุญรวย สมมา พ.ศ.2519 ได้มีการอบรมลูกเสือชาวบ้านของตำบลไหล่น่าน จึงได้มีการจับจองป่าลูกเสือขึ้นซึ่งพื้นที่ที่สงวนอยู่ต่อจากป่าสงวนเดิม แล้วทำการปลูกป่าโดยได้รับกล้าไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้มะค่าจากทางราชการ รวมพื้นที่ป่าสงวนทั้งหมด 3,000 ไร่ ต่อมา พ.ศ. 2528 กำนันถวิล ปัญญาอินทร์ ได้ลงหลักเขตป่าสงวนและมีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 30 คน มีนายบุญเสริม จันทรวงเป็นประธาน นายสมบุญ ภิรมสา เป็นรองประธานและมีการตั้งมาตรการควบคุมการอนุรักษ์โดยการปรับชาวบ้านทั่วไปที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าในเขตสงวนต้นละ 500 บาท ถ้าเป็นกรรมการที่ลักลอบตัดไม้ทำลายจะปรับต้นละ 1,000 บาท ภายหลังประมาณปี พ.ศ.2539 มีชาวบ้านซึ่งมาลักลอบตัดไม้ทำลายป่า คณะกรรมการจึงได้ทำการยึดของกลาง เช่น เลื่อย เกวียน วัวและไม้ 18 ท่อนแต่ไม่ได้ตัวบุคคล จึงได้มอบของกลางให้เป็นของวัดบุญเรือง ต่อมา พ.ศ.2541 มีการลักลอบตัดไม้ครั้งใหญ่ คณะกรรมการสามารถยึดไม้ได้ 400 - 500 ท่อน และไม่ได้ตัวบุคคล จึงได้นำไม้ไปขายได้เงิน 30,000 บาท มอบให้เป็นเงินกองกลางของหมู่บ้าน ภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการรักษาป่าชุมชนใหม่ โดยมีเยาวชนที่ผ่านการอบรมเรื่องป่าไม้มาร่วม โดยมีนายยุทธ เทพสิทธิ์ เป็นประธาน และนายสิทธิศักดิ์ ชัดแปง เป็นรองประธาน ปัจจุบันบ้านบุญเรืองมีพื้นที่ป่าทั้งหมด 6,500 ไร่ รวมทั้งพื้นที่ป่าที่จะมอบให้สร้างมหาวิทยาลัย 2,127 ไร่

3) กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มมีหน้าที่สอดส่องดูแล รักษาป่าโดยมีคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้ควบคุมดูแล การประสานงานในกลุ่มมีการประชุมปรึกษาหารือในหมู่บ้าน ส่วนระหว่างหมู่บ้านได้แจ้งในที่ประชุมของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านระดับอำเภอ และมีการทำหนังสือแจ้งให้หมู่บ้านต่างๆทราบ นอกจากนี้ยังได้ขอความร่วมมือจากตำรวจ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ กรป.กลางช่วยเหลือในการควบคุมป้องกันป่าและพัฒนาป่าสงวน

การจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน มีการกำหนดเขตป่าสงวนเป็น 2 แห่ง คือ ป่าสงวนหมู่บ้าน และป่าลูกเสือ มีการปลูกป่า 2 ครั้ง มีการส่งสมาชิกไปอบรม ศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า และมีการหว่านเมล็ดหญ้าเลี้ยงสัตว์ในป่าสงวน โดยได้รับการสนับสนุนจาก กรป.กลาง และมีการขุดสระเก็บน้ำในเขตป่าสงวนจำนวน 3 แห่ง

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้มีการศึกษาดูงานการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทุกคนในชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งชมรมข้าราชการในชุมชน ให้การชี้แนะในเรื่องความคิดสร้างสรรค์ อีกทั้งผู้สูงอายุก็ทำตัวเป็นตัวอย่างแก่เด็ก และยังได้รับการสนับสนุนกล้าไม้จากทางราชการ ตำรวจและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ให้ความร่วมมือในการจับกุมผู้กระทำความผิด

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มและคณะกรรมการมีการตั้งกฎกติกา ร่วมกัน โดยการแต่งตั้งคณะกรรมการ เลือกจากผู้ที่ชอบตัดไม้ทำลายป่า และมีการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อแก้ปัญหาในหมู่บ้าน มีการประชาสัมพันธ์สู่ชุมชนอื่น พร้อมทั้งมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปสู่ลูกหลานในเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่จะสอนลูกหลานว่า "อย่าขุดหน่อไม้จากกอเล็ก หรือตั้งกอใหม่เพราะต้นไม้จะไม่แพร่พันธุ์"

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- (1) ป่าอุดมสมบูรณ์ มีของป่า สัตว์ป่าเพิ่มมากขึ้น
- (2) เป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชน และของอำเภอเวียงสาและต่างจังหวัด เช่น เห็ด หน่อไม้ เป็นต้น
- (3) ดินอุดมสมบูรณ์ ฝนตกตามฤดูกาล
- (4) มีรายได้จากการขายของป่า (แต่ชาวบ้านบุญเรื่องจะไม่ได้นำมาขาย จะหาขายยังชีพเท่านั้น แต่มีคนจากหมู่บ้านอื่นมาเก็บไปขาย)
- (5) จำนวนพืชพันธุ์ในป่าเพิ่มมากขึ้น
- (6) มีไม้ใช้สอยในชุมชนเพิ่มมากขึ้น
- (7) การคมนาคมในหมู่บ้านสะดวกขึ้น น้ำไม่ท่วมหมู่บ้าน มีไม้ไฟ ไม้ซุงกอใหญ่ขึ้น มากมาย

5) ปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงาน และแนวทางแก้ไข

- (1) ชุมชนอื่นที่มาหาของป่าได้นำขยะมาทิ้งและมาขโมยผลไม้ตามหัวไร่ปลายนาของชาวบ้าน
- (2) มีบุคคลบางกลุ่มลักลอบตัดไม้ทำลายป่า คนจากชุมชนอื่นมาแย่งทำมาหากิน เช่น มาตัดต้นไม้เพื่อเอาไขมดแดงไปขาย และเผาป่าเพื่อล่ากระต่าย เป็นต้น

ได้มีการแก้ปัญหา โดยคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้นำหมู่บ้านได้ขอความร่วมมือไปยังชุมชนอื่นโดยแจ้งในที่ประชุมระดับอำเภอ

6) ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าชุมชน

- (1) มีมาตรการควบคุมการหาของป่าของบุคคลภายนอก เช่น พวกที่มาหาฟันขายให้โรงบ่ม หรือมาตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น
- (2) อยากตั้งด่านเก็บค่าธรรมเนียม เห็ด หน่อไม้ สำหรับคนต่างถิ่น
- (3) ทำแนวป้องกันไฟป่า
- (4) จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
- (5) ปลุกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ของคนในชุมชนโดยผ่านระบบโรงเรียน
- (6) ประชาสัมพันธ์ขยายผลสู่ชุมชนอื่น

3.3 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านนาสา หมู่ที่ 3

1) การก่อเกิดกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ป่าชุมชนในพื้นที่บ้านนาสา เริ่มในปี พ.ศ.2519 นายผ่อง ศรีแก้ว ผู้ใหญ่บ้านนาสา นายขวิง ศรีแก้วและนายถนอม ศรีบุญเรือง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนาสาได้ผ่านการอบรมลูกเสือชาวบ้านของตำบลไหล่น่าน เป็นแกนนำพาคณะกรรมการและชาวบ้านจำนวนหนึ่งร่วมกันกำหนดเขตป่าสงวนของหมู่บ้านไว้หลายแห่ง เช่น ที่ดอยปู่เจ้า พื้นที่ประมาณ 150 ไร่ ป่าห้วยลึกพื้นที่ประมาณ 97 ไร่ ป่าเขตจอมจันทร์พื้นที่ประมาณ 70 ไร่ ป่าแพะนอก (ห้วยบ่อตอง) และป่าสุสาน ได้ขึ้นป้ายประกาศไว้ที่ดอยปู่เจ้าว่า "ป่าลูกเสือชาวบ้านห้ามตัดไม้ทำลายป่า" นอกเหนือจากนี้ได้จัดสรรให้เป็นที่ทำกินของชาวบ้านและได้เชิญหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านจอมจันทร์ บ้านท่าข้าม มารับรู้ร่วมกัน โดยให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นกรรมการรักษาป่าโดยตำแหน่ง และชาวบ้านนาสาทุกคนเป็นผู้ดูแลรักษาป่า เป็นเจ้าของร่วมกัน

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ ได้รับแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าชุมชนจากการอบรมลูกเสือชาวบ้านอนุรักษ์ป่าไว้ถวายในหลวงและอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลาน และอนุรักษ์ไว้เป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชน

2) การพัฒนาการของกลุ่มอนุรักษ์ตั้งแต่การก่อตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่กำหนดเขตป่าสงวนในปี พ.ศ.2519 เป็นต้นมา กลุ่มอนุรักษ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้ ปี พ.ศ.2531 นายขวิง ศรีแก้วผู้ใหญ่บ้าน ได้ทำการขยายป่าแพะนอก โดยรวมเอาห้วยสไมยและห้วยส้มป่อยเป็นเขตป่าสงวนด้วย โดยเชิญเจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอมาร่วมลงหลักขยายเขตและทำรายงานเสนอต่อทางอำเภอด้วย ต่อมาปี พ.ศ. 2544 นายสมัย บันดิบ ผู้ใหญ่บ้านนาสา ได้ทำการอนุรักษ์ต่อกันอย่างจริงจังตามนโยบายของโครงการไหล่น่านตำบลน้ออยู่ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าจำนวน 10 คน และมีมาตรการป้องกันป่า โดยถ้ามีผู้ใดบุกรุกเขตป่าสงวนและตัดไม้ มีการปรับต้นละ 10,000 บาท ในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2545 ทางกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านนาสาได้ทำพิธีบวชป่าชุมชนขึ้นที่ป่าห้วยสไมย โดยเชิญรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นประธาน มีประชาชนบ้านนาสา ประชาชนในตำบลไหล่น่าน และในอำเภอเวียงสา เด็ก นักเรียน และเยาวชน มาร่วมเป็นจำนวนมาก เพื่อทำพิธีอนุรักษ์ป่าชุมชนพร้อมกับกล่าวสัตยาบันในการรักษาป่าชุมชนร่วมกัน ปัจจุบันบ้านนาสา มีพื้นที่ป่าทั้งหมดประมาณ 4,000 ไร่

3) กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม ระยะแรกไม่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการการอนุรักษ์ป่าชุมชนเป็นเฉพาะ แต่มอบหมายให้คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นผู้ควบคุมดูแลการรักษาป่า มีผู้ใหญ่บ้าน เป็นประธาน มีมาตรการ ห้ามบุกรุก ตัดไม้ในเขตป่าสงวน ถ้ามีผู้ฝ่าฝืนคณะกรรมการหมู่บ้าน จะแจ้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้และตำรวจดำเนินการตามกฎหมาย ระยะหลังมีการตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ป่า

จำนวน 10 คน และมีมาตรการป้องกันป่า ถ้ามีผู้บุกรุกจะถูกปรับตั้งแต่ 10,000 บาท และมีการแจ้งให้หมู่บ้านใกล้เคียงทราบ

การจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ได้มีการขยายเขตป่าสงวน ปักป้ายป่าสงวน ทำการปลูกป่าเพิ่มเติม มีการตั้งมาตรการในการควบคุมดูแลป่าชุมชน ทำแนวป้องกันไฟป่าและทำพิธีบวงสรวงป่าชุมชน นอกจากนี้ยังได้ไปศึกษาดูงาน เรื่องป่าไม้ที่ชุมชนศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ส่งตัวแทนของชุมชนเข้าอบรมเกี่ยวกับเรื่องของป่าไม้ ซึ่งจัดโดยป่าไม้จังหวัดน่านและศึกษาดูงานพิธีบวงสรวงป่าของบ้านโหล่น่าน ตำบลโหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านนาสา นอกจากมีส่วนร่วมของคนในชุมชนแล้ว ยังมีส่วนร่วมจากภาคอื่นๆ ดังต่อไปนี้

- (1) ชมรมลูกเสือชาวบ้าน อำเภอเวียงสา สนับสนุนกล้าไม้ในการปลูกป่า
- (2) ป่าไม้อำเภอเวียงสา ให้ความร่วมมือในการปักเขตป่าสงวน
- (3) องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่น่าน สนับสนุนงบประมาณ 16,000 บาท
- (4) นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนงบประมาณ 10,000 บาท
- (5) เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ตำบลโหล่น่าน และเจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดน่านให้คำแนะนำเกี่ยวกับพิธีบวงสรวงป่าและการอนุรักษ์ป่าชุมชน
- (6) กลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ คณะครู นักเรียนในตำบลโหล่น่าน
- (7) นายแพทย์ชลน่าน ศรีแก้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดน่าน เขต 2 เป็นที่ปรึกษาและติดต่อประสานงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน
- (8) คณะกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในตำบลโหล่น่าน

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มอนุรักษ์ได้ไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับป่าชุมชนที่ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ส่งตัวแทนเข้ารับการอบรมเรื่องป่าไม้ ซึ่งจัดโดยป่าไม้จังหวัดน่านและศึกษาดูงานพิธีบวงสรวงป่าชุมชนของบ้านโหล่น่าน

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มมีการตั้งกฎระเบียบในการอนุรักษ์ร่วมกัน มีการปลูกจิตสำนึกและสร้างความเข้าใจร่วมกัน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่อง การปลูกผักหวานและการอนุรักษ์ต้นผักหวาน จากผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านนาสาให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านนาสา และมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านใกล้เคียงและหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลโหล่น่าน

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- (1) มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์
- (2) มีอาหารที่ได้จากป่ามากมาย สามารถเลี้ยงคนทั้งอำเภอเวียงสา เช่น เห็ด ผักหวาน หน่อไม้ เป็นต้น
- (3) มีสัตว์ป่าเพิ่มมากขึ้น เช่น กระต่าย อีเห็น กระรอก เป็นต้น

(4) ประชาชนมีรายได้จากการขายเห็ด ผักหวาน และหน่อไม้ เป็นต้น

(5) มีผ้าป่าเห็ดถวยที่วัดนาสาทุกปี เป็นผ้าป่าจากผู้มีรายได้จากการขายเห็ดจากป่าชุมชน

5) ปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงาน มีชาวบ้านบุญเรือง บ้านสถานมาลักลอบตัดไม้ในเขตป่าสงวน ชาวบ้านทำไร่ข้าวโพดลูก้าเข้ามาในเขตป่าสงวน หลักเขตป่าสงวนได้สูญหาย และชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นมาเก็บเห็ดได้นำเอาขยะมาทิ้งในป่าชุมชน

6) แนวทางแก้ไข

(1) ดักเตือนในที่ประชุมหมู่บ้านและดักเตือนไปยังผู้นำของหมู่บ้านที่ลักลอบตัดไม้

(2) คณะกรรมการยึดของกลางแต่ยังไม่มีการปรับเพราะมีการละเมิดก่อนจะมีการตั้งมาตรการ

(3) นำผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านมาชี้เขตแดนและลงหลักเขตแดน

(4) แจ้งในที่ประชุมของผู้ใหญ่บ้านระดับตำบลและอำเภอ เกี่ยวกับการทิ้งขยะในป่าชุมชนของบ้านนาสา

7) ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

เสนอให้รัฐบาลลดค่าไฟฟ้าให้ประชาชนในจังหวัดน่าน เนื่องจากเป็นชุมชนอนุรักษ์ป่าต้นน้ำน่าน เป็นต้นทุนแหล่งพลังงานในการผลิตกระแสไฟฟ้า

3.4 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4

1) การก่อเกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชน

จุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในพื้นที่มีมานานแล้ว เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2515 มีนายแสง อินทณา เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้เริ่มทำการสงวนป่าที่บริเวณห้วยสะแล้ง เนื้อที่ประมาณ 200 ไร่ ซึ่งเป็นป่าไม้สัก ไม้แดงไปถึงห้วยระปากตะวันออกโดยการประกาศเป็นเพียงวาจาไว้เท่านั้น

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ เพราะว่าป่าห้วยสะแล้ง เป็นป่าไม้ที่มีพื้นที่ป่าอยู่ติดกับถนนใหญ่ซึ่งตัดใหม่ การคมนาคมสะดวกขึ้น กลัวมีคนมาลักลอบตัดไม้ไปทำประโยชน์ส่วนตัวทั้งคนในหมู่บ้านและชุมชนอื่นจึงได้ร่วมกันสงวนไว้

ปัจจัยที่นำไปสู่การอนุรักษ์ เพื่อสงวนป่าไว้ให้ลูกหลาน เป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชน เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน และลำหับเป็นแหล่งไม้ใช้สอยในหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านท่าข้ามทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์

2) การพัฒนาการอนุรักษ์ตั้งแต่ก่อตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน

หลังจากการก่อตั้งกลุ่ม ตั้งแต่ พ.ศ.2515 เป็นต้นมา เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงครั้งแรกในปี พ.ศ. 2519 หลังจากที่แกนนำของหมู่บ้านได้รับการอบรมลูกเสือชาวบ้าน ชาวบ้านจึงมาชักชวนสมาชิกในหมู่บ้านทำการปลูกป่าในเขตป่าสงวนห้วยสะแล้ง โดยการปลูกต้นสัก ระยะเวลาของการสงวนป่าไม่มีผู้

บุกรุกเขตป่าสงวน ต่อมาปี พ.ศ. 2522 - 2523 มีการบุกรุกเขตป่าสงวนเพื่อทำไร่ข้าวโพด ส่งโครงการกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เหลือเนื้อที่ป่าของชุมชน ประมาณ 100 ไร่

- พ.ศ. 2527 - 2529 สมัยผู้ใหญ่สมฤทธิ์ วงศ์คำ ได้ปลูกต้นสักที่ป่าสุสาน
- พ.ศ. 2535 สมัยผู้ใหญ่วิชัย ชัยนันตะ ได้มีการปักป้ายเขตป่าสงวน
- พ.ศ. 2544 สมัยผู้ใหญ่นิคม ไชยวงศ์ ได้มีการอนุรักษ์ป่าชุมชนกันอย่างจริงจังตามนโยบาย

ตามโครงการไหล่นานตำบลน่าอยู่ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนจำนวน 10 คน มีนายเจริญ ชาติยะ เป็นประธาน มีการกำหนดมาตรการ การควบคุมดูแล รักษาป่า และมีการอบรมคณะกรรมการ หมู่บ้านโดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอเวียงสา ปัจจุบันบ้านท่าข้าม มีพื้นที่ป่าทั้งหมดประมาณ 1,000 ไร่

3) กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 10 คน มีหน้าที่ กำกับดูแลรักษาป่าชุมชน โดยมีชาวบ้านท่าข้ามทุกคนช่วยกันสอดส่องดูแลป่า ถ้ามีผู้ฝ่าฝืนแจ้ง คณะกรรมการและมีการลงโทษผู้ฝ่าฝืนตามมาตรการที่วางไว้อย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งมีการ ประชาสัมพันธ์ให้หมู่บ้านใกล้เคียงทราบ

การจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน มีการกำหนดเขตป่าสงวนสองแห่ง คือ ป่าห้วยสะแหล่งและ ป่าสุสาน มีการปลูกป่าเพิ่มเติมในเขตป่าสงวนทั้งสองแห่ง ทำแนวกันไฟป่า มีการอบรมเพิ่มเติมเกี่ยวกับ ป่าไม้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้มีการส่งตัวแทนของกลุ่มอนุรักษ์ไปร่วมอบรมเรื่องป่าไม้ที่บ้าน จอมจันทร์ ตำบลจอมจันทร์ อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน อบรมเกี่ยวกับป่าไม้ที่จังหวัดแพร่ และ คณะกรรมการป่าชุมชนได้ไปศึกษาดูงานการบวชป่าที่บ้านหาดผาชน กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ชาวบ้านทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งการ สอดส่องและปลูกป่า ป่าไม้ให้การอบรม องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน ให้แนวคิดการอนุรักษ์

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มมีการตั้งกฎ ระเบียบในการอนุรักษ์ร่วมกัน ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบอย่างเคร่งครัด และมีการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์แก่สมาชิกในชุมชน ตลอดจนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น การประกวดคำขวัญ เรียงความ มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องสมุนไพรสู่ลูกหลาน มีการเชื่อมโยงเครือข่าย การอนุรักษ์ป่ากับหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่นาน

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- (1) มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ขึ้น
- (2) มีแหล่งอาหารจากป่าเพิ่มมากขึ้น เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน เป็นต้น
- (3) มีสัตว์ป่ากลับมาอยู่ในบริเวณป่าสงวนและมีจำนวนสัตว์ป่าเพิ่มมากขึ้น
- (4) มีพืชสมุนไพรเพิ่มมากขึ้น
- (5) มีไม้ใช้สอยสำหรับหมู่บ้าน (ป่าสุสาน)

(6) ในป่ามีนกเพิ่มมากขึ้น

5) ปัญหาหรืออุปสรรค และแนวทางแก้ไข มีชาวบ้านนาสามาลักลอบตัดไม้ไผ่ขาย บริเวณ ป่าห้วยสะเหล่ง แก้ไขโดยแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านนาสาไปตักเตือนชาวบ้าน มีละเมิดก่อนมีการตั้ง กฎระเบียบของชุมชน

6) ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานขั้นต่อไป

- (1) ต้องการให้ทางราชการสนับสนุนพันธุ์ไม้ กล้าไม้มาปลูกในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม
- (2) ห้ามชาวบ้านยิงนกที่มาอาศัยอยู่ในเขตป่าสงวน
- (3) ควรมีการประเมินผลการทำงานร่วมกันทุกปี

3.5 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5

1) จุดก่อเกิดของการอนุรักษ์ป่าชุมชน

เริ่มในสมัยผู้ใหญ่นาค อุดคำ ได้ผ่านการอบรมลูกเสือชาวบ้าน และได้นโยบายของลูกเสือ ชาวบ้านมาใช้ โดยการนำชาวบ้านไปจับจองเขตสงวนป่าไว้ 3 แห่ง คือ ป่าห้วยหวาย ดอยกิ่วม่วง และ ป่าสุสาน ไม่มีการตั้งกรรมการและไม่มีมาตรการเพียงแต่ประกาศไว้ด้วยวาจาเท่านั้น ประกาศได้ 2 - 3 ปี ก็มีคนบุกรุกจนดอยกิ่วม่วงเหลือประมาณ 5 ไร่

สาเหตุของการอนุรักษ์ เพราะชาวบ้านตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำไร่ข้าวโพด ต้องการอนุรักษ์ไว้ เป็นไม้ใช้สอยในหมู่บ้านและได้รับนโยบายของลูกเสือชาวบ้าน โดยชาวบ้านทุกคนในบ้านห้วยสอนเป็น สมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ ช่วยกันดูแลรักษา

2) การพัฒนาการของการอนุรักษ์ป่าชุมชน หลังจากมีการจับจองป่าสงวนไว้ 3 แห่งใน สมัยผู้ใหญ่นาค อุดคำ ตามนโยบายของลูกเสือชาวบ้านแล้ว ต่อมา พ.ศ.2522 - 2523 สมัยผู้ใหญ่นวน เพี้ยคำ ได้ทำการสงวนต่อ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าขึ้นโดยใช้คณะกรรมการหมู่บ้านดูแล มีการ ตั้งมาตรการ กฎเกณฑ์ขึ้น คือ ถ้าตัดไม้ในเขตสงวนจะถูกปรับตันละ 50 บาท แต่สามารถนำมาใช้ ประโยชน์ส่วนรวมในหมู่บ้านได้ ต่อมาปี พ.ศ.2528 สมัยผู้ใหญ่จ๋านงค์ อุดจันะ ได้เชิญอดีตผู้ใหญ่บ้าน ห้วยสอนที่ผ่านมา ช่วยกันรวบรวมพื้นที่ป่าและเชิญเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดทำการรังวัดป่าสุสานและทำ การอนุรักษ์กันอย่างจริงจัง เพราะวันวันป่าจะหมดไป โดยป่าแต่ละแห่งมีจุดประสงค์แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้ ป่าสุสานอนุรักษ์ไว้สำหรับเป็นไม้ใช้สอยของส่วนรวม ป่าห้วยหวายอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นป่า สำหรับเก็บหน่อไม้สำหรับชาวบ้านห้วยสอน ถ้าชาวบ้านอื่นมาเอาหน่อไม้ไปขายจะต้องซื้อจาก ชาวบ้านห้วยสอนเท่านั้น ส่วนดอยกิ่วม่วงอนุรักษ์ไว้สำหรับเป็นที่เก็บเห็ดของหมู่บ้าน มีเนื้อที่รวม ประมาณ 200 ไร่ โดยมีชาวบ้านห้วยสอนทุกคนเป็นสมาชิกช่วยกันดูแลรักษาป่าอนุรักษ์ ปัจจุบันบ้าน ห้วยสอนมีพื้นที่ป่าทั้งหมดประมาณ 3,500 ไร่

3) กระบวนการกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม ระยะแรกๆ ที่กำหนดป่าสงวนขึ้น ไม่มีการตั้งกรรมการและไม่มีมาตรการ เพียงแต่ประกาศไว้ด้วยวาจาเท่านั้น ต่อมาระยะหลังมีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าขึ้นโดยใช้กรรมการหมู่บ้านดูแล มีการตั้งกฎระเบียบและมีมาตรการในการลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืน โดยชาวบ้านช่วยสอนทุกคนช่วยกันสอดส่องดูแล รักษาป่าและถ้ามีผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับตามมาตรการที่ตั้งไว้

การจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน เริ่มตั้งแต่การกำหนดเขตป่าสงวน ปลุกต้นสักเพิ่มเติม พัฒนาแผ้วถางวัชพืชร่วมกันกับกลุ่มเยาวชน และช่วยกันดับไฟป่าในฤดูแล้ง และจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเน้นในเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ เพื่อปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับนักเรียนและเยาวชน นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์กับชุมชนอื่นเพื่อนำมาพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง

การมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ป่าชุมชน การอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านห้วยสอนนอกจากจะได้รับความร่วมมือจากทุกคนในหมู่บ้านแล้ว ยังมีหน่วยงานอื่นๆ ช่วยสนับสนุน เช่น ป่าไม้จังหวัดให้กล้าไม้ และองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการอนุรักษ์

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กลุ่มอนุรักษ์ป่าไม้ของบ้านห้วยสอน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ ดังนี้

- (1) ผู้ใหญ่ทวน เพื่อยคำ ได้ไปศึกษาดูงานการสงวนป่าบริเวณป่าเลียงสัตว์ของบ้านบุญเรืองและศึกษาดูงานการสงวนป่าอุทยานของบ้านนาสา
- (2) ผู้ใหญ่จ๋านงค์ อุปจันะ ไปอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นสูตรธรรมชาติที่สำนักงานป่าไม้จังหวัดน่าน
- (3) ตัวแทนในหมู่บ้านไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์ป่าที่บ้านหาดผาชน และป่าชุมชนศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ได้แนวทางการอนุรักษ์ มาวางรูปแบบกฎเกณฑ์ และแต่งตั้งกรรมการในการรักษาป่า

การสร้างเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์ การทำงานของกลุ่มอนุรักษ์จะเน้นการสร้าง ความเข้าใจ ความเป็นเจ้าของร่วมกัน และปฏิบัติตามกฎกติกาที่วางไว้อย่างเคร่งครัด และมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่นาน

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- (1) ป่าอุดมสมบูรณ์ขึ้น
- (2) มีไม้สำหรับใช้สอยเกี่ยวกับสาธารณะประโยชน์ในชุมชน
- (3) น้ำในลำห้วยห้วยมีใช้ตลอดปี
- (4) มีเห็ด หน่อไม้ สัตว์ป่ามากยิ่งขึ้น
- (5) ชาวบ้านมีรายได้จากการขายหน่อไม้และเห็ดมากขึ้น
- (6) ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้มากยิ่งขึ้น
- (7) มีไม้ซุงที่ป่าอุทยานกอใหญ่มาก

5) ปัญหา หรืออุปสรรค และแนวทางแก้ไข ไม่มีป้ายป่าสงวนเพราะหมู่บ้านไม่มีงบประมาณ มีคนจากชุมชนอื่นมาลักลอบตัดไม้และมีการขัดแย้งกับเจ้าของที่ดินที่มีพื้นที่ติดกับป่าสงวนเกี่ยวกับการถูกล้ำที่ดินเข้ามาในเขตป่าสงวน ได้แก้ไขโดยมีการชี้แจงทำความเข้าใจว่า ป่าที่สงวนไว้เป็นของส่วนรวม เป็นของทุกคนในบ้านห้วยสอนและมีการตัดถนนผ่านพื้นที่ป่าและมีการกำหนดแนวป่าให้ทราบโดยทั่วกัน

6) ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าชุมชน

- (1) จะทำการปลูกป่าเพิ่มเติม
- (2) ร่วมกันวางแผนเขตป่าให้ถาวร
- (3) มีการรังวัดและลงหลักให้ถาวร
- (4) ติดป้ายป่าสงวนและเขียนประกาศมาตรการไว้ให้ชัดเจน
- (5) จะบวชป่า

3.6 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6

1) การก่อเกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชน

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านห้วยเม่น เริ่มเมื่อประมาณ 20 - 30 ปีที่ผ่านมา โดยนายจันทร์ ทองดี ผู้ใหญ่บ้านห้วยเม่นพร้อมเพื่อนบ้านอีกประมาณ 10 คน เริ่มทำการอนุรักษ์ป่าดงจาวถึงสระหนองนูน ห้ามไม่ให้ตัดไม้ทุกชนิดให้ทุกคนช่วยกันดูแลแต่ไม่มีคณะกรรมการ มีพื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ ปัจจุบันชาวบ้านบุกรุกเพราะไม่มีป้ายป่าสงวน เหลือพื้นที่เพียง 20 ไร่

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ เนื่องจากผู้ใหญ่จันทร์ ทองดี มีบ้านอยู่ที่หนองนูนเห็นชาวบ้านตัดไม้ทำลายป่าทำไร่ข้าวโพดกันอย่างมากมาย กลัวภูเขาจะเป็นเขาหัวโล้นและต้องการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ให้ลูกหลาน โดยชาวบ้านห้วยเม่นทุกคนร่วมกันเป็นสมาชิกในการอนุรักษ์ช่วยกันสอดส่องดูแล

2) การพัฒนาการของการอนุรักษ์ตั้งแต่การก่อเกิดจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่มีการกำหนดเขตป่าสงวนที่ป่าดงจาวถึงสระหนองนูน ในสมัยผู้ใหญ่จันทร์ ทองดี เมื่อ 20-30 ปีที่ผ่านมา จนมาถึงสมัยผู้ใหญ่ลัด ในชัย ได้ทำการอนุรักษ์ป่าชุมชนสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ ปัจจุบันบ้านห้วยเม่นมีพื้นที่ป่าทั้งหมดประมาณ 2,500 ไร่

3) กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รูปแบบการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ ไม่มีการแต่งตั้งกรรมการป่าอนุรักษ์และชาวบ้านห้วยเม่นทุกคนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา การติดต่อประสานงานกันภายในกลุ่ม ไม่ค่อยจะมีการประชุมกัน เพราะยังไม่ได้สงวนกันอย่างจริงจัง ไม่ได้ขึ้นป้ายและไม่มีมาตรการร่วมกันเพียงแต่ประกาศไว้ว่าเป็นป่าสงวนของบ้านห้วยเม่น มีการประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านหาไร่ ตำบลลำนานาหนองใหม่ ให้ร่วมกันอนุรักษ์โดยแบ่งพื้นที่กันคนละฟากน้ำห้ามตัดไม้ของกันและกัน (ป่าสงวนบ้านห้วยเม่นอยู่ใกล้บ้านหาไร่ และป่าสงวนของบ้านหาไร่อยู่ใกล้กับบ้านห้วยเม่น)

การจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านห้วยเม่น ได้กำหนดเขตอนุรักษ์ขึ้นเท่านั้นและให้ทุกคนช่วยกันดูแลรักษา ไม่มีมาตรการหรือทำกิจกรรมอื่นเพิ่มเติม มีการส่งตัวแทนไปอบรมเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์น่าน อบรมเรื่องการอนุรักษ์ป่าคืนสู่ธรรมชาติที่วิทยาเขตเกษตรน่าน และนายสวิง สุคำ ตัวแทนของบ้านห้วยเม่นร่วมพิธีบวชป่าที่บ้านโหล่น่าน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน นอกจากคนในชุมชนจะมีส่วนในการดูแลป่าแล้ว ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านห้วยเม่น ยังได้รับการสนับสนุนจากป่าไม้จังหวัดน่านสนับสนุนให้การอบรมเกี่ยวกับเรื่องของการอนุรักษ์ป่าไม้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเข้ารับการอบรมเรื่องการอนุรักษ์กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และการศึกษาอุทยานพิธิบวชป่าที่บ้านโหล่น่าน

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านห้วยเม่นมีการปลูกจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของป่าร่วมกัน เพื่ออนุรักษ์ป่าชุมชนไว้ให้ลูกหลาน และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องป่าอนุรักษ์ที่ตังขจาวให้ลูกหลานสืบต่อไป โดยไม่จำเป็นต้องมีมาตรการ

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ป่ายังสมบูรณ์อยู่และเป็นป่าที่มีต้นสักอยู่มาก

5) ปัญหาหรืออุปสรรค และแนวทางแก้ไข มีคนต่างหมู่บ้าน เช่น บ้านหาดไร่ และจากอำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน มาลักลอบตัดไม้ที่ตังขจาว ไม่มีป้ายป่าสงวนและไม่ได้ประกาศอย่างเป็นทางการว่าเป็นป่าอนุรักษ์ แก้ไขโดยบอกกล่าวตักเตือนและขอความร่วมมือไปยังเพื่อนบ้านใกล้เคียงเพื่อแลกเปลี่ยนกันดูแลรักษา

6) ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานในการอนุรักษ์ป่าชุมชนต่อไป

ต้องการให้มีการบวชป่า 20 ไร่ ที่ตังขจาว ให้เป็นทางการและตั้งกฎระเบียบให้เหมือนหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลโหล่น่าน และจัดพื้นที่บริเวณฐานอาสาศัมครเดิม มีพื้นที่ ประมาณ 2 ไร่เศษ ให้เป็นที่สาธารณประโยชน์และปลูกต้นสักเพิ่มเติม

3.7 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านปากงู หมู่ที่ 7

1) การก่อเกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชน

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านปากงู มีมาตั้งแต่ไม่แยกหมู่บ้านออกจากบ้านห้วยสอน ในปี พ.ศ.2519 นายไสว กาดาคำ ผู้ใหญ่บ้านห้วยสอน นายเจริญ นันทะน้อย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านห้วยสอนสาขาปากงูและนายหว่าน อุปคำ แกนนำคนสำคัญในหมู่บ้านบ้านปากงู ได้ผ่านการอบรมลูกเสือชาวบ้านแล้วกลับมา นำชาวบ้านปากงูไปจับจองและขอที่ดินบริเวณภูเขาใกล้บ้านปากงู เพราะกลัวเป็นภูเขาหัวล้านจากการทำลายป่าปลูกไร่ข้าวโพดคั้นจากชาวบ้าน เพื่อปรับปรุงให้เป็นป่าสงวนของหมู่บ้าน มีนางเปิง กันอินทร์ เป็นแกนนำพาเพื่อนบ้านในการปลูกต้นสักบริเวณป่าแห่งนั้น ไม่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าและไม่มีการประกาศไว้ว่า ห้ามตัดไม้ทุกชนิดในป่าสงวนแห่งนี้

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ เพราะชาวบ้านกลัวดินจากภูเขาพังทลายมาทับถมหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านได้ทำลายป่าทำไร่ข้าวโพดจนเกือบเป็นเขาหัวโล้นและได้รับนโยบายการอนุรักษ์ป่าจากการอบรมลูกเสือชาวบ้าน จึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไว้ให้ลูกหลาน โดยมีชาวบ้านปากงูทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ด้วยความสมัครใจ

2) การพัฒนาการของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนตั้งแต่ก่อตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน

หลังจากมีการก่อเกิดกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านปากงู โดยในปี พ.ศ. 2533 นายเวท เพื่อยคำ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยสอน (สาขาปากงู) ได้มีการขึ้นป้ายเขตสงวนป่าที่บ้านปากงู และในปี พ.ศ.2540 นายเจริญ อนุมา ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านปากงู ได้มีการกระตุ้นการอนุรักษ์ป่าชุมชนขึ้นอีกครั้งโดยการห้ามตัดไม้ทุกชนิด ห้ามขุดหน่อไม้ ห้ามเผาป่าอย่างเด็ดขาด ถ้าเกิดไฟป่าก็ช่วยกันดับ และได้ประกาศเป็นป่าชุมชนของหมู่บ้าน มีเนื้อที่ 25 ไร่ ต่อมาในปี พ.ศ.2543 ตามนโยบายโครงการไหล่น่านตำบลนาอ้อย มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าจำนวน 7 คน มีมาตรการในการควบคุมการอนุรักษ์ป่าที่ชัดเจน ปัจจุบันบ้านปากงูมีพื้นที่ป่า ทั้งหมดประมาณ 3,000 ไร่

3) กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม ระยะแรกไม่มีคณะกรรมการ ไม่มีมาตรการ ต่อมามีการพัฒนาโดยการแต่งตั้งคณะกรรมการการอนุรักษ์ป่าชุมชนจำนวน 7 คน มีนายเจริญ อนุมา เป็นประธาน มีหน้าที่รักษา ควบคุมการอนุรักษ์ป่าชุมชนตามมาตรการที่ตั้งไว้ โดยมีชาวบ้านปากงูทุกคนช่วยกันดูแลรักษา ถ้ามีผู้ฝ่าฝืนให้แจ้งต่อคณะกรรมการและมีการประชาสัมพันธ์ ให้หมู่บ้านใกล้เคียงทราบถึงระเบียบ มาตรการ ซึ่งมาตรการมี ดังต่อไปนี้

- (1) ห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิดในเขตป่าสงวน
- (2) ถ้าผู้ใดตัดต้นไม้ ปรับต้นละ 1,500 บาท ถ้าตัดต้นไม้ชนิดอื่นๆ ให้คณะกรรมการเป็นผู้พิจารณา
- (3) ห้ามขุดหน่อไม้อย่างเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืนให้คณะกรรมการเป็นผู้พิจารณา

การจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน เริ่มจากการกำหนดเขตป่าสงวนและเปลี่ยนเป็นเขตป่าอนุรักษ์ มีการปลูกป่าเพิ่ม การดับไฟป่า ทำแนวกันไฟป่า ประกาศเป็นป่าชุมชนของหมู่บ้าน ในปี พ.ศ.2543 มีการเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับป่าโดยการเข้าอบรมและศึกษาดูงาน มีการทำกิจกรรมร่วมกันทุกคน ทุกกลุ่มอายุในหมู่บ้าน โดยเฉพาะการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้แก่เยาวชนโดยการให้เข้าร่วมกิจกรรม

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน นอกจากคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการแล้ว ยังได้รับการสนับสนุน ดังนี้

- (1) ป่าไม้อำเภอเวียงสาสนับสนุนการให้การอบรมเรื่องป่าไม้
- (2) องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่านแนะนำ กฎระเบียบในการอนุรักษ์
- (3) คณะครูช่วยปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้แก่เด็กและเยาวชนในโรงเรียน

(4) หมู่บ้านใกล้เคียงให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎกติกา

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ ทางหมู่บ้านได้ส่งตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์เข้าร่วมการอบรมเรื่องป่าไม้ที่โรงเรียนบ้านจอมจันทร์ ตำบลจอมจันทร์ อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน จัดการอบรมโดยป่าไม้อำเภอเวียงสา การจัดการสวนป่าสักที่วัดภูเพียง นอกจากนี้ยังได้ไปศึกษาดูงานการจัดการเกี่ยวกับป่าต้นน้ำที่บ้านสามสบ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์ การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ บ้านปากงูมีการสร้างความเข้มแข็งโดยการสร้างความตระหนักในการเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการประชุมปรึกษาหารือกันบ่อยๆ โดยการอยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง มีอะไรก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพราะเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นเครือญาติกันและที่สำคัญบ้านปากงูเด็กจะเป็นผู้ที่ถ่ายทอดการอนุรักษ์โดยการนำความรู้ที่ครูปลูกฝังมาแนะนำ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่า เช่นบอกว่า "ตัดไม้ทำลายป่าเหมือนทำลายชาติ" นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับบ้านห้วยสอน บ้านท่าข้าม ในการแบ่งเขตป่าและการอนุรักษ์ร่วมกัน

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- (1) ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ มีเห็ด หน่อไม้และสัตว์ป่ามากขึ้น
- (2) กลุ่มแม่บ้านมีรายได้จากการทำหน่อไม้ปิ้ง
- (3) มีไม้ใช้สอยส่วนรวมในหมู่บ้าน
- (4) ทำให้ชุมชนเข้มแข็งช่วยเหลือตนเองได้ แก้ปัญหาเองได้ เช่น การจัดหาน้ำดื่ม สะอาด เป็นต้น

5) ปัญหาหรืออุปสรรคที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านปากงู มีปัญหาที่มีผลต่อการอนุรักษ์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังนี้

- (1) มีชาวบ้านท่าข้ามมาลักลอบขุดเอาต้นกล้าสักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติในเขตป่าสงวน
- (2) ต้นไม้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นานแจกให้มาปลูกเสริมในป่าสงวนเป็นต้นไม้ที่มีประโยชน์น้อยและไม่เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น ต้นเลี้ยว ต้นกระดิน ชาวบ้านไม่ยอมได้ แต่อยากได้ต้นสัก

6) แนวทางแก้ปัญหา ได้ทำการประสานกับผู้ใหญ่บ้านบ้านท่าข้ามให้ว่ากล่าวตักเตือนผู้ที่มาลักลอบขุดกล้าสักเพราะจะมีการปรับตามมาตรการที่ตั้งไว้

7) ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานต่อไปของกลุ่มอนุรักษ์

- (1) ปลูกป่าเพิ่มในพื้นที่ว่าง เช่น ที่สาธารณะประโยชน์ เป็นต้น
- (2) ชาวบ้านควรปลูกป่าในพื้นที่สวนหรือไร่ของตนเองด้วย

- (3) อยากให้องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่านสนับสนุนงบประมาณในการปลูกป่าแทนการแจกกล้าไม้ จะได้นำเงินมาเพาะกล้าสัก มะค่า ประดู่ ไว้ปลูกป่าต่อไป

3.8 บทสรุป: พัฒนาการและกระบวนการของการจัดการทรัพยากรป่าตำบลไหล่น่าน

การจัดการทรัพยากรป่าของตำบลไหล่น่าน สามารถแบ่งเป็นยุคได้ 4 ยุค ตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานจนถึงปัจจุบัน โดยพิจารณาจากความเด่นของการใช้ป่าและที่ดินในช่วงนั้น

1) ยุคตั้งถิ่นฐาน ในราว ปี พ.ศ.2400 - 2506 ประชาชนเริ่มอพยพจากหมู่บ้านต่างๆ ในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ไปตั้งบ้านเรือนรวมตัวกันเป็นหมู่บ้าน ขยายจัดตั้งเป็นตำบล ในยุคนี้อุทยานป่าและแม่น้ำค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านที่อพยพมาเพื่อหาที่ดินทำกินในการเกษตร ประชาชนค่อนข้างมีจำนวนน้อย

2) ยุคทำไม้ เริ่มขึ้นในราวปี พ.ศ.2506 ถึงประมาณ ปี พ.ศ.2539 ประชาชนเริ่มมากขึ้น มีการขยายบ้านเรือนเพิ่มขึ้น มีการจัดสร้างโรงเรียนไม้ในเขตอำเภอเวียงสาที่บ้านคือเวียง มีการสัมปทานป่าไม้ ในเขตพื้นที่ของตำบลไหล่น่าน มีการสร้างเส้นทางที่ใช้ในการชักลาก หรือขนไม้ นอกจากนั้นก็มีการใช้ช้างชักลากไม้ เพื่อนำไม้เข้าสู่โรงเรียนไม้ จากนั้นชาวบ้านก็เริ่มมีการตัดไม้เพื่อขายให้คนที่สร้างบ้านตามการตัดไม้สัมปทานของโรงเรียน โรงเรียนไม้ได้หยุดกิจการลงใน ประมาณ ปี พ.ศ.2524 แต่ก็ยังมีการตัดไม้อยู่เรื่อยๆ มา เมื่อมีการปิดป่า ปี พ.ศ.2535 ยกเลิกการสัมปทานไม้ ชาวบ้านก็ยังมีการลักลอบตัดไม้อยู่ทำเพื่อการสร้างบ้านมากกว่าเพื่อการค้า

3) ยุคพืชพาณิชย์ ในราว ปี พ.ศ.2511 - 2536 มีการส่งเสริมปลูกพืชพาณิชย์ เป็นพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพด เป็นต้น ทำให้มีการตัดป่าไม้เพื่อทำเป็นพื้นที่การเกษตร เป็นการรุกพื้นที่ป่าไม้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังทำการปลูกข้าวไร่ เพื่อบริโภคด้วย ในราวปี พ.ศ.2530 ชาวบ้านเริ่มปลูกพืชสวนซึ่งเป็นไม้ยืนต้น เช่น ส้มเขียวหวาน ลำไย มะม่วง เป็นต้น เนื่องจากพืชเชิงเดี่ยวประสบปัญหาการขาดทุน ในยุคนี้อย่างมีการปลูกพืชตามที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านและน้ำว่าด้วย เช่น ยาสูบ ถั่วลิสง เป็นต้น

4) ยุคอนุรักษ์ป่าไม้ ในยุคนี้ได้มีการอนุรักษ์ป่าอย่างจริงจัง ในปี พ.ศ.2539-ปัจจุบัน (พ.ศ.2548) เริ่มที่บ้านไหล่น่าน โดยใช้พิธีกรรมบวชป่า มีกฎระเบียบที่ชัดเจน ต่อมาได้ขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ สู่หมู่บ้านข้างเคียง จนมีการอนุรักษ์ป่าของทุกหมู่บ้านในตำบลไหล่น่าน จนมีเนื้อที่ป่าทั้งหมดประมาณ 25,000 ไร่

กระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในตำบลไหล่น่านในยุคการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้เกิดกระบวนการที่มีปัจจัยและเงื่อนไขที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรในชุมชนเองและปัจจัยจากภายนอก ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

3.8.1 การก่อเกิดและพัฒนาการป่าชุมชน

การก่อเกิดการอนุรักษ์ป่าในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ได้เกิดมาจากหลายสาเหตุ เช่น ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่การเกษตร ต้องการพื้นที่อพยพหนีน้ำท่วม การใช้สอยไม้ และเก็บ

อาหารจากป่า การพังทลายของหน้าดิน (ดินภูเขาถล่มหมู่บ้าน) การมองเห็นความสำคัญป่าไม้ของผู้ชุมชน การแข่งขันของน้ำในลำห้วย ตลอดจนแนวคิดจากนโยบายลูกเสือชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้ การอบรมและส่งเสริมของป่าไม้อำเภอ และนโยบายของโครงการไหล่นานตำบลนาอยู่ ที่สนับสนุนโดยหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุข สิ่งเหล่านี้ ได้ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนในตำบลไหล่นาน ต่อมา

พัฒนาการในการอนุรักษ์ป่าชุมชนตำบลไหล่นาน มีดังนี้

ระยะที่ 1 ยุคสงวนป่าหรือป่าเลี้ยงสัตว์ มีการสงวนป่า ไว้ โดยแนวคิดของผู้นำชุมชนเอง ประมาณ ปี พ.ศ. 2482-2518 โดยเริ่มที่บ้านไหล่นาน สาเหตุที่สงวนป่า ไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ และอพยพหนีน้ำท่วม น้ำลำห้วยแห้ง ต่อมามีบ้านบุญเรืองก็สงวนป่าโดยกันกับบ้านไหล่นาน บ้านท่าข้าม ได้สงวนป่า ปี พ.ศ.2515 ป้องกันคนลักลอบตัดไม้ ต้องการไม้ใช้สอยในชุมชน และเป็นแหล่งอาหาร

ระยะที่ 2 ยุคป่าลูกเสือ ประมาณ ปี พ.ศ.2519 ได้มีการอบรมลูกเสือชาวบ้าน ทุกหมู่บ้าน มีนโยบายที่จะอนุรักษ์ป่า ผู้นำชุมชนต่างๆ ได้นำชาวบ้านจำจองพื้นที่ป่า เป็นป่าลูกเสือ หรือป่าสงวนของชุมชน ชุมชนได้จัดให้มีคณะกรรมการ สร้างกฎระเบียบ ปกป้องป่า กำหนดเขตแดน

ระยะที่ 3 ยุคการอบรมของป่าไม้ ประมาณตั้งแต่ปี พ.ศ.2528 และ พ.ศ.2531 กรมป่าไม้ได้อบรมชาวบ้าน เยาวชนในบางหมู่บ้าน เพื่ออนุรักษ์ป่า ได้ให้ความรู้ และมีการปลูกป่า รวมทั้งชุมชนได้แจ้งให้ทางป่าไม้อำเภอได้มารังวัดเขตแดนป่าที่ชุมชนสงวนไว้บางแห่ง เพื่อให้ทางราชการได้รับทราบ

ระยะที่ 4 ยุคส่งเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชน ประมาณ ปี พ.ศ.2539 กลุ่มอัยกเมื่อนาน ได้มีบทบาทในการหนุนเสริมการอนุรักษ์ป่าเฉพาะที่บ้านไหล่นาน โดยได้ทำการบวชป่า เป็นจุดที่กระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนในเวลาต่อมา

ระยะที่ 5 ยุคไหล่นาน ตำบลนาอยู่ ในปี พ.ศ.2542 แนวคิด "เมื่อนานอยู่" โดยการนำของนักวิชาการ จากกลุ่มงานอนามัยสิ่งแวดล้อมและอาชีวอนามัย สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน ได้ก่อให้เกิดโครงการ "ไหล่นานตำบลนาอยู่" ได้จัดเวทีเกิดการชวนคิดชวนคุย เพื่อให้ตำบลไหล่นานนาอยู่ เรื่อง การอนุรักษ์ป่าชุมชนเป็นสิ่งที่ เป็นนโยบายหรือพันธะสัญญาร่วมกันของประชาคมตำบลไหล่นาน ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างจริงจังในทุกหมู่บ้านของตำบลไหล่นาน จนเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง

3.8.2 กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ชุมชนในตำบลไหล่นาน มีกระบวนการอนุรักษ์ป่า ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อเป้าหมายในการรักษาไว้ซึ่งป่าของชุมชน สรุปได้ ดังนี้

1) การใช้อำนาจของผู้นำในการสั่งการ ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้ในอดีตของกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ที่มองเห็นความสำคัญของการสงวนป่าไว้เป็นของชุมชน และแก้ปัญหาของชุมชน

2) การจุดประกายความคิดหรือปลูกให้ต้นในกลุ่มผู้นำชุมชน การใส่ชุดความคิดเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขององค์กรเอกชน และหน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบในพื้นที่ โดยเฉพาะโครงการเมืองน่าอยู่ ได้ใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้ชุมชนสามารถจัดการได้ด้วยตนเอง

3) สร้างเป็นนโยบายสาธารณะ การดำเนินงานต้องให้เป็นเรื่องของคนหมู่มากหรือเรื่องสาธารณะ ได้ประโยชน์ร่วมกัน จนเป็นวาระหรือพันธะของชุมชนในตำบลโหล่นานที่ต้องขับเคลื่อนด้วยกลไกของประชาคมเอง

4) เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือการประชุมปรึกษาหารือ ต้องใช้การแสดงความคิดเห็นผ่านเวทีที่ประชุม เกิดการถกเถียงจนเป็นข้อตกลงร่วมกัน ทำให้เกิดการพัฒนาวิธีคิดที่สร้างสรรค์ร่วมกันจนตกผลึก จนเป็นความคิดเห็นร่วมที่มีพลัง

5) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพื้นที่หรือการศึกษาดูงาน ซึ่งแกนนำหรือผู้นำชุมชนต้องได้ไปดูตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม จะเป็นการแลกเปลี่ยนกันแกนนำของชุมชนที่มีประสบการณ์มาก่อน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชุมชนได้ ทำให้เกิดการพัฒนาการอนุรักษ์ป่าของชุมชน และเป็นการต่อเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับชุมชนไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้

6) การสร้างแกนนำ การขับเคลื่อนการอนุรักษ์ป่า ในระยะแรกจำเป็นต้องมีแกนนำที่เอาจริงเอาจัง สามารถเชื่อมประสานคนภายในและภายนอกชุมชนได้ อาจมีบทบาทที่สำคัญในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน

7) สร้างการมีส่วนร่วมและการเป็นเจ้าของร่วมกัน การให้ทุกฝ่ายทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างไม่มีภารกิจขวาง เข้ามาร่วมอย่างเต็มใจ ทำให้เกิดความเป็นเจ้าของและเป็นสิทธิส่วนรวมในการใช้ประโยชน์จากผลการอนุรักษ์ป่า

8) มาตรการทางสังคม มีความจำเป็นต้องทำให้ข้อตกลงร่วมกัน เป็นมาตรการทางสังคมที่มีผลบังคับใช้ได้ ในรูปของกฎระเบียบ กติกา ของชุมชน ซึ่งอาจมีบทลงโทษ

9) พิธีกรรมทางความเชื่อ จารีต และศาสนา ในการประยุกต์ใช้ความเชื่อ จารีต และศาสนาที่คนในชุมชนนับถือ เช่น พิธีการบวชป่า เป็นการผลิตซ้ำทางความคิด ความเชื่อ เพื่อให้คนชุมชนเกิดความเคารพ ศรัทธา เกรงกลัวต่อบาป ได้ช่วยกันดูแลอนุรักษ์ป่า เกิดจิตสำนึกที่ดีต่อป่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

10) การถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยให้ผู้อาวุโสในชุมชน (ผู้เฒ่า ผู้แก่) ได้เล่าเรื่องราวสู่เด็กและเยาวชน ที่อยู่ชุมชนหรือโรงเรียน ถึงเรื่องป่าไม้ การอนุรักษ์ป่า ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ให้เด็กได้ซึมซับแนวคิด และเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ใหญ่ เด็ก และป่า เพื่อจะได้สืบสานต่อไป

3.8.3 การจัดการป่าชุมชน

วิธีการจัดการป่าชุมชนของตำบลโหล่นาน มีแนวทางที่แตกต่างกันบ้างในบางชุมชน แต่ส่วนใหญ่จะคล้ายๆ กัน เนื่องจากได้เรียนรู้ด้วยกัน สรุปได้ ดังนี้

1) คณะกรรมการ การบริหารจัดการต้องมีผู้รับผิดชอบ กำกับ มีอำนาจ และเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นคนที่ชุมชนยอมรับนับถือ ในระยะแรกใช้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน ต่อมาในระยะหลังได้มีการแต่งตั้งกรรมการขึ้นมาดูแลเป็นการเฉพาะ เรียกว่า กรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการมีอำนาจตามกฎระเบียบที่ชุมชนร่วมการกำหนดขึ้นมาเป็นกติกา และมีหน้าที่ในการนำผู้กระทำผิดส่งให้ทางการเพื่อดำเนินการตามกฎหมาย หากไม่สามารถตกลงกันได้

2) กฎระเบียบ ชุมชนมีการตั้งกฎระเบียบ กติกา ที่มีสภาพบังคับทั้งคนในและนอกชุมชน อาศัยอํานาจสิทธิส่วนรวมของชุมชน มีบทลงโทษที่เหมาะสมและทันสมัย การลงโทษขึ้นอยู่กับดุลพินิจ คณะกรรมการในการพิจารณา มีความยืดหยุ่นพอสมควร ตามความผิดและเจตนาของผู้ละเมิด

3) การกำหนดเขตป่าชุมชน ชุมชนจะมีการกำหนดเขตแดน โดยการบอกกล่าวให้ทราบทั่วกัน หรือมีใช้หลักเขตแดนที่ถาวร มีป้ายบอกไว้ บางชุมชนแจ้งให้ทางราชการป่าไม้มารังวัดและรับทราบ พื้นที่ป่าชุมชน มีการจำแนกป่าชุมชนหลายประเภท เช่น ป่าสุสาน ป่าเลี้ยงสัตว์ ป่าอนุรักษ์ เป็นต้น

4) การสำรวจป่า ชุมชนจะให้คณะกรรมการ หรือชาวบ้านที่ได้รับมอบหมาย มีการเดินสำรวจป่า เพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ ส่วนใหญ่จะใช้คนในชุมชนที่ออกไปทำไร่เป็นผู้สอดส่อง แล้วมาแจ้งให้คณะกรรมการหรือผู้นำชุมชนทราบ หากพบเหตุการณ์มีผู้กระทำผิด

4) การทำแนวกันไฟ ชุมชนมีการร่วมกันทำแนวกันไฟ ปีละ 1 ครั้ง เพื่อป้องกันไฟไหม้ป่า เป็นการระดมชาวบ้านทั้งหมด มีบางชุมชนที่ทำเนื่องจากมีความเสี่ยง

5) การประชาสัมพันธ์ ชุมชนจะมีการประชาสัมพันธ์ขอบเขตของป่าชุมชนและกฎระเบียบให้ชุมชนใกล้เคียงและชุมชนอื่นๆ ได้ทราบ โดยทำหนังสือแจ้ง หรือแจ้งในที่ประชุมของส่วนราชการอำเภอ รวมทั้งติดตั้งป้ายประกาศ ณ ป่าชุมชน

6) พิธีบวชป่า ชุมชนได้ประยุกต์ใช้พิธีกรรมความเชื่อและศาสนา เพื่อให้คนในชุมชนช่วยการดูแลรักษา ไม่ทำลายป่า รวมทั้งเป็นการบอกกล่าวแก่สังคมให้เกิดการยอมรับ

7) การปลูกป่า ส่วนใหญ่เป็นการปลูกเสริม ซึ่งพันธุ์ไม้ไม่ได้มาจากทางราชการ

8) การกำหนดการใช้ประโยชน์จากป่า หรือการจัดสรรผลประโยชน์ ชุมชนจะมีการกำหนดการใช้ประโยชน์ เช่น นำไม้มาใช้งานส่วนรวม งานศพ เป็นต้น

9) การหว่านเมล็ดพันธุ์เลี้ยงสัตว์ บางชุมชนมีการหว่านเมล็ดพันธุ์ในเขตป่าที่ใช้เลี้ยงสัตว์

3.8.4 ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ผลจากการอนุรักษ์ป่าชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีผลต่อระบบนิเวศป่าไม้ คนที่อาศัยในชุมชน และสังคมในชุมชนและชุมชนอื่นๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนี้

1) ระบบนิเวศป่าไม้อุดมสมบูรณ์ จากการอนุรักษ์ป่าที่ให้ป่าไม้ถูกรบกวนน้อยลง ทำให้ระบบนิเวศป่าไม้ฟื้นตัว ต้นไม้เติบโตขึ้น มีปริมาณมากขึ้น รวมทั้งสัตว์ป่ามีจำนวนเพิ่มขึ้น สัตว์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ได้กลับมีจำนวนเพิ่มขึ้น มีพืชสมุนไพรในป่าเพิ่มมากขึ้น

2) เกิดแหล่งอาหารธรรมชาติของท้องถิ่น ป่าได้ผลิตอาหารธรรมชาติมากขึ้น เช่น หน่อไม้ เห็ด ไข่มดแดง และพืชผักต่างๆ ถือได้ว่าเป็น ชุมเปอรมาเกต (ตลาดสด) ของคนในชุมชน เป็นอาหารที่สะอาดปราศจากสารเคมี ทำให้มีอาหารกินอย่างเพียงพอ นอกจากคนในชุมชนแล้วยังมีคนนอกชุมชนได้เข้ามาหาอาหารจากป่าอีกด้วย

3) ชุมชนมีไม้ไว้ใช้สอยในงานส่วนรวม ชุมชนสามารถนำไม้ที่ตัดแปรรูปไปใช้ในพัฒนาชุมชน หรือเพื่อการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของชุมชนเอง

4) ปริมาณน้ำในลำห้วยมีมากขึ้น ไม่แห้งขอดในช่วงฤดูแล้ง สามารถนำน้ำมาใช้ในการอุปโภค บริโภคได้ หรือใช้ในภาคการเกษตร

5) สร้างรายได้ให้ชาวบ้านในชุมชน ชาวบ้านมีรายได้จากการขายหน่อไม้ ทั้งขายสด หรือ หน่อไม้ปิ้ง และขายเห็ด บางชุมชนได้นำเงินที่ขายเห็ดที่ได้จากป่าชุมชนมาถวายเป็นผ้าป่าเห็ดให้วัดในชุมชน

6) เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ป่าชุมชนบางแห่งที่อยู่ในชุมชนได้กลายเป็นแหล่งที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน เพื่อมาชื่นชมป่าที่ได้อนุรักษ์ไว้

7) เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ท้องถิ่น และแหล่งศึกษาดูงาน ป่าชุมชนได้ถูกรับใช้ชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน รวมทั้งเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของชุมชนอื่นๆ

8) ปลูกป่าในพื้นที่ของตนเอง แนวคิดการอนุรักษ์ป่าได้ทำให้คนในชุมชนบางคน ได้ปลูกป่าในพื้นที่ของตนเอง ทำให้ปริมาณต้นไม้ในชุมชนมีมากขึ้น

9) ความภาคภูมิใจ ชาวบ้านในชุมชนมีความภาคภูมิใจในความสำเร็จของการอนุรักษ์ป่าชุมชนของตนเอง เห็นได้จากมีผู้มาดูงานและชื่นชมการอนุรักษ์ป่าของชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีกำลังใจและกระตือรือร้นที่จะทำเพื่อรักษาความภาคภูมิใจของตนเองไว้

10) ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้มากยิ่งขึ้น กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมต่อการอนุรักษ์ป่า ทำเพื่ออนาคตของลูกหลานของตน

3.8.5 เงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

การที่ชุมชนในตำบลไหล่น่าน สามารถอนุรักษ์ป่าชุมชนของตนเองได้ จนพบความสำเร็จและเข้มแข็ง มีเงื่อนไขในบริบทของชุมชน และปัจจัยหลายอย่างที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ดังนี้

1) ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำที่เอาจริงเอาจัง มีโครงสร้างเชิงอำนาจที่เชื่อมโยงกันทั้งตำบล เป็นผู้นำที่คนชุมชนยอมรับและเชื่อถือ ให้อีกาสทุกคนได้แสดงความคิดเห็น และมีความเด็ดขาด

2) วิถีชีวิตของชุมชนที่พึ่งพาป่าและน้ำ การที่คนในชุมชนต้องพึ่งพาป่าและน้ำในการดำรงชีวิต เช่น การหาอาหารจากป่าและแม่น้ำ การอาศัยน้ำจากป่า เป็นต้น ทำให้คนในชุมชนเข้าใจผลที่จะกระทบต่อวิถีชีวิตโดยตรงในระยะยาว หากไม่ดำเนินการ

3) การมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนได้เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม ทั้งชาวบ้าน ชาวราชการที่อยู่ในชุมชน ครู เจ้าหน้าที่สถานีนอมาภัย รวมทั้งข้าราชการที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ ภาคเอกชนต่างๆ และองค์กรพัฒนาเอกชนด้วย

4) การมีความเป็นชุมชน คือ มีจิตสาธารณะ และจิตสำนึกของชุมชนในการรักษากฎหมาย สูง เป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5) สร้างนโยบายสาธารณะ การอนุรักษ์ป่าเป็นนโยบายสาธารณะของชุมชนที่ถือว่าเป็นวาระของตำบลที่ต้องขับเคลื่อนทางสังคม

6) การสนับสนุนงบประมาณ เริ่มจากภาครัฐ ได้สนับสนุนงบประมาณ ให้เกิดการพูดคุยกันจนเกิดการขับเคลื่อน ทำให้ชุมชนต้องจัดหางบประมาณเองหรือเสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.) ในการจัดสรรงบประมาณให้เพื่อการพัฒนาต่อไป

3.8.6 ปัญหาหรืออุปสรรค

1) การลักลอบตัดไม้ในป่าอนุรักษ์ ส่วนใหญ่จะเป็นคนนอกชุมชนทั้งชุมชนใกล้เคียง หรือชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ไกลออกไป

2) การเข้ามาแย่งเก็บอาหารจากป่าของบุคคลภายนอกชุมชน โดยเฉพาะเพื่อใช้ทำในเชิงการค้า เป็นบุคคลที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน

3) มีการลักลอบนำขยะมาทิ้งจากคนนอกชุมชน เป็นบุคคลที่เดินทางบนถนนที่ผ่านป่าชุมชน หรือคนที่เข้ามาหาอาหารในป่าของชุมชน

บทที่ 4

การก่อเกิดและพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ

การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ เป็นการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) ให้มีความสำคัญกับการอนุรักษ์สัตว์น้ำโดยเฉพาะปลา ในตำบลไหล่นานเดิมมีวังปลา 9 แห่ง ใน 8 หมู่บ้าน หรือ 7 ชุมชน และได้ทำเพิ่มอีก 3 แห่ง รวมเป็น 12 แห่ง ซึ่งจะเสนอเนื้อหาเป็น 7 ชุมชน ที่มีการอนุรักษ์ปลาในแม่น้ำนาน แม่น้ำว่า และลำห้วยในเขตพื้นที่ของหมู่บ้าน

4.1 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านไหล่นาน หมู่ที่ 1 และบ้านไหล่นานเหนือ หมู่ที่ 8

1) การก่อเกิดการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ปลาในแม่น้ำนาน เริ่มจากนายสวิง คำมอญ ผู้ใหญ่บ้านไหล่นาน ได้เริ่มอนุรักษ์แม่น้ำนานใน พ.ศ. 2518 โดยอนุรักษ์ตั้งแต่ทำนบน้ำบ้านผู้ใหญ่สวิง คำมอญ ไปจนถึงวังปลุงมีอาณาเขต 800 เมตร โดยห้ามทำการระเบิดปลา ห้ามซื้อตด้วยไฟฟ้า และวางยาเบื่อ แต่สามารถหาปลาได้โดยวิธีธรรมชาติเท่านั้น มีมาตรการปรับและยึดของกลางโดยปรับคนละ 200 บาท ไม่มีคณะกรรมการ มีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ควบคุมดูแลและผู้อาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำดูแลรักษา

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ เนื่องจากมีการระเบิดปลาซึ่งทำให้ตลิงพัง ทำความเดือดร้อนให้ชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำและผู้ที่ทำกินอยู่ริมแม่น้ำและเห็นปลาทายจากการระเบิดเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการลักลอบซื้อตปลาทำให้ปลาหายาก

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ คือ ความต้องการป้องกันการพังทลายของตลิงแม่น้ำนาน บริเวณใกล้หมู่บ้านและชาวบ้านเสียชีวิตปลาที่ตายไหลมากับลำน้ำซึ่งเน่าเหม็นเป็นจำนวนมาก จึงมีความคิดที่จะอนุรักษ์ปลาสำหรับเป็นที่เลี้ยงชีพของชาวบ้านทุกคน

2) การพัฒนาของการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่ก่อเกิดจนถึงปัจจุบัน

หลังจากผู้ใหญ่สวิง คำมอญ ได้นำอนุรักษ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมาเกิดผลดีแก่ชาวบ้าน ดังนั้นในปี พ.ศ. 2524 นายเป็ง เทนุรักษ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้ขยายเขตอนุรักษ์เพิ่มขึ้น โดยอนุรักษ์ต่อจากแม่น้ำนานบริเวณหน้าบ้านผู้ใหญ่วิถี คำมอญ ลงมาถึงทำน้ำป่าเข้าบ้านไหล่นาน มีอาณาเขตรวมกันประมาณ 2 กิโลเมตร โดยมีกรรมการและมาตรการเหมือนเดิม ต่อมานายราเชนทร์ คำบาง เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในปี พ.ศ. 2539 ได้นำเยาวชนไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์วังปลาที่บ้านหาดผาชน กิ่งอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน แล้วกลับมาทำการอนุรักษ์อย่างจริงจัง โดยแบ่งเป็นสองเขตโดยทำรั้ววงกันไว้ 200 เมตร ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิดทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาเมื่อ วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2539 ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ได้มีการแยกหมู่บ้านไหล่นานออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ

หมู่ที่ 1 บ้านไหล่น่าน และหมู่ 8 บ้านไหล่น่านเหนือ จึงมีการอนุรักษ์พันธุ์ปลาเพิ่มขึ้นอีก 1 วงปลา ในบ้านหมู่ 1 ในสมัยผู้ใหญ่นองบ จันทร์คำเรือง ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำน่านและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2544 ได้แบ่งให้แต่ละหมู่บ้านรับผิดชอบหมู่บ้านละ 1 วงปลา

3) กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

รูปแบบการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ ในระยะแรกไม่มีคณะกรรมการที่เป็นรูปแบบ อาศัยผู้นำหมู่บ้านและผู้ที่อยู่ใกล้แม่น้ำน่านเป็นผู้ควบคุมดูแล ต่อมาได้ตั้งคณะกรรมการ หมู่บ้านละ 1 ชุด (หมู่ที่ 1 และ 8) ได้ออกกฎระเบียบและมาตรการร่วมกัน โดยผู้ใดฝ่าฝืนในเขตอนุรักษ์ปรับคนละ 5,000 บาท การทำงานได้มอบหมายให้เยาวชนเป็นผู้ดูแลให้อาหารปลา โดยมีชาวบ้านไหล่น่านให้การสนับสนุนในการพัฒนาและควบคุมตามมาตรการ

การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์ นอกจากได้กำหนดเขตบริเวณแหล่งอนุรักษ์ (วังปลา) แล้วได้มีการพัฒนาสถานที่ ปลุกไม้ดอก ไม้ประดับให้สวยงาม สร้างแพให้อาหารปลา สร้างศาลาสำหรับพักผ่อน ทำทางลงสู่วังปลา ปลอยพันธุ์ปลา สืบชะตาแม่น้ำน่าน ประกาศแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา จัดผ้าป่าเพื่อหาทุนในการดำเนินการและได้ไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น พร้อมทั้งมีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนอื่นทราบ

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น แลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการไปศึกษาดูงานจากชุมชนอื่น เช่น การดูงานอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่บ้านหาดผาชน กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ศูนย์ปฏิบัติการวังวิโมกข์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน บ้านดอนแก้ว อำเภอท่าเสา จังหวัดน่าน มีผู้สนใจมาศึกษาดูงานจากต่างอำเภอและต่างจังหวัด เพื่อมาดูรูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและแม่น้ำน่านจากกลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ เช่น คณะจากจังหวัดกาญจนบุรี สระบุรี สุพรรณบุรี บ้านดอนไชย ตำบลกลางเวียง และบ้านคือเวียง ตำบลล้าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมนอกจากประชาชนชุมชนแล้ว ยังมีทั้งจากภายนอกชุมชน ทั้งจากภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน โดยได้มีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

- (1) กลุ่มฮักเมืองน่าน สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน คณะครูในกลุ่มไหล่น่านได้ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือในการอนุรักษ์แม่น้ำและวังปลา
- (2) ประมงอำเภอเวียงสาได้สนับสนุนพันธุ์ปลา
- (3) คณะสงฆ์อำเภอเวียงสาให้คำปรึกษาแนะนำพิธีสืบชะตาแม่น้ำน่าน
- (4) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดน่านสนับสนุนงบประมาณอาหารปลา
- (5) ได้รับบริจาคที่ดินสำหรับสร้างศาลาและทางลงสู่วังปลาจากพ่อศรี รินแก้ว ชาวบ้านไหล่น่าน และพ่อชุม ชาวบ้านบ้านปากกล้วย ตำบลกลางเวียง
- (6) องค์กรบริหารส่วนตำบลไหล่น่านให้งบประมาณสนับสนุน 18,000 บาท
- (7) สมาชิกในชุมชนทุกคนช่วยกันพัฒนาแหล่งอนุรักษ์และสืบสาน

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม กลุ่มอนุรักษ์มีการสร้างความเข้มแข็งในกลุ่ม โดยการสร้างความเข้าใจ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำในการทำงาน มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่นาน และหมู่บ้านใกล้เคียง มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยให้เด็กและเยาวชนได้ร่วมกันคิดร่วมกันทำงานกับผู้ใหญ่ เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยผู้ใหญ่ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

สิ่งที่เกิดขึ้นหรือมีการเปลี่ยนแปลงกับชุมชน มีทั้งในแง่ของทรัพยากรแม่น้ำและปลา ยังส่งผลต่อการพัฒนาการพัฒนาด้านอื่นๆ รวมทั้งการคุณภาพของประชาชนในชุมชน มีดังนี้

(1) ปลาเพิ่มมากขึ้นทั้งในเขตอนุรักษ์และนอกเขตอนุรักษ์

(2) ปลาที่เกือบจะสูญพันธุ์กลับมีมากขึ้น เช่น ปลาอ้าว ปลาแก้งก่าน ปลาค้าว ปลามะแปบ เป็นต้น

(3) คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์แม่น้ำ

(4) ผู้ใหญ่และเด็กทำงานร่วมกันและได้พบปะพูดคุย

(5) การคมนาคมในชุมชนสะดวกขึ้น

(6) เป็นแหล่งศึกษาดูงานของชุมชนใกล้เคียงและต่างจังหวัด

(7) ชาวบ้านมีการพัฒนาและตื่นตัวในการพัฒนาบ้านเรือนที่อยู่อาศัยให้น่าอยู่เกิดกลุ่มต่างๆ เพิ่มขึ้นในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มอนุรักษ์น้ำ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น

5) ปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงาน

(1) ระยะแรกมีบางกลุ่มที่เคยหาปลาบริเวณเขตอนุรักษ์มีปฏิกิริยาไม่เห็นด้วยภายหลังเมื่อเห็นผลดีของการอนุรักษ์ สามารถจับปลานอกเขตได้มากขึ้น ก็หันมาสนับสนุนการอนุรักษ์

(2) คนจากชุมชนอื่นมาลักลอบซื้อปลาในเขตอนุรักษ์ในเวลากลางวัน

(3) สารพิษจากการกำจัดหอยเชอรี่ในทุ่งนาไหลลงสู่น้ำนานทำให้ปลาเป็นโรคและตาย

6) การแสวงหาแนวทางแก้ปัญหา

(1) ชาวบ้านร่วมกันขว้างปา ขั้วไล่ให้หาลาบจำ โดยใช้หนังสัตว์และใช้ปืนแก๊ปยิงขู่ม้า ซึ่งแก้ปัญหาได้ดีมาก ไม่เคยมีผู้มาละเมิดอีกเลย

(2) ได้ทำความเข้าใจในเรื่องการใช้สารเคมีและการล้างภาชนะพ่นยาที่ ถูกต้องให้แก่ชาวบ้าน

7) สิ่งที่จะดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป

(1) สร้างโป๊ะและบันไดลงสู่ลงสู่วังปลา

- (2) พัฒนาแหล่งอนุรักษ์ให้ร่มรื่นสวยงาม
- (3) มีการวางแผนในการพัฒนาไว้ล่วงหน้าและปฏิบัติตามแผนอย่างจริงจัง
- (4) นำไปสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นและแหล่งเรียนรู้สำหรับนักเรียนในโรงเรียน

4.2 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2

1) การก่อเกิดการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำ เริ่มอนุรักษ์ครั้งแรกเป็นการอนุรักษ์ช่วยตนโดยการทำฝายช่วยตนจากไม้ลูกเหล่านำโดยพ่ออุ้ยนนท์ สุริยะ เป็นหัวหน้าฝาย โดยมีจุดประสงค์เพื่อกั้นน้ำไว้ทำนา โดยมีสมาชิกเฉพาะเจ้าของนาที่ได้รับประโยชน์จากฝายเท่านั้น

การอนุรักษ์แม่น้ำนาน - แม่น้ำว่า เริ่มประมาณปี พ.ศ.2522 -2523 ในสมัยกำนันบุญรวยสมมา ได้นำชาวบ้านไปกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำว่าตั้งแต่ห้วยพระถึงปากน้ำว่า ส่วนแม่น้ำนานได้กำหนดตั้งแต่รอยต่อบ้านดอนไชยถึงปากแม่น้ำว่าที่ไหลลงสู่แม่น้ำนาน รวมเขตอนุรักษ์ทั้งหมดประมาณ 3 กิโลเมตร ห้ามทำการระเบิดปลาและใช้ยาเบื่อ มีชาวบ้านบุญเรืองทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์

สาเหตุที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ เนื่องจากการจับปลาโดยการวางระเบิดทำให้ตลิงหัง ทำความเสียหายแก่พื้นที่สวนที่อยู่ริมแม่น้ำนาน - แม่น้ำว่า

2) การพัฒนาการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่ก่อเกิดจนถึงปัจจุบัน

นับตั้งแต่มีการอนุรักษ์แม่น้ำโดยการสร้างฝายเพื่อกั้นน้ำไว้ใช้ทำนา จนกระทั่งมีการกันเขตอนุรักษ์ทั้งแม่น้ำนานและแม่น้ำว่า ห้ามจับปลาด้วยการทำระเบิดและใช้ยาเบื่อ เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2543 ชาวชนบ้านบุญเรืองเห็นตัวอย่างการอนุรักษ์แม่น้ำจากชุมชนอื่นได้มาปรึกษาผู้นำหมู่บ้าน แล้วนำเรื่องมาปักเป็นแนวเขตอนุรักษ์แม่น้ำนานบริเวณปากหนองแบนไปถึงร่องปู่ฮ้อ อาณาเขต 200 เมตร อนุรักษ์ไว้เป็นวังปลาบ้านบุญเรือง ต่อมาได้มีพิธีสืบชะตาแม่น้ำ และประกาศให้เป็นเขตอนุรักษ์วังปลา เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2544 เป็นวังปลาที่ 9 ของตำบลไหล่นาน

3) กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

รูปแบบการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ สมาชิกคือชาวบ้านบุญเรืองทุกคนได้แต่งตั้งคณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาจำนวน 20 คน โดยมีนายแสวง อินวาทย์ เป็นประธาน นายสมหวัง ปัญญาอินทร์ และนายสำราญ ปัญญาอินทร์ เป็นรองประธาน มีการกำหนดมาตรการร่วมกัน โดยกรรมการมีหน้าที่ให้อาหารปลาและควบคุมดูแลไม่ให้ละเมิดกฎ กติกา มีสมาชิกทุกคนร่วมกันสอดส่องดูแล รักษาร่วมกัน เช่น การพัฒนาแหล่งอนุรักษ์ จะร่วมกันพัฒนาทั้งหมู่บ้าน โดยใช้หลักการ "ตกน้ำหัวเปียงกัน" คือ ทุกคนจะต้องร่วมลงแรงกันในวันพระอย่างเท่าเทียมกัน

การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์ หลังจากชาวบ้านได้กำหนดเขตอนุรักษ์โดยการปักริ้วธงมีการพัฒนาตกแต่งวังปลา มีพิธีสืบชะตาแม่น้ำนาน ปลอยลูกปลาและประกาศให้ชุมชนใกล้เคียงทราบและ

มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชนใกล้เคียงตลอดจนชุมชนจากต่างจังหวัดด้วย เช่น การไปศึกษาดูงานและมีชุมชนอื่นมาศึกษาดูงานด้วย

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เริ่มจากเยาวชนได้ไปศึกษาดูงานจากวังปลาบ้านดอนแก้ว อำเภอท่าวังฯ ใน พ.ศ. 2542 ได้ไปเยี่ยมชมท่าปลาจากหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่น่าน และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีคณะจากจังหวัดกาญจนบุรี จากอำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี และคณะจากอำเภอท่าวังฯ จังหวัดน่าน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการอนุรักษ์ร่วมกัน

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม นอกจากเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของร่วมกันแล้ว ได้เปิดโอกาสให้เยาวชนเป็นแกนหลักในการอนุรักษ์ ผู้นำและชาวบ้านเป็นผู้ให้การสนับสนุนเพื่อเป็นเกราะไม่ให้มีผู้มาละเมิด และยังมีการเสริมกำลังใจกลุ่มอนุรักษ์ โดยการประชาสัมพันธ์ความสำเร็จของกลุ่มให้มีผู้มาศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อกลุ่มอนุรักษ์จะได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ นอกจากการให้ประชาชนทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนหรือการมีส่วนร่วมจากทั้งในชุมชนและหน่วยงานต่างๆ เช่น

(1) ได้รับบริจาคที่ดินจากพ่อเคลื่อน ชัดแปง พ่อพรหม เชื้อนคำ และแม่ฟองแก้ว ใหม่นิยะ สำหรับเป็นที่สร้างศาลาและท่าทางลงไปสู่วังปลา

(2) องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่านให้งบประมาณสนับสนุน 18,000 บาท

(3) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน สถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน โรงเรียนบ้านบุญเรืองและวัดบ้านบุญเรือง ให้ความร่วมมือเป็นที่ปรึกษาแนะนำในการอนุรักษ์

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

(1) เป็นแหล่งเพาะและขยายพันธุ์ปลาจึงทำให้มีปลามากขึ้น

(2) หาปลานอกเขตอนุรักษ์ได้มากขึ้น

(3) แม่น้ำน่านสะอาดไม่มีตะไคร่น้ำ

(4) เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ

(5) เป็นการอนุรักษ์ที่เห็นผลในรูปธรรมเร็วมาก จึงเป็นการจูงใจให้ชุมชนเกิดจิตสำนึก ในการอนุรักษ์แล้วนำไปสู่การรวมพลังในการปัญหาอื่นๆ ได้ง่าย เช่น ยาเสพติด เป็นต้น

(6) คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจที่เห็นผลงานการอนุรักษ์วังปลาของตนเอง

(7) ปลาที่ใกล้สูญพันธุ์ได้กลับมาอาศัยอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ เช่น ปลาข้าว ปลาหมูปลา มะแปบ เป็นต้น

(8) เกิดความสามัคคี รวมพลังกันง่ายขึ้น

5) ปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงาน และทางแก้ไข

ส่วนใหญ่จะไม่มีปัญหา จะมีบ้างเนื่องจากมีผู้ลักลอบตกเบ็ดนอกเขตอนุรักษ์แต่สายเบ็ดล้าเข้ามาในเขตอนุรักษ์ แก้ไขโดยวางกล่าวดักเตือนและขอความร่วมมือจากหมู่บ้านใกล้เคียงให้ช่วยกันอนุรักษ์วังปลา

6) ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานต่อไป

- (1) ร่วมกันปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) แก่นักเรียน เยาวชน และทุกคนในหมู่บ้าน
- (2) ขยายผลการของอนุรักษ์ไปสู่ชุมชนอื่นๆ
- (3) เยาวชนควรให้ความสำคัญในการอนุรักษ์วังปลาและช่วยกันอนุรักษ์สืบต่อไป

4.3 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านนาสา หมู่ที่ 3

1) การก่อเกิดการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำว่า ในพื้นที่บ้านนาสา เริ่มในปี พ.ศ.2515 นายผ่อง ศรีแก้ว ได้กำหนดเขตอนุรักษ์ปลาไว้ พอถึงฤดูแล้งก็ทำการระเบิดเพื่อหาทุนเข้ากองกลางของหมู่บ้าน มีรายได้ปีละประมาณ 10,000 - 18,000 บาท และให้ชาวบ้านได้รับประทานปลาในราคาถูก โดยขายให้ชาวบ้านครอบครัวละ 1 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 20 บาท

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ เพราะปลาในแม่น้ำว่ามีปลาน้อยลง หาปลาได้ยากและสงวนไว้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา เพื่อเป็นแหล่งอาหารของคนในหมู่บ้าน และทำการระเบิดปลาขายในฤดูแล้งหาทุนให้กับกองกลางของหมู่บ้าน โดยชาวบ้านนาสาทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์

2) การพัฒนาการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่ก่อเกิดจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่มีการสงวนปลาในสมัยผู้ใหญ่ผ่อง ศรีแก้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ.2515 เป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ.2540 มีนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข เรื่องการกินอาหารจากปลา นายชวิง ศรีแก้ว ผู้ใหญ่บ้าน จึงทำการสงวนปลาต่อและทำการระเบิดปีละ 1 ครั้ง ต่อมาปี พ.ศ.2541 นายชวิง ศรีแก้ว ได้ไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์วังปลาที่จังหวัดสุพรรณบุรี ประทับใจที่เห็นปลาจำนวนมาก จึงคิดจะกลับมาทำที่หมู่บ้านของตนเอง กลับมาประชุมแต่ชาวบ้านไม่เห็นด้วย ต่อมาแกนนำของหมู่บ้าน มีนายชวิง ศรีแก้ว นายสอน ใจคำ และนายคำ อนุมา ได้เดินทางไปธุระที่บ้านท่าล้อ ระหว่างทางมีการพูดคุยกันเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ ตกลงกันว่าควรจะทำการอนุรักษ์วังปลาไว้สักแห่งหนึ่งโดยเลือกสงวนที่ห้วยงะ จึงประชุมชาวบ้าน มีชาวบ้านบางกลุ่มไม่เห็นด้วย แต่ก็ตกลงทำการอนุรักษ์ มีการนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธี 4 รูป และมีการปักริ้วธงไว้แต่ชาวบ้านบางคนไม่พอใจจึงพูดจาเยาะเย้ยว่า "ปลามันไม่ยอมอยู่ มันกลัวธง" มีการลักลอบขวางระเบิด ต่อมาคนกลุ่มนี้เห็นผลดีของการอนุรักษ์ก็มีเข้าใจมากขึ้น ต่อมานายคำ อนุมา ได้เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน ได้ไปศึกษาดูงานที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เห็นปลาเป็นจำนวนมาก กลับมาปรึกษาผู้ใหญ่บ้านและแกน

นำในหมู่บ้านเพื่อให้มีปลาอย่างเห็นมาในหมู่บ้าน ในที่สุดประชาชนบ้านนาสาและตกลงร่วมกันทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ และกำหนดเขตอนุรักษ์วังปลาขึ้นตาม "โครงการไหล่นานตำบลนาอยู่" โดยประชาสัมพันธ์ว่าเป็น "วังปลาหมูอารีย์ วังแรกของประเทศไทย" เรียกว่า วังห้วยงะ มีอาณาเขต 500 เมตร ทำการสืบชะตาแม่น้ำ ในวันที่ 11 เมษายน พ.ศ.2543 (ปลาหมูอารีย์ ชาวบ้านเรียกว่า ปลาเสือมีมานานแล้วไม่มีใครจับไปทำอาหารเพราะตัวมันเล็ก)

3) กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ ควบคุม ดูแล ชาวบ้านนาสาทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ ช่วยกันสอดส่องดูแลและมีการแบ่งเขตอนุรักษ์ออกเป็นสองส่วน โดยส่วนที่หนึ่งเป็นเขตอนุรักษ์ อาณาเขต 500 เมตร ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด ส่วนที่สองเป็นเขตสงวนมีระยะทาง 3 กิโลเมตร ห้ามจับปลาโดยการกระเบิด ใช้ไฟฟ้าช็อต ใช้อาวุธ ด้าย ลากอวน แต่สามารถหาปลาโดยวิธีอื่นๆ ได้ ในการประสานงานในกลุ่มมีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันในหมู่บ้าน มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่นาน และหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านท่าข้าม บ้านห้วยสอน มาศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำว่า

การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์ นอกจากการกำหนดเขตอนุรักษ์แล้ว ทางกลุ่มอนุรักษ์ยังมีการสืบชะตาแม่น้ำว่า การสร้างแพให้อาหารปลา สร้างศาลาและทางลงสู่วังปลา มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ พัฒนาบริเวณวังปลาให้สวยงามเพื่อเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ จังหวัดอื่นๆ เพื่อนำมาพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ผู้ใหญ่ขึง ศรีแก้ว ไปดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์วังปลาที่จังหวัดสุพรรณบุรี และนายคำ อนุมา ได้ไปอบรมเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่กรุงเทพฯ และที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ในการอนุรักษ์แม่น้ำว่าของบ้านนาสา นอกจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน ดังต่อไปนี้

(1) วัดนาสา โดยพระครูสถิตนันทคุณิ ช่วยออกแบบศาลาให้อาหารปลาในเขตอนุรักษ์

(2) คุณหญิงเพ็ญ ลีลาเรืองแสง บริจาคเงิน 500 บาท

(3) พระครูสถิตนันทคุณิ และพระไชยนิวัตร กิตติสาโร ได้นำเงินจากผู้ผู้มีจิตศรัทธา มาถวายให้ท่าน มาร่วมบริจาคเพื่อซื้ออาหารปลา

(4) องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน ให้งบประมาณสนับสนุน 18,000 บาท

(5) เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัดน่าน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข สถานีอนามัยตำบลไหล่นาน เป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการอนุรักษ์

(6) ข้าราชการครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในตำบลไหล่นาน ให้คำแนะนำ และช่วยเหลือเกี่ยวกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม กลุ่มอนุรักษ์มีการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยการสร้างความเข้าใจ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำงาน มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่น่าน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยให้เด็กและเยาวชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำกับผู้ใหญ่เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยผู้ใหญ่ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

- (1) ปลาเพิ่มมากขึ้นทั้งในเขตอนุรักษ์และนอกเขตอนุรักษ์
- (2) ปลาที่เกือบจะสูญพันธุ์กลับมาเพิ่มมากขึ้น เช่น ปลาบอก (ปลาสร้อย) ปลาหนุอาเรีย เป็นต้น
- (3) หาปลาจากแม่น้ำว่านำมาเป็นอาหารได้มากขึ้น เป็นการประหยัดรายจ่ายในครอบครัว
- (4) แม่น้ำว่า ใสสะอาดขึ้น
- (5) ชาวบ้านมีความสามัคคี มีความร่วมมือกันมากขึ้น
- (6) ชาวบ้านมีความเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าจับปลาในเขตอนุรักษ์
- (7) ตะไคร่น้ำ จอกแหน ในเขตอนุรักษ์มีน้อยลง เพราะปลากิน
- (8) มีประปาหมู่บ้าน เป็นผลทางอ้อม เป็นชุมชนที่เข้มแข็งที่ได้มีโอกาสเสนอของบประมาณในการจัดสร้างจากผู้รับผิดชอบที่ได้ทำงานร่วมกัน

5) ปัญหาหรืออุปสรรค และแนวทางแก้ไข

- (1) ระยะแรกมีการถกเถียงกันในที่ประชุมเกี่ยวกับการกำหนดเขตอนุรักษ์ เพราะวังปลา ห้วยจะอยู่ไกลจากหมู่บ้าน ยากแก่การดูแลรักษา ได้ใช้การแก้ปัญหาโดยมีการอภิปรายข้อดี ข้อเสียในหัวข้อที่ถกเถียงกันในที่ประชุม
- (2) มีคนจากชุมชนอื่นมาทำการระเบิดบริเวณรอยต่อของหมู่บ้าน ได้ประสานกับผู้นำในหมู่บ้านที่มีเขตติดต่อ เช่น บ้านซึ้ง ในแนวทางร่วมกันอนุรักษ์และแบ่งเขตให้ชัดเจน

6) ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป

- (1) ขอพันธุ์กุ้งก้ามกรามมาปล่อยในแม่น้ำว่า
- (2) สร้างที่ให้อาหารปลาและที่เยี่ยมชมให้สะดวกขึ้น
- (3) จัดทำป้ายวังปลา และป้ายระเบียบกฎเกณฑ์ แทนอันเก่าที่สูญหาย
- (4) อยากให้ชุมชนอื่นๆ หรือชุมชนใกล้เคียง เช่น บ้านซึ้ง บ้านท่าลี่ มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์เหมือนตำบลไหล่น่าน
- (5) ต้องการให้รัฐบาลลดราคาค่าไฟฟ้าแก่ชาวจังหวัดน่าน เพราะเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำน่าน

4.4 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4

1) การก่อเกิดการอนุรักษ์แม่น้ำว่า (วังปลา)

จุดเริ่มต้น ในการอนุรักษ์แม่น้ำว่าในเขตบ้านท่าข้าม เริ่มมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2517 มีนายยศ ชัยนันตะ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้นำชาวบ้านไปกันเขตสงวนปลา ตั้งแต่ห้วยสะลาวมาถึงห้วยสามอาณาเขต 2 กิโลเมตร โดยห้ามระเบิด ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อต และวางยาเบื่อ มีมาตรการคือการปรับผู้ที่ฝ่าฝืนที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน แต่ไม่มีคณะกรรมการโดยเฉพาะ ใช้กรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ควบคุม ดูแล แล้วทำการระเบิดร่วมกันทั้งหมู่บ้านในฤดูแล้ง ปีละ 1 - 2 ครั้ง

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ ด้วยเหตุที่มีชาวบ้านทั้งในบ้านท่าข้ามและจากหมู่บ้านอื่นมาระเบิดปลาในแม่น้ำว่าวันละหลายๆ ครั้ง ทำให้ปลามีจำนวนน้อยลง หายาก ชาวบ้านจะใช้ตาข่าย (แ่ง) สวิง เบ็ด หาปลาไม่ได้ปลา ทางหมู่บ้านจึงได้กำหนดเขตสงวนขึ้น ห้ามทำการระเบิด เพื่อเป็นเพาะพันธุ์ปลา และทำการระเบิดขายหาเงินเข้ากองกลางของหมู่บ้านและวัด

2) การพัฒนาการอนุรักษ์แม่น้ำว่าตั้งแต่ก่อเกิดจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่ผู้ใหญ่ยศ ชัยนันตะ เริ่มก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ ต่อมานายเปลี่ยน ปัญญาณะ ผู้ใหญ่บ้านคนต่อมาได้ทำการอนุรักษ์ที่เดิม อาณาเขต 2 กิโลเมตร ห้ามไม่ให้ระเบิด ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อต และยาเบื่อ แต่หาปลาโดยใช้ตาข่าย เบ็ด สวิง ได้ และไม่มีการระเบิดในฤดูแล้ง มีกรรมการเจ็ดคน มีหน้าที่ควบคุมดูแล ทำการอนุรักษ์ได้ 3 ปี มีปลามากขึ้นแล้ว ผู้ใหญ่เปลี่ยนก็ย้ายไปอยู่บ้านดอนไชย ตำบลกลางเวียง ต่อมาสมัยผู้ใหญ่อ้วน อินทณา ปลาในเขตอนุรักษ์มีจำนวนมาก ชาวบ้านจึงเรียกร้องให้เปลี่ยนจากเขตอนุรักษ์เป็นเขตสงวนแทน ทำการระเบิดปลาปีละหนึ่งครั้ง เพื่อขายปลานำเงินเข้ากองกลางของหมู่บ้าน ได้เงินปีละ 7,000 - 10,000 บาท

ในปี พ.ศ.2543 นายวิชัย ชัยนันตะ เริ่มก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ โดยการเปลี่ยนจากเขตสงวนมาเป็นเขตอนุรักษ์อีกครั้งหนึ่ง ตามนโยบายของโครงการไหล่น่านตำบลน่านอยู่ และเห็นตัวอย่างจากบ้านนาสาตอนแรกใช้เขตอนุรักษ์เดิม อาณาเขต 2 กิโลเมตร ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิดในเขตอนุรักษ์ แต่ต่อมาชาวบ้านต่อร้องให้เหลือหนึ่งกิโลเมตร ที่เหลืออีกหนึ่งกิโลเมตรกำหนดไว้เป็นเขตสงวนปลาของหมู่บ้าน เพราะชาวบ้านไม่มีที่หาปลากิน จึงเหลือเขตอนุรักษ์ที่วังคดและวังสะลาว (ละแวกบ้านหาดข้าวสาร) และได้ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่า ประกาศเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเมื่อ วันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2543

3) กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำว่า (วังปลา)

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม เนื่องจากบ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4 มีเขตการปกครองเป็น 2 ละแวก คือ ละแวกบ้านท่าข้าม และละแวกบ้านหาดข้าวสาร บ้านหาดข้าวสารซึ่งเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่อยู่ห่างจากบ้านท่าข้ามออกไปเป็นระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร แต่ในการอนุรักษ์แม่น้ำว่า (วังปลา) จะทำร่วมกัน ดังนั้นการแต่งตั้งคณะกรรมการ จึงมีคนของทั้งสองชุมชนร่วมกัน ได้แก่ คณะกรรมการจากบ้านท่าข้ามจำนวน 10 คน คณะกรรมการจากบ้านหาดข้าวสาร จำนวน 5 คน และมีมาตรการที่ชัดเจน คือ ถ้ามีผู้ฝ่าฝืนจะปรับ 10,000 บาท ตามมติของตำบลไหล่น่าน เงินค่าปรับทั้งหมดจะแบ่งให้ผู้ที่มา

แจ้ง ร้อยละ 50 เข้ากองทุนของหมู่บ้าน ร้อยละ 50 การทำงานของกลุ่มจะเน้นการมีส่วนร่วมของทุกหลังคาเรือน ทุกคนในหมู่บ้านมีความเป็นเจ้าของของแหล่งอนุรักษ์ร่วมกัน จึงยึดหลักการทำงานที่เท่าเทียมกัน เป็นภาษาเหนือว่า *ตกน้ำหัวเปียงกัน* เช่น มีการเก็บไม้ซางจากชาวบ้านหลังคาเรือนละ 2 ลำ หน้าคาที่ถักแล้วสำหรับมุงหลังคา 2 แผ่น นำมาทำแพ มีการยืมเงินกองทุนหมู่บ้านมาลงทุนสืบชะตาแม่น้ำ กลุ่มแม่บ้านจัดงานร่ำวงหาเงินมาสนับสนุนการอนุรักษ์ปลา กลุ่มเยาวชนพัฒนาตกแต่งสถานที่ และบ้านหาดข้าวสารสร้างสะพานเพื่อลงไปให้อาหารปลา

การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์ เริ่มตั้งแต่กำหนดเขตอนุรักษ์ ปรับปรุงตกแต่งสถานที่ สร้างแพสร้างสะพานให้อาหารปลา สืบชะตาแม่น้ำว่าประกาศเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา (วังปลา) สร้างศาลาพักผ่อน มีการหาทุนเพิ่มเติม และที่สำคัญมีกิจกรรมปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ไปสู่การเรียนรู้การสอนในโรงเรียนด้วย

การมีส่วนร่วมการอนุรักษ์แม่น้ำว่า นอกจากการเน้นการมีส่วนร่วมในชุมชนแล้ว ยังสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคอื่นๆ ดังต่อไปนี้

(1) องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน ใช้งบประมาณสนับสนุนการอนุรักษ์ระยะแรก 1,000 บาท ต่อมา 18,000 บาท

(2) ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากคณะสงฆ์ ชำราชาการครู กำนันผู้ใหญ่บ้านในตำบลไหล่น่าน และเจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน และกลุ่มอัยกเมืองน่าน

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ โดยการเข้าร่วมการอบรมและสัมมนา ตามโครงการไหล่น่านตำบลน่าอยู่ การศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำที่บ้านนาสา การเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่น่าน โดยการยึดกฎ กติกาที่คล้ายคลึงกัน

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์ จะเริ่มจากการมีส่วนร่วม ทั้งร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โดยการเปิดโอกาสให้ทุกหลังคาเรือน ทุกกลุ่ม ทุกฝ่ายในหมู่บ้านได้ตระหนักในการเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการก่อตั้ง ปรับปรุง ทำกิจกรรมร่วมกัน การปฏิบัติตามกฎ กติกาอย่างเคร่งครัด และมีการเชื่อมโยงความเข้มแข็งของกลุ่มให้ยั่งยืนโดยการปลูกจิตสำนึกไปยังนักเรียน โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอน เช่น การนำนักเรียนไปร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่า ทำโครงการเกี่ยวกับวังปลา มีการประกวดเรียงความ คำขวัญในการอนุรักษ์

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

(1) มีแหล่งแพร่พันธุ์ปลา ทำให้ปลามีมากขึ้น หาปลานอกเขตอนุรักษ์ได้ง่ายและได้มากขึ้น

(2) มีปลาที่หายไปกลับคืนมาอยู่ เช่น ปลาเพี้ย เป็นต้น

(3) เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของนักเรียน เยาวชนและบุคคลทั่วไป

(4) เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เยาวชนชอบมาเล่นน้ำในเขตอนุรักษ์

- (5) ชาวบ้านมีความสามัคคีกันดีขึ้น นำไปสู่การพัฒนาด้านอื่น ๆ
- (6) ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในการอนุรักษ์วังปลาของชุมชนเพราะเห็นผลและให้ประโยชน์เร็วมาก
- (7) มีตัวบ้าน (นากเล็กเล็บสั้น) กลับมาอยู่ประมาณ 2 - 3 ตัว
- (8) มีนก มีงูมากในเขตอนุรักษ์
- (9) ชาวบ้านมีจิตสำนึกเกรงกลัวบาปมากขึ้น

5) ปัญหาหรืออุปสรรค และแนวทางแก้ไข

- (1) มีผู้พยายามจะละเมิด กฎ กติกา นอกเขตอนุรักษ์แต่อยู่ในเขตสงวน แก้ปัญหาโดยมีการปรับผู้ที่จะละเมิดตามมาตรการที่ตั้งไว้
- (2) มีสารพิษจากสวน ไร่นา ไหลลงสู่แม่น้ำว่าทำให้ปลาเป็นโรคและตายเป็นบางส่วน ประชุม ได้ใช้วิธีตักเตือนชาวบ้านไม่ให้ล้างเครื่องพ่นยาลงสู่แม่น้ำลำคลอง
- (3) แพทให้อาหารปลาถูกน้ำพัดไหลไปที่อื่นในฤดูน้ำหลาก

6) ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานต่อไป

- (1) อยากได้งบประมาณมาทำโป๊ะอย่างถาวร ไม่ต้องทำบ่อยเพื่อแก้ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า
- (2) องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นานควรสนับสนุนลดสิ่งในการผูกแพเพื่อยึดแพไม่ให้ไหลไปตามน้ำ
- (3) ห้ามไม่ให้ตัดไม้บริเวณวังปลา โดยเฉพาะต้นไคร้
- (4) อยากให้มีเครือข่ายการอนุรักษ์วังปลา ตลอดแนวของลำน้ำว่าไปยังอำเภออื่นด้วย

4.5 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5

1) จุดก่อเกิดการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

เริ่มมีการอนุรักษ์ ปี พ.ศ. 2513 - 2518 สมัยผู้ใหญ่จำลอง เกียงคำ ได้สงวนแม่น้ำว่าบริเวณพื้นที่บ้านห้วยสอน มีอาณาเขตประมาณ 300 เมตรไว้เป็นเขตสงวนปลาของหมู่บ้าน ห้ามระเบิด ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อต ห้ามวางยาเบื่อ พอถึงฤดูแล้งก็ร่วมกันระเบิดเอาปลามาแบ่งกันกินทุกครัวเรือน ปลาที่เหลือนำไปขายเอาเงินเข้ากองกลางของหมู่บ้านสำหรับเป็นทุนในการสร้างวิหาร ได้เงินปีละประมาณ 8,000 บาท

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ ระยะแรกมีชาวบ้านห้วยสอนและหมู่บ้านอื่นๆ มาทำการระเบิดปลาทุกวันจนปลายากมากขึ้น จึงต้องการสงวนไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารของหมู่บ้านและหาทุนสร้างวิหาร

2) การพัฒนาการอนุรักษ์ตั้งแต่ก่อเกิดจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่ผู้ใหญ่จำลอง เกียงคำได้ร่วมกับชาวบ้านสงวนไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารของหมู่บ้าน และเพื่อหาเงินมาสร้างวิหาร ต่อมาสมัยผู้ใหญ่อจำลอง อุปินะ ทำการสงวนต่อ และมีการแบ่งเขตสงวน ออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นของโรงเรียน ส่วนที่สองเป็นของกองกลางหมู่บ้าน และส่วนที่สาม ใช้ฉุกเฉินสำหรับเป็นอาหารรับรองแขกของชุมชน ต่อมาเมื่อโครงการไหล่นานตำบลน่าอยู่ จึงได้กำหนด เขตอนุรักษ์ (วังปลา) กันอย่างจริงจัง มีอาณาเขต 200 เมตร และทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่า เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2543 โดยในเขตอนุรักษ์ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิดถ้าฝ่าฝืนปรับ 30,000 บาท นอกจากนี้ ยังได้ขยายเขตสงวนปลาออกไปอีก 3 กิโลเมตร ห้ามระเบิด ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อต ห้ามใช้ยาเบื่อแต่หา โดยวิธีอื่นได้ ถ้ามีการฝ่าฝืนเขตสงวนปรับ 1,000 บาท ภายหลังได้กันลำห้วยเขียว และทำพิธีสืบชะตา แม่น้ำเป็นเขตอนุรักษ์ (วังปลา) ของโรงเรียนริมฝั่งว่าวิทยา วังปลาแห่งที่ 10 ของตำบลไหล่นาน

3) กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำว่า (วังปลา)

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม ระยะแรกของการตั้งกลุ่ม ไม่มีการตั้งคณะกรรมการ ทุกคนใน หมู่บ้านช่วยกันดูแลรักษา ถ้ามีการละเมิดปรับ 500 บาทแต่ไม่มีผู้ใดฝ่าฝืน ระยะหลังมีการตั้ง คณะกรรมการ มีกฎ ระเบียบ มีมาตรการที่เด่นชัด เช่น ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิดในเขตอนุรักษ์ถ้าฝ่าฝืน ปรับ 30,000 บาท ส่วนในเขตสงวนห้ามระเบิด ห้ามช็อตด้วยไฟฟ้า ห้ามใช้ยาเบื่อ ถ้าฝ่าฝืนปรับ 1,000 บาท นอกจากนี้ทางกลุ่มยังได้ไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ เพื่อนำมาพัฒนา กลุ่มอนุรักษ์ของตนเอง และมีการประชุมปรึกษาหารือทำกิจกรรมร่วมกันในกลุ่ม และประสานกับหมู่บ้านใกล้เคียงให้ทราบถึงกฎ กติกาโดยชาวบ้านช่วยสอนทุกคนร่วมกันเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ช่วยกัน สอดส่องดูแล

การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์ มีการกำหนดเขตสงวนปลา เขตอนุรักษ์ (วังปลา) และทำพิธี สืบชะตาแม่น้ำ สร้างศาลาทำแพสำหรับลงไปให้อาหารปลา และพัฒนาบริเวณวังปลาให้สวยงาม และมีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำว่า

การอนุรักษ์แม่น้ำว่า (วังปลา) ของบ้านห้วยสอน นอกจากจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน ห้วยสอนทุกคนแล้วยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ดังต่อไปนี้

- (1) องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นานสนับสนุนงบประมาณ 18,000 บาท
- (2) ประมงอำเภอเวียงสาให้พันธุ์ปลา
- (3) เจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสถานีอนามัยตำบลไหล่นานให้คำแนะนำในการอนุรักษ์
- (4) คณะครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และหน่วยราชการต่างๆ ในตำบลไหล่นานให้ความร่วมมือในการทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ ตัวแทนของกลุ่มอนุรักษ์ไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์แม่น้ำที่บ้านหาดผาชน ถึงอำเภอกุเพเพียง จังหวัดน่าน บ้านดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน และบ้านโหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์ การสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์ร่วมกัน กระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นประโยชน์ของการอนุรักษ์และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ร่วมกันระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ มีการแนะนำเยาวชน ลูกหลานให้ช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์แม่น้ำสืบต่อไป

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

(1) มีปลามากขึ้นและแพร่พันธุ์ออกมานอกเขตอนุรักษ์ ทำให้หาปลาได้ง่ายและได้มากขึ้น

(2) ปลาที่เกือบจะสูญพันธุ์กลับคืนมาเช่น ปลาเพี้ย ปลาแก้ง

(3) เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ท่องเที่ยวและเป็นสถานที่พักผ่อนของลูกเสือ

(4) ชาวบ้านมีความสามัคคีและทำงานร่วมกันได้ดีขึ้น

(5) เป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนในเรื่องการอนุรักษ์พื้นที่ ระบบนิเวศ และการปลูกพืชแบบขั้นบันได

(6) มีปลาตัวใหญ่ที่ลูกหลานไม่เคยเห็นมาก่อน

(7) มีนักท่องเที่ยวมาพักที่แพ แต่ภายหลังน้ำหลากพัดเอาแพไหลตามน้ำไป การท่องเที่ยวจึงหยุดไป

(8) มีการนำแนวคิดไปพัฒนาในเรื่องอื่นๆ เช่น เกิดความสามัคคีและการตื่นตัวในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยการแบ่งการปกครองออกเป็นกลุ่มย่อย (ละแวก) เสนอโครงการมาแล้ว คณะกรรมการนำไปวิเคราะห์ เรียงลำดับความสำคัญ ความจำเป็นก่อนหลัง แล้วกำหนดลงปฏิทินในแต่ละเดือนให้ทราบและปฏิบัติร่วมกันทั้งหมู่บ้าน ถ้าสิ้นปีก็มีการสรุปผล ถ้าโครงการไหนเกินความสามารถของหมู่บ้านก็เสนอต่อไปยังองค์การบริหารส่วนตำบลโหล่น่าน

5) ปัญหาหรืออุปสรรคในการอนุรักษ์ และแนวทางแก้ปัญหา

(1) บริเวณแหล่งอนุรักษ์ปลาแคบพัฒนาได้ยากเพราะติดกับที่ดินและบ้านเรือนของชาวบ้าน ควรสร้างทางเดินสำหรับดูปลาและให้อาหารปลาเป็นสะพานยื่นออกไปในแม่น้ำต่อไป

(2) แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาห้วยเขียวของโรงเรียนริมฝั่งว่าดูละเลย ขาดอาหารปลาและผู้ดูแลรักษา ควรมอบหมายวังปลาห้วยเขียวให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลรักษา

6) ข้อเสนอแนะในการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป

(1) การพัฒนาหมู่บ้าน ควรให้ชาวบ้านแต่ละละแวกเสนอโครงการมายัง คณะกรรมการของหมู่บ้าน ช่วยกันพิจารณาเรียงลำดับความสำคัญ ทำปฏิทินแผนปฏิบัติงานของ

หมู่บ้าน โครงการไหนที่หมู่บ้านไม่สามารถดำเนินการก็ส่งต่อไปให้องค์การบริหารส่วนตำบลพิจารณาต่อไป

(2) ทำท่อระบายน้ำฝายห้วยสอนเพื่อใช้ในการเกษตร

(3) หาพันธุ์ปลามาปล่อยในฝายห้วยสอน

4.6 การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6

1) การก่อเกิดการอนุรักษ์แม่น้ำว่า (วังปลา)

จุดเริ่มต้นการอนุรักษ์แม่น้ำว่าที่บ้านห้วยเม่น มีการกำหนดเขตสงวนปลา ในสมัยผู้ใหญ่ถวิล ทองดี ในปี พ.ศ.2519 โดยกำหนดเขตสงวนปลาไว้ 500 เมตร บริเวณลำน้ำว่าพื้นที่บ้านห้วยเม่น โดยการห้ามระเบิด ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อต แต่ใช้จวน ใช้เบ็ด ได้ พอถึงฤดูแล้งก็ทำการระเบิดปลาที่สงวนไว้ นำปลามาแบ่งกันกินและนำปลาขายได้เงินปีละ 5,000 - 6,000 บาทเพื่อเป็นทุนในการสร้างวิหาร ในฤดูฝนชาวบ้านจะนำกิ่งไม้ที่อยู่ริมน้ำลงแช่ในน้ำเพื่อให้ปลามาอยู่

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ ได้แนวคิดมาจากการที่เห็นหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านท่าข้าม บ้านหาดไร่ บ้านห้วยสอน ก็ต้องการจะสงวนตามเพื่อหาทุนสร้างวิหารของหมู่บ้าน และเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงแขกหรือเจ้าหน้าที่จากอำเภอ หรือหน่วยราชการที่มาเยี่ยมเยียนหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านห้วยเม่นทุกคนร่วมกันเป็นสมาชิกในการอนุรักษ์

2) การพัฒนาการอนุรักษ์ตั้งแต่การก่อเกิดจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่หมู่บ้านห้วยเม่นได้กำหนดเขตสงวนปลา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา ทางหมู่บ้านก็ดำเนินการสงวนปลาสืบต่อมา จนถึงปี พ.ศ. 2543 นายลัด ในชัย ผู้ใหญ่บ้าน นายแต่ง ทองดี และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประชาคมหมู่บ้าน ได้ไปศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำที่บ้านนาสา จึงคิดจะทำการอนุรักษ์วังปลาที่บ้านห้วยเม่น มีการประชุมชาวบ้าน และเริ่มทำการอนุรักษ์สืบชะตาแม่น้ำ เปิดวังปลาบ้านห้วยเม่น เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2543

3) กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำว่า (วังปลา)

รูปแบบการทำงานของกลุ่ม ระยะแรกที่มีการสงวนปลา ไม่มีการตั้งคณะกรรมการ ต่อมา มีการอนุรักษ์มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ 2 ชุด คือ คณะกรรมการดำเนินงาน คณะกรรมการที่ปรึกษา และมีมาตรการที่เด่นชัด ปฏิบัติกันอย่างจริงจัง เช่น ถ้ามีการระเบิด ใช้ไฟฟ้าช็อต ใช้ยาเบื่อ ปรับ 1,000 บาท มีการชี้แจง ตักเตือนและใช้เยาวชนเป็นแนวร่วมในการสอดส่องดูแลวังปลา ถ้ามีผู้ฝ่าฝืนเยาวชนจะแจ้งให้คณะกรรมการทราบ และใช้คนส่วนใหญ่เป็นแรงผลักดันให้ผู้ที่กระทำการฝ่าฝืนสำนึกผิด มีการประสานงานในกลุ่ม มีการประชุมหารือกันและมีการแจ้งให้หมู่บ้านใกล้เคียงทราบ

การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์ มีการกำหนดเขตสงวนปลา กำหนดเขตอนุรักษ์วังปลา การสืบชะตาแม่น้ำ สร้างแพสำหรับให้อาหารปลาและเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน

และคนต่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังได้สร้างศาลาพัฒนาวังปลาให้สวยงาม และได้ไปศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำและการอนุรักษ์วังปลาจากหมู่บ้านใกล้เคียงและต่างจังหวัด

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตัวแทนของบ้านห้วยเม่นได้ไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำที่จังหวัดกาญจนบุรีและศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำที่บ้านนาสา ตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ในการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) ของบ้านห้วยเม่น นอกจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน ดังต่อไปนี้

- (1) ประมงจังหวัดน่านให้พันธุ์ปลา 10 ถุง จำนวน 1,000 ตัว แต่ชาวบ้านนำไปปล่อยที่สระหนองนูน
- (2) องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน ให้งบประมาณสนับสนุน 18,000 บาท
- (3) เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัดน่านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข สถานีตำบลไหล่นาน ให้คำแนะนำในการอนุรักษ์และการสืบชะตาแม่น้ำ
- (4) กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชำราชกรในตำบลไหล่นานให้ความร่วมมือให้คำแนะนำในเรื่องการอนุรักษ์

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม สมาชิกของกลุ่ม มีการตั้งกฎ ระเบียบและสร้างความเข้าใจในการอนุรักษ์ร่วมกันโดยอาศัยเสียงส่วนใหญ่เป็นแรงผลักดันให้เกิดความร่วมมือและฝึกให้ผู้ใหญ่กับเด็กทำงานร่วมกัน ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านได้ถ่ายทอดแนวทางปฏิบัติในการอนุรักษ์ให้ลูกหลาน ทำให้เด็กและเยาวชนเห็นผลดีของการอนุรักษ์แม่น้ำ มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่นาน และหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น การสืบชะตาแม่น้ำว่าพร้อมกันกับบ้านห้วยสอน โดยการต่อด้ายสายสัญญาณจากวังปลาบ้านห้วยสอนมาที่วังปลาบ้านห้วยเม่น

4) ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

- (1) มีปลามากขึ้น ทั้งในเขตอนุรักษ์และนอกเขตอนุรักษ์
- (2) คนในหมู่บ้านมีความสามัคคีกัน เด็กและผู้ใหญ่มีโอกาสทำงานร่วมกัน ผู้ใหญ่เห็นความสำคัญของเด็กและเยาวชน
- (3) ชาวบ้านภูมิใจที่มีส่วนในการอนุรักษ์วังปลาและนำไปสู่การพัฒนาหมู่บ้านในด้านอื่นๆ เช่น การปลูกไม้ดอก ไม้ประดับตามถนนในหมู่บ้าน การสร้างรั้วบ้าน
- (4) นักท่องเที่ยวต่างชาติมาเที่ยวที่แหล่งอนุรักษ์วังปลา ชาวบ้านตื่นตัวในการพัฒนาหมู่บ้านยิ่งขึ้น มีการปลูกไม้ดอก ไม้ประดับและพัฒนามาตรฐานเรือนให้สะอาด

5) ปัญหาหรืออุปสรรคและแนวทางแก้ไข ในระยะแรกที่มีมีการอนุรักษ์ชาวบ้านบางกลุ่มไม่เห็นด้วยและมีการขัดแย้งของกลุ่มแกนนำในหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้านชี้แจงและทำความเข้าใจถึงผลดีของการอนุรักษ์ ต่อมาเมื่อชาวบ้านเห็นผลดีของการอนุรักษ์ สามารถหาปลานอกเขตอนุรักษ์ได้มากขึ้นจึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

6) ข้อเสนอแนะในการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป

- (1) ต่อเติมศาลาที่พักผ่อน
- (2) ทำทางลงสู่แหล่งอนุรักษ์วังปลา
- (3) ทำห้องสุขาสำหรับนักท่องเที่ยว

4.7 การอนุรักษ์แม่น้ำว่า (วังปลา) บ้านปากงู หมู่ที่ 7

1) การก่อเกิดกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำว่า (วังปลา)

จุดเริ่มต้น ของการอนุรักษ์แม่น้ำว่าที่บ้านปากงู ประมาณเกือบ 20 ปีมาแล้ว ขณะนั้นบ้านปากงู ยังไม่ได้แยกจากบ้านห้วยสอน มีนายจรัญ นันทะน้อย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านห้วยสอน (สาขาปากงู) และนายหว่าน อุปคำ แกนนำด้านอนุรักษ์และพัฒนาของบ้านปากงู ได้นำไม่ไปปักหลักเหนือ - ใต้กันเขตสงวนปลาของแม่น้ำว่าไว้ ห้ามระเบิดปลา พอถึงฤดูแล้งก็รวบรวมเงินจากชาวบ้านมาซื้อระเบิด ทำการระเบิดปลาแบ่งกันกินทุกหลังคาเรือน และขายปลาที่เหลือเอาเงินเข้ากองกลาง เพื่อสมทบการพัฒนาวัดห้วยสอน บางทีก็ให้มีการประมูลทำการระเบิดปลา ได้เงินปีละ 1,500 - 2,000 บาท ทำการระเบิดปีละ 1 ครั้ง

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ ในระยะแรกยังไม่เรียกว่าเป็นการอนุรักษ์ เป็นเพียงการกำหนดเขตสงวนปลาไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารของหมู่บ้าน และเพื่อการระเบิดปลายาหาเงินเข้ากองกลาง ซึ่งมีสาเหตุมาจากมีชาวบ้านจากชุมชนอื่นมาทำการระเบิดปลาทุกวัน จนเกือบจะไม่มีปลา ปลาหายากมาก จะใช้ตาข่ายหรือสวิงในการหาปลาจะไม่ได้ปลาเลย นอกจากการระเบิดเท่านั้น จึงเป็นปัจจัยหลักในการผลักดันให้เกิดการกันเขตสงวนปลาไว้ ซึ่งชาวบ้านปากงูทุกคนก็เห็นด้วยและทุกคนร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ ช่วยกันดูแลรักษาเขตสงวนปลาของแม่น้ำว่า

2) การพัฒนาการอนุรักษ์แม่น้ำว่าตั้งแต่การก่อเกิดจนถึงปัจจุบัน

หลังจากมีการกำหนดเขตสงวนปลาในแม่น้ำว่า และก็ทำการระเบิดปลาปีละครั้ง ทำกันมาจนถึง พ.ศ.2540 นายเจริญ อนุมา ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านปากงู ได้เป็นแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำว่า โดยการกำหนดเขตแม่น้ำว่าบริเวณที่ไหลผ่านบ้านปากงูไว้ประมาณ 1 กิโลเมตร ทำป้ายปักไว้ห้ามระเบิด ใช้ไฟฟ้าช็อต ด้าย แต่ใช้ตาข่าย ตกเบ็ดและใช้สวิงได้ มีคณะกรรมการอนุรักษ์ปลา 7 คน ทำการอนุรักษ์มาได้ 3 ปี จนถึงปี พ.ศ.2543 จึงมีการทำอนุรักษ์กันอย่างจริงจัง โดยได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน เรียกว่า เขตอนุรักษ์ ตามนโยบายของโครงการไหล่น่านตำบลน่านอยู่ มีระยะทางยาว 600 เมตร และอีกส่วนหนึ่งเรียกว่า เขตสงวน มีระยะทางยาว 1 กิโลเมตร แล้วทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่าและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์วังปลา เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2543 โดยได้ระดมทุนจากในหมู่บ้านภายหลังจึงได้งบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่านจำนวน 18,000 บาท ซึ่งแต่ละเขตมีมาตรการควบคุมดูแลโดยคณะกรรมการคณะเดียวกัน

3) กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำว้า (วังปลา)

รูปแบบการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ ชาวบ้านทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์โดยแบ่งกันทำงานเป็น 2 เขต คือ เขตสงวนปลาและเขตอนุรักษ์ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการจำนวน 7 คน มีหน้าที่สอดส่องดูแลผู้ที่ละเมิด ซึ่งมีกฎ ระเบียบมาตรการที่ชัดเจน ดังนี้ เขตอนุรักษ์ (วังปลา) มีอาณาเขต 600 เมตร ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด เขตสงวนปลา อาณาเขต 1 กิโลเมตร ห้ามระเบิด ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อต ห้ามลากอวน ห้ามดำยิง แต่ใช้เบ็ดหรือสวิงได้ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนมีมาตรการปรับ ดังนี้ ลากอวนดำยิง ปรับ 200 บาท ช็อตด้วยไฟฟ้าและระเบิดปรับ 500 บาท แต่ชาวบ้านปากงูไม่เคยมีใครละเมิด มีแต่ชาวบ้านทำขำมาดำยิง 1 ครั้ง มีการปรับ 200 บาท

การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์ เริ่มตั้งแต่การกำหนดเขตอนุรักษ์และเขตสงวนปลา ทำรั้วธงแสดงอาณาเขต ปรับปรุงสถานที่เขตอนุรักษ์ ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำว้า ประกาศเขตอนุรักษ์ (วังปลา) สร้างศาลาพักผ่อนและให้อาหารปลาโดยกลุ่มเยาวชน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำว้า การอนุรักษ์แม่น้ำว้า โดยการอนุรักษ์วังปลาและเขตสงวนปลาได้รับความสนใจร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งชาวบ้าน เยาวชน ครู นักเรียน ให้การสนับสนุนตามบทบาทของแต่ละฝ่าย นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงาน ดังต่อไปนี้

- (1) วัดปากงูให้ยืมเงินมาสำรองในการสืบชะตาแม่น้ำ
- (2) องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่านให้งบประมาณสนับสนุน 18,000 บาท
- (3) กลุ่มฮักเมืองน่าน
- (4) เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ตำบลไหล่น่าน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัดน่าน
- (5) ข้าราชการทุกหน่วยงานในตำบลไหล่น่าน

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แก่นนำชุมชนได้เข้ารับการอบรมสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีชาวบ้านตามโครงการไหล่น่านตำบลน่าอยู่ และมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มอนุรักษ์หมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่น่าน รวมทั้งมีชาวบ้านหาไร่ ตำบลล้านนาหนองใหม่ อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน มาศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำว้า

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์ มีการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มโดยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ให้ทุกคนตระหนักถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน ร่วมกันคิดร่วมกันทำตั้งกฎระเบียบ มาตรการ คณะกรรมการร่วมกันปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัด ทำกิจกรรมร่วมกันด้วยความสามัคคี เอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือกันเหมือนระบบเครือญาติ มีการเรียนรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่สู่ลูกหลาน ไม่ให้นำปลาจากแหล่งอนุรักษ์มากินเพราะกลัวบาปและกลัวอาถรรพ์จากคำแช่งของพระ โดยจะเตือนว่าไม่ใช่อะลบลู ซึ่งก็ได้ผลดีมาก ดังเช่น มีเด็กๆ พบปลาตัวโตไล่กันแล้วกระโดดขึ้นมาบนฝั่งก็ช่วยกันนำไปปล่อยในน้ำ และมีชาวบ้านไล่สูง ภูหน้ำเขตอนุรักษ์ (วังธง) ก็จะไปปล่อยเพราะกลัวบาปและการปฏิญาณของพระในการพิธีสืบชะตาแม่น้ำว้า

4) ผลที่เกิดจากอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

- (1) มีปลามากขึ้น ปลาตัวโต หาปลานอกเขตโดยวิธีธรรมชาติได้ปลาจำนวนมากขึ้น
- (2) ปลาที่หายไปไม่ค่อยพบเห็นกลับคืนมา เช่น ปลาเพี้ย ปลาแก้ง ปลาหมอ ปลางวง และปลาหมออารีย์ เป็นต้น
- (3) ชาวบ้านมีความสามัคคี ร่วมงานกันดีขึ้น ดิ้นตัวในการพัฒนา
- (4) เยาวชนมีความภูมิใจที่เกิดมาเป็นลูกหลานของตำบลไหล่น่าน ได้เห็นปลา เห็นป่า และสัญญาว่าจะสืบสานในการอนุรักษ์ต่อไป
- (5) ชาวบ้านมีความเกรงกลัวต่อบาปและคำแช่งไม่กล้ากินปลาในเขตอนุรักษ์
- (6) มีการพัฒนารั้วบ้าน ปลุกไม้ดอกไม้ประดับทำให้หมู่บ้านสวยงาม
- (7) แมงอีแล้วหรือแมงอีโปด (ลูกอี๊ดของกบชนิดหนึ่งชอบวางไข่ในแม่น้ำว่า) มีมากขึ้น จนล้นออกมานอกเขตอนุรักษ์มากมายเป็นอาหารและสินค้าใหม่ของหมู่บ้าน
- (8) มีการสร้างศาลาเอนกประสงค์ ภูมิสงฆ์ พร้อมทั้งเก็บน้ำ

5) อุปสรรคหรือปัญหา และแนวทางแก้ไข ในเขตอนุรักษ์ไม่มีปัญหา จะมีเฉพาะในเขตสงวนปลา โดยมีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นและไม่ทราบเขตของหมู่บ้าน แก้ไขปัญหาโดยการประสานกับผู้ใหญ่บ้านใกล้เคียง แบ่งเขตหาปลาในแม่น้ำว่าให้แน่นอน ไม่ให้ล่วงล้ำกัน

6) ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานต่อไปของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำว่า

- (1) ชาวบ้านปากจะสืบสานการอนุรักษ์ต่อไป
- (2) อยากให้องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน สนับสนุนพันธุ์ปลาแปลกๆ ใหม่ๆ มาปล่อยในแหล่งอนุรักษ์ เช่น ปลาตะกิม ปลาแรด เป็นต้น
- (3) เยาวชนอยากให้ปล่อยพันธุ์กึ่งตัวโตๆ ในแม่น้ำว่า ต้องการหน่วยงานอื่นๆ ให้กำลังใจ สนับสนุน ติดตาม การพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ
- (4) ต้องการทำถนนลงไปสู่วังปลาและต่อเติมศาลา

4.8 บทสรุป: พัฒนาการและกระบวนการของการจัดการทรัพยากรน้ำ ตำบลไหล่น่าน

การจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน สามารถแบ่งได้ 4 ยุค ดังนี้

1) ยุคตั้งถิ่นฐาน เริ่มประมาณตั้งแต่ ปี พ.ศ.2400 – 2506 เป็นยุคที่มีการอพยพ มาสร้างบ้านเรือน และทำการเกษตร บริเวณริมที่ราบลุ่มฝั่งแม่น้ำน่านและน้ำว่า ยุคมีความอุดมสมบูรณ์ ปริมาณน้ำในลำห้วย แม่น้ำมีจำนวนมาก มีปลาและสัตว์น้ำเป็นจำนวนมาก มีการจับปลาและสัตว์น้ำ ด้วยเครื่องมือท้องถิ่น

2) ยุคทำลายปลา ในราว ปี พ.ศ.2507- 2519 ในปี พ.ศ.2507 เริ่มมีการนำเอาระเบิดมาใช้ระเบิดปลาในแม่น้ำน่าน โดยเอาระเบิดที่ใช้ระเบิดหินในการสร้างฝายสา จากนั้นก็มีการทำในทั้งลำน้ำ น่านและน้ำว่า จนในระยะหลังมีการใช้ระเบิดปุ๋ย ทำให้ปลาและสัตว์น้ำตายเป็นจำนวนมาก ในราวปี

พ.ศ.2518 ก็มีการนำเอาไฟฟ้ามาซื้อปลา โดยใช้เครื่องปั่นไฟฟ้าที่ใช้ตามบ้านเรือน และมีเบือปลา โดยนำเอายากำจัดศัตรูพืชที่ใช้ในภาคการเกษตร มาผสมอาหารแล้วเบือให้ปลากิน ในยุคนี้อาปลาได้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วเป็นจำนวนมาก ในยุคนี้อาปลาได้ทำฝายเพื่อกั้นน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตร

3) ยุคสงวนปลา ในยุคนี้นี้ เริ่มราวปี พ.ศ.2515-2538 ได้มีการสงวนวังปลาของหมู่บ้าน ได้เริ่มจากหมู่บ้านที่อยู่ริมแม่น้ำว่าก่อน เนื่องจากแต่ก่อนหมู่บ้านต่างอยู่ห่างไกลทุรกันดาร ขาดแคลนเงินทุน ในการพัฒนาหมู่บ้าน และเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงแขกหรือเจ้าหน้าที่จากอำเภอหรือหน่วยราชการที่มาเยี่ยมเยียนหมู่บ้าน จึงได้เกิดแนวคิดของกลุ่มผู้นำชุมชน โดยการเสนอแนะของข้าราชการที่อยู่ในพื้นที่ร่วมกัน เช่น ครู ตำรวจ อาสมัครรักษาดินแดน (อ.ส.) เป็นต้น ได้กำหนดเขตสงวนวังปลาของหมู่บ้านไว้ โดยไม่ให้ใครจับปลาบริเวณนั้นเด็ดขาด แล้วระเบิดปลา ปีละ 1-2 ครั้ง เมื่อขายปลาได้ นำเงินเข้าวัดหรือหมู่บ้าน หรือระเบิดปลาได้ตามความเห็นของผู้ว่าเมื่อต้องต้อนรับแขกของหมู่บ้าน แนวคิดนี้ได้แพร่ขยายไปยังหมู่บ้านต่างๆ ที่อยู่ริมแม่น้ำว่าและแม่น้ำน่าน ในยุคนี้นี้ก็ยังมีการใช้ระเบิด ซื้อไฟฟ้าเบือปลาในแม่น้ำน่านและน้ำว่าอยู่

4) ยุคอนุรักษ์วังปลา เริ่มประมาณ ปี พ.ศ.2539 เริ่มครั้งแรกที่บ้านไหล่น่าน โดยมีการกำหนดเขตอนุรักษ์ ห้ามจับปลาและสัตว์น้ำ และทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ จากนั้นก็ขยายไปบ้านนาสา ในปี พ.ศ.2541 และก็ขยายไปทุกหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ตลอดจนหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านหาดไร่ ตำบลล้านนาหนองใหม่ อำเภอเวียงสา เป็นต้น

กระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ในตำบลไหล่น่านในยุคการอนุรักษ์วังปลา ได้เกิดกระบวนการที่มีปัจจัยและเงื่อนไขที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรในชุมชนเองและปัจจัยจากภายนอก ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

4.8.1 การก่อเกิดและพัฒนาการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

การก่อเกิดอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) มีสาเหตุมาจากหลายอย่าง เช่น ชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง (ตัวอำเภอเวียงสา) คือ บ้านไหล่น่าน และบ้านบุญเรือง เกิดจากมีการระเบิดปลาซึ่งทำให้ตลิ่งพังสูญเสียพื้นที่การเกษตรที่อยู่ติดน้ำ และการลดลงของปลาเนื่องการระเบิด ยาเบือ ซื้อไฟฟ้า ส่วนชุมชนที่อยู่ไกลตัวเมือง เช่น บ้านนาสา บ้านท่าข้าม บ้านห้อยสอน บ้านห้วยเม่น และบ้านปากงู เนื่องมาจากจำนวนปลาในแม่น้ำว่ามีปลาน้อยลง หาปลาได้ยาก ต้องการสงวนปลาไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารของคนในหมู่บ้าน และทำการระเบิดปลาขายในฤดูแล้งหาทุนให้กับกองกลางของหมู่บ้านหรือวัด และแบ่งปลากันกิน

พัฒนาการในการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) สามารถแบ่งได้ ดังนี้

ระยะที่ 1 ยุคเขตสงวนปลา ในชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมือง (บ้านไหล่น่านและบ้านบุญเรือง) เริ่มประมาณ ปี พ.ศ.2518 ได้อนุรักษ์ปลา โดยกำหนดเขตแดน ผู้นำชุมชนเป็นผู้กำกับดูแล มีกฎระเบียบและมาตรการ ห้ามระเบิดปลา ใช้ยาเบือ และซื้อปลาด้วยไฟฟ้า ไม่มีการระเบิดในฤดูแล้ง ส่วนชุมชนที่อยู่ไกลตัวเมือง เริ่มประมาณ ปี พ.ศ.2515 ได้กำหนดเขตสงวนปลาของหมู่บ้านไว้ โดยไม่

ให้ใครจับปลาบริเวณนั้นเด็ดขาด แล้วระเบิดปลา ปีละ 1-2 ครั้ง เพื่อขายปลานำเงินเข้าวัดหรือ กองกลางของหมู่บ้าน หรือแบ่งปันปลากัน หรือใช้เป็นอาหารสำหรับเลี้ยงแขกหรือเจ้าหน้าที่จากอำเภอ หรือหน่วยราชการที่มาเยี่ยมเยียนหมู่บ้าน

ระยะที่ 2 ยุคเขตนุรักษ์ เริ่มประมาณ ปี พ.ศ.2539 เริ่มครั้งแรกที่บ้านไหล่นาน โดยมี การกำหนดเขตนุรักษ์ ห้ามจับปลาและสัตว์น้ำ และทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ได้รับการส่งเสริมจากกลุ่ม อักเมื่อนาน ในปี พ.ศ.2541 บ้านนาสา ได้ทำเขตนุรักษ์ด้วยตนเอง เนื่องจากผู้นำชุมชนได้ไปศึกษาดู งานการอนุรักษ์วังปลาที่จังหวัดสุพรรณบุรี ได้นิมนต์พระ 4 รูปมาทำพิธี

ระยะที่ 3 ยุคอนุรักษวังปลา ในปี พ.ศ.2542 ด้วยนโยบายโครงการไหล่นาน ตำบลนำ อยู่ ได้ก่อให้เกิดการอนุรักษ์วังปลา ทุกหมู่บ้านในตำบลไหล่นาน และทำการสืบชะตาแม่น้ำทุกหมู่บ้าน ได้มีการอนุรักษ์อย่างจริงจัง มีกฎระเบียบและมาตรการ คณะกรรมการดูแลกำกับ เป็นต้น

4.8.2 กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

การอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) ในตำบลไหล่นาน มีกระบวนการที่คล้ายคลึง เหมือนๆ กัน ในแต่ละ ชุมชน จนก่อให้เกิดการอนุรักษ์วังปลาในทุกหมู่บ้าน มีกระบวนการ ดังนี้

- 1) การให้แนวคิดแก่กลุ่มผู้นำและแกนนำชุมชน การเสนอขายแนวคิดให้ผู้นำเห็น ความสำคัญในหลักการ เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองในการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) ได้
- 2) ศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีความสำคัญกลุ่มผู้นำต้องได้มีโอกาสได้ไป ศึกษาดูงานจากชุมชนอื่น เพื่อสามารถมองเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม
- 3) สร้างเวทีหรือการประชุมปรึกษาหารือ ในบรรยากาศที่สร้างสรรค์ ให้เกิดการเกิด การถกเถียง เรียนรู้ร่วมกัน จนเป็นข้อตกลงร่วมกันของชุมชน หรือให้เกิดการคิดอย่างรอบคอบ
- 4) สร้างเป็นนโยบายสาธารณะ ทำให้เรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) เป็นเรื่องของ ส่วนรวมหรือเรื่องสาธารณะ เป็นประโยชน์ของส่วนรวม
- 5) สร้างแกนนำชุมชน แสวงหาหรือสร้างแกนนำชุมชนในการขับเคลื่อนในชุมชน เป็น แกนหลักในการดำเนินงานโดยเฉพาะในระยะแรกมีความจำเป็นในการสร้างความเข้าใจให้คนในชุมชน
- 6) สร้างการมีส่วนร่วม ต้องให้ทุกฝ่ายที่อยู่ในชุมชนมีส่วนร่วม รวมทั้งองค์กรภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรพัฒนาเอกชน
- 7) พิธีกรรมความเชื่อ จารีต และศาสนา การสร้างศรัทธาในเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำ (วัง ปลา) เพื่อให้เกิดการดูแลรักษา ต้องประยุกต์ใช้ความเชื่อที่ชุมชนมีอยู่ตรงกับวิถีชีวิต
- 8) พัฒนาให้เป็นแหล่งศึกษาดูงาน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น รวมทั้งการเป็นการเชื่อมต่อเครือข่ายชุมชนที่ทำงานเหมือนกัน ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
- 9) การถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นการสร้างจิตสำนึกในกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชน โดยผู้อาวุโส ได้ถูกเชิญไปให้ความรู้แก่เด็กในโรงเรียน เพื่อจะให้เกิดการสืบสานต่อไปในอนาคต

4.8.3 การจัดการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

การจัดการการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) ของตำบลไหล่นาน สรุปได้ ดังนี้

- 1) คณะกรรมการ รูปแบบการดำเนินของกลุ่ม ทุกคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นสมาชิก ใช้การแต่งตั้งคณะกรรมการ เป็นบุคคลที่ชุมชนยอมรับ ต้องผ่านความเห็นชอบของคนในชุมชน คณะกรรมการมีหน้าที่ในการบริหารจัดการ การใช้กฎระเบียบ ควบคุมให้เป็นไปตามกติกาของชุมชน
- 2) กำหนดเขต ในการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) จะมีการแบ่งพื้นที่เขตน่านน้ำของชุมชน เป็น 2 เขต คือ เขตอนุรักษ์ (วังปลา) ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด และเขตสงวน ซึ่งสามารถจับปลาหรือสัตว์น้ำได้ แต่ต้องใช้เครื่องมือที่ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อให้ชาวบ้านสามารถหาอาหารได้ อาจใช้วิธีจริงเป็นตัวแสดงให้เห็นเขตอนุรักษ์ (วังปลา)
- 3) กฎระเบียบและมาตรการบทลงโทษ ชุมชนจะร่วมกันกำหนดกฎระเบียบและมาตรการ เพื่อบังคับใช้ มีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืน มีการปรับปรุงกฎระเบียบให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา ส่วนใหญ่มีประเด็นข้อห้ามในการลักลอบจับปลาหรือสัตว์น้ำ เมื่อจับผู้ฝ่าฝืนจะปรับ หากตกลงกันไม่ได้ หรือทำผิดกฎหมายอาจนำส่งตำรวจ
- 4) การให้อาหารปลา การจัดหาอาหารปลาสำเร็จรูปให้ปลาหรือมีไว้เพื่อจำหน่ายแก่ผู้มาเที่ยวชมตัวปลาอาศัยอยู่ในวังปลา ไม่ได้มีการดำเนินการมากนักในพื้นที่ตำบลไหล่นาน
- 5) การสอดส่องและตรวจตรา เพื่อจับกุมผู้ทำการฝ่าฝืนกฎระเบียบ ในระยะแรกมีการใช้กรรมการ ต่อมาเมื่อเป็นที่ทราบของทุกคนและชุมชนรอบข้าง ชาวบ้านก็จะสอดส่องเอง เมื่อพบเห็นก็จะไปแจ้งต่อผู้นำ
- 6) สืบชะตาแม่น้ำ ชุมชนได้ใช้การสืบชะตาแม่น้ำเป็นกุศโลบาย เพื่อให้คนในชุมชน เชื่อและศรัทธาต่อการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) อาศัยความเชื่อทางศาสนาและจารีต ทำให้ชาวบ้านเกรงกลัวต่อบาป เมื่อจะลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์ และเป็นการบอกกล่าวต่อสังคมถึงการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) ของชุมชน
- 7) ปลอยปลาและสัตว์น้ำ ส่วนราชการหรือเอกชนจะเป็นผู้สนับสนุนให้พันธุ์ปลา เพื่อปล่อยลงเขตอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) เพื่อเพิ่มชนิดหรือปริมาณปลาและสัตว์น้ำ และเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่งจากภาคส่วนอื่น แท้ที่จริงแล้วส่วนใหญ่ปลาที่พบเห็นในเขตอนุรักษ์จะเป็นปลาพันธุ์ท้องถิ่น
- 8) ประชาสัมพันธ์ ชุมชนจะมีการประชาสัมพันธ์พื้นที่เขตอนุรักษ์ (วังปลา) และกฎระเบียบให้ชุมชนใกล้เคียงและชุมชนอื่นๆ ได้ทราบ โดยทำหนังสือแจ้ง หรือแจ้งในที่ประชุมของส่วนราชการอำเภอ รวมทั้งติดตั้งป้ายประกาศ ณ วังปลา
- 9) พัฒนาศถานที่เขตอนุรักษ์ (วังปลา) ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว บางแห่งได้พัฒนาสถานที่ เช่น สร้างแพให้อาหารปลา ทำถนนลงไปดูวังปลา ปลูกดอกไม้ เป็นต้น

4.8.4 ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

- 1) ระบบนิเวศแม่น้ำสมบูรณ์ขึ้น มีปลาและสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น แม่น้ำใสสะอาดขึ้น เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และขยายพันธุ์ปลาตามธรรมชาติ
- 2) มีแหล่งอาหารโปรตีนตามธรรมชาติของชุมชน ชาวบ้านสามารถหาปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ได้ง่าย ในพื้นที่นอกเขตอนุรักษ์ ทำให้มีอาหารบริโภคที่ไม่ต้องซื้อ
- 3) สร้างรายได้ ชาวบ้านที่มีอาชีพหาปลา หาปลาได้มากขึ้น นำไปขายเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว รวมทั้งรายได้ของชุมชน ที่มีผู้บริจาคให้เมื่อมาศึกษาดูงานหรือมาเที่ยว
- 4) เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ วังปลาได้เป็นสถานที่คนในชุมชนได้มาพักผ่อนดูปลา รวมทั้งนักท่องเที่ยว
- 5) แหล่งศึกษาดูงานหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้เกิดการมาศึกษาดูงานจากชุมชนอื่นๆ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน
- 6) มีการนำแนวคิดไปพัฒนาในเรื่องอื่นๆ ซึ่งเป็นการจุดประกายให้ชุมชนเกิดจิตสำนึก นำไปสู่การรวมพลังในการปัญหา หรือพัฒนาเรื่องอื่นๆ เช่น กระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชน เป็นต้น
- 7) ความภาคภูมิใจ คนในชุมชนได้เกิดความภาคภูมิใจในความสำเร็จของการอนุรักษ์ปลา เมื่อเห็นมีผู้มาเยี่ยมชม เล่าด้วยความภูมิใจ
- 8) เกิดความสามัคคี กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) ทำให้เกิดการรวมพลังกันง่ายขึ้น ชุมชนมีเป้าหมายร่วม จนมีความสามัคคีมากขึ้น
- 9) ชาวบ้านมีจิตสำนึกเกรงกลัวบาปมากขึ้น จากกระบวนการสืบชะตาแม่น้ำ ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนมีความสุขขึ้น

4.8.5 เงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

- 1) วิถีชีวิตที่พึ่งแหล่งน้ำด้านอาหาร ชุมชนทั้งหมดเป็นชุมชนที่ตั้งริมฝั่งแม่น้ำ ชาวบ้านหาอาหารจากแม่น้ำ เช่น ปลา สัตว์น้ำและพืชผักต่างๆ เป็นต้น
- 2) การมีแนวคิดเดิม หรือภูมิปัญญาเดิม ในการสงวนปลาอยู่ในชุมชนก่อนแล้ว แต่มีการจับปลาที่สงวนไว้มาใช้ประโยชน์เพื่อส่วนรวม แต่ใช้วิธีการจับปลาที่ผิดวิธีทำให้ทำลายปลาเป็นจำนวนมาก การปรับเปลี่ยนแนวคิดจึงทำได้ง่าย
- 3) ผู้นำเข้มแข็ง ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีความจริงจัง ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์วังปลาสูง มีอำนาจและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย
- 4) การมีส่วนร่วม เน้นให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม ทั้งภาครัฐ และเอกชน ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน ตามโอกาสและศักยภาพ
- 5) สนับสนุนงบประมาณ มีการสนับสนุนงบประมาณเริ่มแรกจากภาครัฐ ต่อมาชุมชนจัดหา หรือได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.) ในการดำเนินงานทุกหมู่บ้าน
- 6) เป็นนโยบายสาธารณะ หรือพันธกิจประชาคมตำบล ทุกชุมชนเห็นร่วมกันว่าต้องดำเนินการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

7) กฎระเบียบของชุมชนมีความเข้มแข็ง มีสภาพบังคับทั้งทางสังคม มีมาตรการที่ชัดเจน เมื่อกฎระเบียบมีศักดิ์สิทธิ์ การละเมิดจึงไม่เกิดขึ้น ความร่วมมือในชุมชนดีขึ้น

4.8.6 ปัญหาหรืออุปสรรค

1) การละเมิด กฎระเบียบ กติกา เช่น การลักลอบระเบิดปลา มีคนจากชุมชนอื่นมาทำการระเบิดบริเวณรอยต่อของหมู่บ้าน

2) สารพิษจากสวน ไร่ นา ไหลลงสู่แม่น้ำว่าและแม่น้ำน่านทำให้ปลาเป็นโรคและตายบ่อย เช่น สารพิษจากการกำจัดหอยเชอรี่ในทุ่งนา

3) ความขัดแย้ง จากกลุ่มที่เคยจับปลาบริเวณเขตอนุรักษ์มีปฏิกิริยาไม่เห็นด้วย กลุ่มไม่เห็นด้วย และมีการขัดแย้งของกลุ่มแกนนำในหมู่บ้าน

4) การพัฒนาบริเวณแหล่งอนุรักษ์ อาทิเช่น แพที่ให้อาหารปลาถูกน้ำพัดไหลไปที่อื่น ในฤดูน้ำหลาก ทางลงไปบริเวณแหล่งอนุรักษ์ปลาคับแคบพัฒนาได้ยาก แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาห้วยเขียวของโรงเรียนริมฝั่งว่าดูแลอยู่ ขาดอาหารปลาและผู้ดูแลรักษา

บทที่ 5

การพัฒนาศักยภาพและการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างพื้นที่

การศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เป็นกระบวนการหนึ่งของโครงการวิจัยฯ โดยจัดให้กลุ่มแกนนำชุมชนของตำบลไหล่น่าน ไปศึกษาดูงานในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มอนุรักษ์ในพื้นที่นอกจังหวัดน่าน เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์ กับองค์กรในพื้นที่นอกจังหวัด ในการนำเอาความรู้ดังกล่าวกลับมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และแม่น้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน สามารถสรุปประเด็นจากการศึกษาดูงานได้ดังนี้

5.1 บทเรียนที่ได้จากการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้

1) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ณ ศูนย์ปฏิปัน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

ความเป็นมาของการจัดตั้งศูนย์ปฏิปัน ตั้งเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาไร่รูปแบบ โดยมีเป้าหมาย เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

จุดก่อเกิดการจัดตั้งกลุ่ม เมื่อ 1 กันยายน 2534 คุณสืบ นาคะเสถียร ได้เสียชีวิต ได้เริ่มมีก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ห้วยขาแข้งขึ้น ต่อมาปี พ.ศ.2535 UNESCO ได้ประกาศห้วยขาแข้งเป็นมรดกโลก ต่อมาอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ได้รณรงค์เกี่ยวกับขยะจากโฟม ในปี พ.ศ 2536 – 2538 กลุ่มที่ก่อตั้งเป็นที่รู้จักมากขึ้น ได้จัดเวทีเสวนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยมีหมอบระเวศ วะสี มาให้ความรู้ ปี พ.ศ.2542 ได้ก่อตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ปากน้ำโพ กลุ่มอนุรักษ์นก และกลุ่มอนุรักษ์ป่าตะวันตก

กิจกรรมของกลุ่ม

- (1) ปฏิบัติการร่วมกับประชาชน พระสงฆ์ ตำรวจ ในการเก็บขยะ
- (2) รณรงค์ปลูกจิตสำนึกในการมีส่วนร่วม
- (3) การรณรงค์เกี่ยวกับน้ำ โดยการจัดละครเกี่ยวกับเรื่องน้ำ
- (4) การจัดระเบียบเกี่ยวกับการขายของที่ตลาดวัดเขาแก้วให้เป็นระเบียบ โดยการร่วมมือกับวัด ตำรวจ มีการแนะนำ ชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจ แก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่ง
- (5) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ใช้กิจกรรมง่าย ๆ เช่น การร่วมกิจกรรมที่สนุก เป็นการหาแนวร่วม หาเพื่อน โดยการร่วมกันวาดรูป ระบายสีดีกร้างในเมืองและการเล่นดนตรี
- (6) มีการจัดการอบรมทางการเมือง โดยมีเวทีการแสดง

การสร้างความเข้มแข็ง ใช้วิธีการแก้ปัญหาที่หลากหลาย แต่วิธีที่ได้ผลมากที่สุดคือการสร้างความเข้าใจและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในการแก้ปัญหา ได้รับงบประมาณช่วยเหลือจากกองทุนเพื่อพัฒนาสังคม (SIF)

2) การอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน ณ วัดพระนอน (วังมัจฉา) ตำบลวิหารแดง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

การก่อเกิด แม่น้ำท่าจีนมีความยาวประมาณ 325 กิโลเมตร แบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ไหลผ่านจังหวัดชัยนาท เรียกว่า แม่น้ำมะขามเฒ่า ไหลผ่านจังหวัดสุพรรณบุรี เรียกว่า แม่น้ำสุพรรณบุรี ไหลผ่านจังหวัดนครปฐม เรียกว่า แม่น้ำนครชัยศรี การอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน ได้เริ่มมีการอนุรักษ์จากการเปลี่ยนวิกฤตเป็นโอกาส ในปี พ.ศ.2526 ในฤดูแล้ง เกิดภาวะแล้งจัด น้ำในแม่น้ำท่าจีนมีน้อย ประจวบกับเกษตรกรใช้สารเคมีในการทำนา พอฝนตกเกิดน้ำท่วมทุ่งนา ทำให้ข้าวในนาเน่า น้ำในนาเน่าดำ ไหลลงสู่แม่น้ำท่าจีน ทำให้ปลาดายเป็นจำนวนมาก ประชาชนจึงรวมตัวกันหลายอำเภอตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ ร่วมกันคืนชีวิตให้แม่น้ำท่าจีน มีการบำบัดน้ำเสียก่อนลงสู่แม่น้ำ และมีการอนุรักษ์แม่น้ำทุกวัดที่อยู่ริมแม่น้ำ ต่อมาเมื่อ 10 ปีที่แล้ว ประมาณ พ.ศ.2535 ได้ตั้งเป็นอุทยานมัจฉาแห่งชาติ ที่วัดพระนอนเป็นแห่งแรกของประเทศไทย มีพื้นที่อนุรักษ์ 800 เมตร

สาเหตุปัจจัยที่นำไปสู่การอนุรักษ์ คือ สารเคมีและต้นข้าวในนาเน่า ทำให้น้ำในนาเน่าเป็นสีดำ ไหลลงสู่แม่น้ำท่าจีน ทำให้ปลาดายเป็นจำนวนมาก และเกิดจากวิกฤตน้ำเน่า ปลาดาย แล้วหาเครือข่ายร่วมมือกันตั้งกลุ่มอนุรักษ์ในการคืนชีวิตให้แม่น้ำท่าจีน

กิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน

- (1) จัดการอบรมทุกหมู่บ้าน 28 ตำบล มี 17 หมู่บ้านที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน
- (2) มีการใช้เครื่องมือวัดคุณภาพของน้ำ 20 จุด
- (3) มีการเพิ่มออกซิเจนในแม่น้ำหลายจุด
- (4) มีการรณรงค์เก็บหอยเชอรี่เพื่อทำปุ๋ยหมัก
- (5) เขาเรือนำคณะอนุรักษ์สำรวจแม่น้ำท่าจีนเพื่อหาปัญหา
- (6) กำหนดเขตอนุรักษ์ (วังปลา) ในตำบลวิหารแดง จำนวน 6 หมู่บ้าน
- (7) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น เช่น ศึกษาดูงานการอนุรักษ์แม่น้ำสะแกกรัง
- (8) ศึกษาดูงานที่อยุธยา สหรัฐอเมริกาเชิญให้ไปศึกษาดูงานที่สหรัฐและสหรัฐอเมริกามาศึกษาดูงานที่วัดพระนอนเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากนี้ยังได้ไปศึกษาดูงานที่ประเทศฟิลิปปินส์และออสเตรเลีย
- (9) มีการจัดอบรมเรื่องปัญหาที่นำไปสู่การอนุรักษ์ ประโยชน์และโทษของแม่น้ำ และการวัดค่าของออกซิเจนในน้ำ 11 เวที ๗ ละ 180 คน

ภาคีหรือหน่วยงานที่สนับสนุน

- (1) เจ้าหน้าที่ของเกษตรอำเภอและจังหวัด ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสารเคมี

(2) ใช้งบประมาณสนับสนุนจากกองทุนเพื่อพัฒนาสังคม (SIF)

(3) เจ้าหน้าที่ประมงอำเภอและจังหวัด ติดตาม ตรวจสอบเกี่ยวกับการจับปลาในฤดูวางไข่

กลไกการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ เริ่มจากการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ มีการเชื่อมโยงเครือข่าย การอบรมแกนนำ การตั้งชมรมการอนุรักษ์ มีการประสานงานกับพหุภาคี เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ใช้ปลาเป็นตัวชี้วัดแม่น้ำ มีเครื่องมือที่ทันสมัยช่วย (เครื่องวัดคุณภาพของน้ำ เครื่องวัดออกซิเจน)

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

(1) การอบรมเป็นการกระจายอำนาจ ทุกคนมีส่วนร่วม

(2) การทำความสะอาดแม่น้ำ ใช้การตีเคียว เพราะเกือบทุกวัดจะอยู่ติดกับริมแม่น้ำ

(3) กลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ จะมีการพัฒนา การกำจัดหอย ผักตบชวา การใช้สารเคมี อบรมเยาวชน

ความสำเร็จที่เกิดขึ้น

(1) ปลา มีจำนวนมากขึ้น

(2) มีเขตอนุรักษ์ทุกวัด เพราะเกือบทุกวัดจะอยู่ติดกับริมแม่น้ำ

(3) สภาพของแม่น้ำสะอาดขึ้น

(4) แต่ก่อนพระเลี้ยงปลา ปัจจุบันปลาเลี้ยงพระ ปลาสร้างวัด สร้างถนนหลายแห่ง

ปัญหาหรืออุปสรรค และแนวทางแก้ไข

มีคนบางกลุ่มมาลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์ แก้ไขโดยแจ้งประมงอำเภอมาจับกุม ภายหลังจึงเกิดความละเอียด ไม่มีผู้ละเมิดอีก

3) หมู่บ้านอนุรักษ์ควายไทย อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

ได้เห็นตัวอย่างการจัดสิ่งแวดลอม โดยการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ดั้งเดิมของไทย การจัดบ้านไทยโบราณ ภูมิปัญญาไทยในการทำนา การแสดงวิถีชีวิตของชาวนาไทยที่ผูกพันกับควาย

4) พิพิธภัณฑ์ชาวนาไทย อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

ได้เห็นวิวัฒนาการการทำนาของชาวนาไทย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน การจงรักภักดีของพสกนิกรชาวไทยต่อองค์พระมหากษัตริย์

5.2 แนวคิดที่ได้จากการพัฒนาและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างพื้นที่

1) ศูนย์ปฏิปัน

(1) การอนุรักษ์ต้องทำร่วมกันเป็นพหุภาคีและมีการเชื่อมโยงเครือข่าย

(2) ลดความรุนแรงในการต่อต้านหันมาใช้ในการผูกมิตร (ดีชี้ หาเพื่อน เพื่อสร้างเครือข่าย)

- (3) กิจกรรมที่สนุกสนานจิตใจให้เกิดความร่วมมือ (ซื้อใจ) โดยเน้นความเป็นเพื่อนที่เสมอภาคกันนำไปสู่เพื่อนช่วยเพื่อนในการอนุรักษ์
- (4) การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนควรมีการปลูกจิตสำนึกให้แก่เยาวชน

2) อุทยานวังมัจฉา วัดพระนอน จังหวัดสุพรรณบุรี

- (1) สร้างวิกฤตให้เป็นโอกาสได้ในการพัฒนาสิ่งต่างๆ
- (2) การที่จะเปลี่ยนหรือพัฒนาสิ่งใด ต้องมีการสร้างความเข้าใจและร่วมกันแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบและเป็นกระบวนการ
- (3) การพัฒนา ควรเริ่มจากในชุมชนก่อนแล้วขยายไปสู่ชุมชนอื่น
- (4) การสร้างความเข้าใจร่วมกัน เช่น การอบรมควรเน้นกระบวนการคิด กระบวนการทำงานในระบบกลุ่ม โดยไม่ยึดเหี้ยมความคิดให้
- (5) การสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ควรสร้างสุขภาพของคนในชุมชนไปพร้อมกับการพัฒนา

3) หมู่บ้านอนุรักษ์ควายไทย และพิพิธภัณฑ์ชาวนาไทย

1. ความภูมิใจในความเป็นไทย การอยู่แบบไทยที่สงบสุข
2. ตระหนักถึงความสำคัญของชาวนาไทย อันเป็นกระดูกสันหลังของชาติไทย
3. ได้แนวคิดในการอนุรักษ์ควายไทย ซึ่งเกือบจะสูญพันธุ์ ไว้ให้ลูกหลานศึกษาสืบไป และนำไปสู่การอนุรักษ์สัตว์พื้นบ้านอื่นๆด้วย

5.3 แนวทางที่จะนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และแม่น้ำ

1) ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา

- (1) จะนำไปปลูกหน่ออ่อนในการอนุรักษ์ ในการปลูกจิตสำนึกให้นักเรียนและเยาวชน ได้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ โดยการนำไปสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และแม่น้ำในตำบลไหล่นาน ใช้เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มโรงเรียนไหล่นาน
- (2) จัดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ให้เอื้อต่อการเรียนการสอนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของตำบลไหล่นาน และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย

2) ด้านคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม

- (1) สร้างความเข้าใจแก่ชุมชนในเรื่องการใช้สารเคมีในการเกษตรที่ถูกต้องและลดการใช้สารเคมี โดยการใช้พืช สมุนไพร ในชุมชนมาทดแทน
- (2) จัดกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพ ของคนในชุมชนให้แข็งแรง

3) ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน

- (1) สร้างความเข้าใจร่วมกัน ในการพัฒนาทุกด้าน โดยใช้พหุภาคี

- (2) นำแนวคิดที่ได้จากการศึกษาดูงานมาปรับใช้ให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น
- (3) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าและน้ำในชุมชนอื่นๆ
- (4) พัฒนาวิธีการอนุรักษ์ป่าและน้ำเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ยั่งยืน
- (5) จัดพิพิธภัณฑ์ แสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาไทยในแต่ละชุมชน
- (6) เริ่มอนุรักษ์ควายไทย และสัตว์พื้นเมืองต่างๆ ไว้ให้ลูกหลาน
- (7) จัดทำสถานที่ให้สำหรับเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมปรึกษาหารือ
ต้อนรับการมาศึกษาดูงาน โดยจะใช้ที่บริเวณป่าชุมชน

บทที่ 6

การพัฒนากระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชน

หลังจากมีการนำเสนอองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าและน้ำของพื้นที่ตำบลไหล่นาน แกนนำหมู่บ้านได้ร่วมกันระดมความคิดวางแผนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ ในเวทีเสวนาแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำของตำบลไหล่นาน จากนั้นได้นำเข้าสู่เวทีประชุมของหมู่บ้าน เพื่ออภิปรายแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์หาแนวทางที่เหมาะสมและวันเวลาในการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของแต่ละหมู่บ้าน กิจกรรมจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัญหาความต้องการพัฒนา และศักยภาพของชุมชน ทุนที่ใช้ในการทำกิจกรรมส่วนใหญ่มาจากเงินของชุมชนเอง โดยเงินที่มีอยู่เดิม ชาวบ้านร่วมบริจาค หรือผู้มีฐานะดีในหมู่บ้านบริจาค จากนั้นก็เริ่มดำเนินงานตามกิจกรรมที่วางไว้ บางกิจกรรมก็สามารถดำเนินการได้ บางกิจกรรมก็ต้องรอเวลาที่เหมาะสมตามวิถีชาวบ้าน หรือรอบประมาณหรือการระดมทุน จนทำให้เกิดการพัฒนาอนุรักษ์ป่าและน้ำในหมู่บ้านต่างๆ โดยเสนอการพัฒนาฯ ดังกล่าว เป็นรายพื้นที่หมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

6.1 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านไหล่นาน หมู่ 1

1) แผนการพัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ บ้านไหล่นาน หมู่ 1

ลำดับ	กิจกรรม	งบประมาณ	ระยะเวลาในการทำ	ผู้รับผิดชอบ
1	จัดเวทีชาวบ้านเพื่อชี้แจงแนวทางของโครงการวิจัยและระดมความคิดในการทำงานในหมู่บ้าน	2,000 บาท	12 พ.ค. 2546	ทีมวิจัยหลักและผู้สนับสนุนกระบวนการในพื้นที่ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน
2	จัดทำศาลพระภูมิ	1,500 บาท	ก.ค. 2546	ชาวบ้านไหล่นานทุกคน
3	ทำบันไดลงสู่แพปลา	4,000 บาท	มิ.ย. 2546	ชาวบ้านไหล่นานทุกคน
4	ทำป้ายบอกอาณาเขต และกฎระเบียบของเขตอนุรักษ์วังปลา	2,000 บาท	มิ.ย. 2546	ชาวบ้านไหล่นานทุกคน

1) แผนการพัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ บ้านไหล่น่าน หมู่ 1(ต่อ)

ลำดับ	กิจกรรม	งบประมาณ	ระยะเวลา ในการทำ	ผู้รับผิดชอบ
5	ปลูกหญ้าแฝกกันตลิ่งพังที่วังปลา 5,000 ต้น	5,000 บาท	ก.ค. 2546	ชาวบ้าน ไหล่น่านทุกคน
6	ตกแต่งสถานที่วังปลา โดยจัดหากระถาง ปลูกต้นไม้ 5 กระถาง และผ้าหินอ่อน 5 ตัว	1,200 บาท	มิ.ย. 2546	ชาวบ้าน ไหล่น่านทุกคน
7	ทำแพไม้ไผ่ ปิละ 1 ครั้ง (กรณีเสียหาย จากน้ำท่วม)	3,000 บาท	พ.ย. – ธ.ค. 2546	ชาวบ้าน ไหล่น่านทุกคน
8	ทำหลักเขตป่า	2,000 บาท	มิ.ย. 2546	ชาวบ้าน ไหล่น่านทุกคน
9	ทำป้ายทิ้งขยะในเขตอนุรักษ์ป่า	1,500 บาท	มิ.ย. 2546	ชาวบ้าน ไหล่น่านทุกคน
10	ทำแนวกันไฟเขตอนุรักษ์ป่าไม้	5,000 บาท	พ.ย. 2546	ชาวบ้าน ไหล่น่านทุกคน

2) กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ (วังปลา) บ้านไหล่น่าน หมู่ 1

1. จัดทำศาลพระภูมิเจ้าที่บริเวณวังปลา

เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2546 ได้จัดสร้างศาลพระภูมิโดยชาวบ้านร่วมกันจัดสร้างและ
บริจาคไม้ อุปกรณ์ต่างๆ ในตอนเย็นได้ทำพิธีบวงสรวง อัญเชิญ ผีสง่า เทวดา อินทร์พรหม และ
พระแม่ธรณีทั้งสี่ทิศ ลงประทับศาลเจ้าเป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยได้นำหัวหมู 1 หัว เหล้า 1 ขวด
มาถวาย และเสี่ยงทายถามไถ่ชื่อ ศาลาได้ชื่อว่า " ศาลเจ้าแม่แก้วขันตั้ง "

2. ทำบันไดลงสู่แพปลา

จัดทำเมื่อ วันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2546 โดยความร่วมมือจากชาวบ้านหมู่ 1 บ้าน
ไหล่น่านและได้รับบริจาค หิน ทราช จากนายสวน แปงสี ประธานคณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์
น้ำบ้านไหล่น่าน จัดทำเป็นบันไดคอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน 21 ขั้น โดยงบประมาณ ในการจัดซื้อ
ปูนซีเมนต์และเหล็กเส้น เป็นเงิน 950 บาท

3. ทำป้ายบอกอาณาเขตและกฎระเบียบของเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

ได้จัดทำเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2546 โดยความร่วมมือของชาวบ้านและชมรมข้าราชการบ้านไหล่น่าน ในการจัดทำป้ายบอกกฎระเบียบ เป็นป้ายแผ่นเหล็ก ขนาดกว้าง 60 เซนติเมตร ยาว 120 เซนติเมตร ทำการติดตั้งบริเวณ หัวสะพานทางทิศตะวันออก เมื่อเดินทางไปมา ผ่านสะพานจะมองเห็นได้ชัดเจน และได้จัดทำเสาธงสีแดง เป็นสัญลักษณ์บอกเขตหวงห้ามของเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำทั้งทิศเหนือและทิศใต้ ทำให้สามารถมองเห็นได้ชัดเจน และได้ประสานงานกับเทศบาลตำบลกลางเวียงที่อยู่ฝั่งตรงข้ามให้ทราบและขอความอนุเคราะห์ในการประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของเทศบาลตำบลกลางเวียง

4. ปลุกหญ้าแฝกกันตลิ่งพัง บริเวณวังปลา จำนวน 5,000 ต้น

ได้ดำเนินการปลุกเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 โดยได้รับความอนุเคราะห์ที่ดินกล้าหญ้าแฝกจากสถานีพัฒนาที่ดินน่าน ผ่านทาง นายสนอง ทะริ หมอдинประจำบ้านไหล่น่าน ทำการปลุกบริเวณริมฝั่งแม่น้ำน่านบริเวณวังปลา

5. การตกแต่งสถานที่ในบริเวณวังปลาให้สวยงาม

ได้จัดหาไม้พันธุ์หินอ่อน ซึ่งได้รับบริจาคจากชาวบ้านไหล่น่าน มาจัดไว้บริเวณวังปลาและจัดหากระถางดอกไม้ จำนวน 7 ใบ และทำการปลุกไม้ดอกไม้ประดับบริเวณวังปลา เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2546

3) กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านไหล่น่านหมู่ 1 และบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ 8

เนื่องจากบ้านไหล่น่านหมู่ 1 และบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ 8 ได้ทำการอนุรักษ์ป่าชุมชนร่วมกันมาตั้งแต่เมื่อ ปี พ.ศ. 2542 ดังนั้นกิจกรรมการอนุรักษ์จึงทำร่วมกันเหมือนเดิม เพราะว่าเป็นป่าผืนเดียวกัน การรายงานกิจกรรมการอนุรักษ์ ป่าชุมชน จึงรายงานร่วมกัน ดังนี้

1. การจัดทำป้ายเขตอนุรักษ์ป่าชุมชน ป้ายห้ามทิ้งขยะ ป้ายกฎระเบียบป่าอนุรักษ์ ป้ายห้ามตัดไม้ทำลายป่าในเขตอนุรักษ์

- ป้ายเขตป่าอนุรักษ์ เป็นป้ายแผ่นเหล็กเขียนบอกเขตอนุรักษ์ของบ้านไหล่น่าน เนื้อที่ 5,000 ไร่ ซึ่งทำการบวชป่าเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2539 ติดไว้ที่ป่าอนุรักษ์ห้วยก่อง

- ป้ายห้ามทิ้งขยะ เป็นป้ายป๊กลีไม้ ขนาดกว้างประมาณ 20-30 เซนติเมตร ยาว 80 เซนติเมตร จำนวน 4 ป้าย นำไปติดตั้ง 4 แห่ง ตามข้างถนนที่เคยมีคนนำขยะมาทิ้ง

- ป้ายห้ามตัดไม้ในเขตอนุรักษ์ ทำด้วยป๊กลีไม้เช่นเดียวกับป้ายห้ามทิ้งขยะ จัดทำ 5 ป้าย คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าได้นำไปติดตั้งในเขตอนุรักษ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

- ป้ายกฎระเบียบป่าอนุรักษ์ เนื่องจากมีการประชุมปรับปรุงกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่า เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 ซึ่งทางกลุ่มจะจัดทำป้ายตามระเบียบใหม่ ต่อไป

ในการจัดทำป้ายต่างๆ ที่รายงานมา ได้รับความร่วมมือจากช่างไม้ในหมู่บ้านของทั้งสองหมู่บ้านในการจัดทำพร้อมทั้งการติดตั้ง ส่วนการเขียนป้ายได้รับความร่วมมือจากชมรมข้าราชการบ้านไหล่น่านและเยาวชนบ้านไหล่น่าน

2. การทำหลักปักแนวเขตป่าอนุรักษ์

เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 เป็นวันเข้าพรรษา ประชาชนทั้งสองหมู่บ้านได้ร่วมกันทำกิจกรรมการปลูกป่า เนื่องจากเป็นวันต้นไม้แห่งชาติและทำการลงหลักแนวเขตป่า โดยให้แต่ละหมวดของบ้านไหล่น่าน มี 4 หมวดจัดทำไม้หลักรั้วหมวดละ 5 หลัก โดยผู้แก่ผู้เฒ่ากรรมการป่าอนุรักษ์และชาวบ้านหมวดละ 5 คน ได้นำหลักไปฝังตามแนวเขตป่าตามที่ผู้เฒ่าผู้แก่ชี้ให้ เป็นการปักแนวเขตในระยะแรกก่อน ซึ่งได้ดำเนินการไปแล้ว และจะประสานเจ้าหน้าที่เฝ้าระวังป่าที่ 4 ซึ่งมาตั้งที่ทำการอยู่ที่บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2 ได้มาร่วมวางแนวเขตอีกครั้งหนึ่งพร้อมกับขอความร่วมมือในการปกป้องดูแลด้วย ซึ่งที่ประชุมได้มอบหมายให้ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 และหมู่ 8 เป็นผู้ไปประสานงานการปฏิบัติต่อไป

3. การปลูกป่าในเขตป่าอนุรักษ์ ได้ดำเนินการร่วมกันทั้งสองหมู่บ้านในวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ.2546 ซึ่งเป็นวันต้นไม้แห่งชาติ โดยให้ชาวบ้านเตรียมพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ เช่น ไม้สัก ไม้ตะแบก ไม้เบญจพรรณอื่นๆ ได้นำไปปลูกในบริเวณ เขตป่าอนุรักษ์ตามที่เห็นสมควร ซึ่งชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้าน เยาวชน ชมรมข้าราชการ พระสงฆ์ ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการปลูกป่า รวมแล้วปลูกป่าทั้งหมดจำนวน 1,200 ต้น

4. การทำแนวกันไฟป่ารอบเขตป่าอนุรักษ์ ดำเนินงานในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2546

4) บทบาทการสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าและน้ำของชุมชน บ้านไหล่น่าน หมู่ 1

ในการสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ ในพื้นที่บ้านไหล่น่าน ได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อ.บ.ต. กลุ่มสตรี เยาวชน อ.ส.ม. ผู้สูงอายุ ครู นักเรียน พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เป็นต้น

ผู้ใหญ่บ้าน

1. ประชุม ชี้แจง ทำความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ
2. แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำ
3. วางแผนร่วมกับคณะกรรมการ
4. เปิดเวทีชาวบ้านร่วมกันออกกฎ ระเบียบ ในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
5. ดำเนินการร่วมกับชาวบ้านตามแผนที่วางไว้
6. เป็นตัวแทนไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
7. เข้าร่วมเป็นผู้สนับสนุนการวิจัย เรื่อง การอนุรักษ์ป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน
8. ติดตาม ตรวจสอบ ปรับปรุง ผลการดำเนินการอนุรักษ์ร่วมกับชาวบ้าน
9. ประสานงานกับหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อขอความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน (อ.บ.ต.)

1. นำแนวคิดจาก โครงการไหล่นานตำบลน้อยอยู่ มาจุดประกายการอนุรักษ์ป่าและน้ำ อย่างจริงจังร่วมกันทั้งตำบล

2. เป็นที่ปรึกษาของผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน
3. ประสานงานเพื่อขอของบประมาณ สนับสนุนในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
4. ร่วมดำเนินการอนุรักษ์ป่าและน้ำ ติดตาม ตรวจสอบ
5. เป็นตัวแทนของชุมชนไปศึกษาดูงาน เพื่อนำมาพัฒนาวิธีการอนุรักษ์ป่าและน้ำในชุมชน
6. ร่วมเป็นผู้สนับสนุนการวิจัย การอนุรักษ์ป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน

กลุ่มสตรี/แม่บ้าน

1. ร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำของบ้านไหล่นาน
2. ร่วมกันออกกฎ ระเบียบการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
3. ร่วมกิจกรรมบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำ
4. ร่วมกิจกรรมพัฒนา ฟืนฟู แม่น้ำและป่าชุมชน
5. เป็นตัวแทนไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์ป่าชุมชนและแม่น้ำจากชุมชนตัวอย่างที่ประสบผลสำเร็จเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนา
6. เป็นตัวแทนศึกษาสถานการณ์พื้นฐานและศักยภาพในการจัดการขยะจากครัวเรือน เพื่อป้องกันการทิ้งขยะลงสู่แม่น้ำและสถานที่ต่างๆ
7. จัดทำอาหาร เครื่องดื่ม ในการเปิดเวทีชาวบ้าน ในการวิจัยการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

เยาวชนหมู่ที่ 1, 8

1. เป็นตัวแทนศึกษาดูงานในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและป่าชุมชน จากชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ
2. นำแนวคิดและวิธีการจากการศึกษาดูงานมาเสนอต่อที่ประชุมหมู่บ้าน เพื่อจุดประกายให้เกิดการอนุรักษ์ป่าและน้ำอย่างจริงจังในหมู่บ้าน
3. เป็นแกนนำในการทำพิธีบวชป่าชุมชนและสืบชะตาแม่น้ำของบ้านไหล่นานร่วมกับกลุ่ม อักเมืองนาน
4. ร่วมกันออกกฎ ระเบียบเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและน้ำของบ้านไหล่นาน
5. ร่วมกิจกรรมพัฒนาและฟืนฟูป่าชุมชนและแม่น้ำโดยรับผิดชอบการให้อาหารปลาและตกแต่งสถานที่ให้สวยงาม
6. เสนอแนวคิดในการติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลการดำเนินงานในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

อ.ส.ม.

1. ร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าและน้ำ
2. ร่วมกันออกกฎ ระเบียบ

3. ร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าและน้ำและการปรับปรุงพัฒนา
4. เป็นตัวแทนไปศึกษาดูงานชุมชนตัวอย่างเพื่อนำมาพัฒนาการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
5. ดำเนินการตรวจวัดคุณภาพน้ำของแม่น้ำในพื้นที่บ้านไหล่นาน

กลุ่มผู้สูงอายุ

1. เป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าและน้ำ
2. ร่วมออกกฎระเบียบ
3. เป็นแกนนำด้านพิธีกรรมทางศาสนาในการบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำ
4. เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องป่าและน้ำถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียนและเยาวชน
5. ชี้แนะเขตป่าอนุรักษ์แก่คณะกรรมการหมู่บ้านในการกำหนดแนวเขตป่า

ครู

1. เป็นที่ปรึกษาของกลุ่มอนุรักษ์ป่าและน้ำ
2. ร่วมออกกฎระเบียบ
3. ร่วมเป็นทีมวิจัยการอนุรักษ์ป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน
4. เป็นตัวแทนการศึกษาดูงานการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
5. จัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ไหล่นานตำบลน่าอยู่ เน้นเรื่องการอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อปลูกจิตสำนึกให้นักเรียนเกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพัฒนาชุมชนของตนเอง

นักเรียน

1. ร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าและน้ำในชุมชน
2. รณรงค์การอนุรักษ์ป่าและน้ำในชุมชน
3. ศึกษาเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ไหล่นานตำบลน่าอยู่
4. ร่วมเวทีเสวนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ของตำบลไหล่นาน

พระสงฆ์

1. เป็นแกนนำด้านพิธีกรรมทางศาสนา ในการบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำ
2. นำข้าวที่เหลือจากการบิณฑบาตไปให้เป็นอาหารของปลา
3. อบรมสั่งสอน ให้ข้อคิดเตือนใจ ให้สำนึกในบาป บุญ คุณ โทษ ในการอนุรักษ์
4. บำรุง ดูแล รักษาป่าบริเวณพระธาตุจอมแจ้ง

เจ้าหน้าที่สถานีนอนามัย

1. เป็นที่ปรึกษาในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
2. เป็นผู้ประสานงานกับองค์กรต่างๆ ในการเปิดเวทีเสวนาในโครงการไหล่นานตำบลน่าอยู่และโครงการวิจัยการอนุรักษ์ป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน
3. บริการและอนุเคราะห์ให้สถานที่ในการประชุม เสวนากลุ่มย่อยในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

4. เป็นผู้ประสานงานกับชุมชนต่างๆ เพื่อศึกษาดูงานด้านการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

6.2 การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2

1) แผนการพัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำบ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2

ลำดับ	กิจกรรม	งบประมาณ (บาท)	ระยะเวลา ปฏิบัติ	ผู้รับผิดชอบ
1	การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ จัดเวทีชาวบ้านเพื่อชี้แจงแนวทาง โครงการวิจัยและระดมความคิดใน การดำเนินการในหมู่บ้าน	2,000	3 ก.ค. 46	ทีมวิจัยหลักและ ผู้สนับสนุน กระบวนการใน พื้นที่ร่วมกับ คณะกรรมการ หมู่บ้าน
2	ปลูกต้นมะเดื่อเป็นแนวเพื่อให้รู้ว่า คือ เขตอนุรักษ์	3,000	ก.ค - ธ.ค.46	
3	เพิ่มแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาแม่น้ำว่า จากสถานีสูบน้ำพลังไฟฟ้าลงมา 500 เมตร	2,500	ก.ค. 46	
4	ทำแพปลาถาวรและบันไดลงโป๊ะ	5,000	พ.ย. - ธ.ค.46	
5	ปรับปรุงวังปลาที่เดิมให้ดีขึ้น	2,500	มิ.ย.- ธ.ค.46	
6	จัดหาที่จำหน่ายอาหารปลา	200	มิ.ย. 46	
	การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ			
1	ปรับปรุงกฎระเบียบ และ การปฏิบัติงานของคณะกรรมการ อนุรักษ์ ป่าให้ชัดเจน	1,500	มิ.ย. - ก.ค. 46	
2	สร้างแนวกันไฟป่า	15,000	ก.ค. 46	
3	ให้ความร่วมมือกับนักวิจัยจาก สถาบันจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องสัตว์และพันธุ์ไม้ในป่าอนุรักษ์	-	มิ.ย. - ก.ค. 46	
4	ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หน่วยเฝ้าระวังป่าที่ 4	-	ก.ค. 46	

2) กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ (วังปลา)

1. ปลุกต้นมะเดื่อบริเวณวังปลาเพื่อเป็นแนวเขตอนุรักษ์และเป็นอาหารปลาได้ดำเนินการปักชำกิ่งและเพาะเมล็ด เพื่อเตรียมไว้ปลูกปลายฤดูฝนหลังจากน้ำหลากเพาะไว้ในบ้าน นายแสวง อินวาทย์ นายมานพ ยอดรักษ์ และนายศรีนุ่น คำสีแก้ว ประมาณ 200 ต้น

2. เพิ่มแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำว่า เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2546 ซึ่งตรงกับวันอาสาฬหบูชา ได้ประชุมชาวบ้านชี้แจงชักชวนให้กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้นอีก 1 แห่ง บริเวณแม่น้ำว่า บริเวณสูบน้ำด้วยไฟฟ้า (ทุ่งม่วง) ล่องตามแม่น้ำว่า เป็นระยะทาง 500 เมตร แล้วปักธงสีเหลืองเป็นแนวเขตอนุรักษ์ และทำป้ายผ้า 3 ผืน กั้นขวางแม่น้ำ จำนวน 3 ผืน (ปิดหัวปิดท้ายและกึ่งกลางบริเวณเขตอนุรักษ์) ยังไม่ได้ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งจะดำเนินการต่อไป

3. ทำโป๊ะแพให้อาหารปลาและเยี่ยมชมปลาถาวร จะดำเนินการในเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม 2546 พร้อมทำบันไดสู่โป๊ะ งบประมาณ 5,000 บาท ทำเรื่องของงบประมาณจาก อบต. และงบบริจาคสนับสนุนจากชาวบ้าน

4. การปรับปรุงสถานที่บริเวณวังปลาที่ดียิ่งขึ้น

- ได้จัดหาหม้อหินอ่อน จำนวน 7 ตัว มาจัดไว้ในศาลาท้าววังปลา เพื่อเป็นที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจ โดยได้รับบริจาคจากชาวบ้านบุญเรือง

- ได้ปรับปรุงภูมิทัศน์ โดยการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ บริเวณวังปลาในวันที่ 14 กรกฎาคม 2546 ซึ่งเป็นวันเข้าพรรษาและวันต้นไม้แห่งชาติร่วมกลุ่มเยาวชนและชมรมข้าราชการบ้านบุญเรืองโดยค่าจัดซื้อพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับได้รับการสนับสนุนมาจากชมรมข้าราชการบ้านบุญเรืองจำนวน 1,500 บาท

5. การจัดทำที่จำหน่ายอาหารปลา ได้รับการบริจาคอาหารปลาจาก อ.บ.จ. น่าน ผ่านทางคุณพงษ์สวัสดิ์ ปัญญาอินทร์ จำนวน 17 กระสอบ และได้รับบริจาค อ.บ.ต. ไหล่น่าน จำนวน 5 กระสอบ ได้นำมาประชุมวางแผนร่วมกันไปหมู่บ้าน มีมติให้นำไปฝากขายให้ทุกร้านค้าในหมู่บ้าน กระสอบละ 200 บาท แล้วให้ร้านค้าจัดจำหน่ายเอง โดยได้เขียนป้ายประกาศไว้ที่วังปลาว่า "มีอาหารปลาจำหน่ายที่ร้านค้าทุกร้านในบ้านบุญเรือง"

3) กิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน

1. พื้นฟูปรับปรุงระเบียบและการปฏิบัติงานของคณะกรรมการในหมู่บ้าน ได้ประชุมชาวบ้านเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2546 ปรับปรุงระเบียบเกี่ยวกับป่าอนุรักษ์และขอรับรองให้กรรมการป่าปฏิบัติงานกันอย่างจริงจัง โดยเพิ่มระเบียบป่าและทบทวนโทษให้เด่นชัดจากเดิม ดังนี้

- ห้ามนำขยะทุกชนิดทิ้งในเขตอนุรักษ์ป่า ถ้าฝ่าฝืน ปรับ 10,000 บาท
- ห้ามเผาป่าล่าสัตว์ ถ้าฝ่าฝืนปรับ 10,000 บาท
- ห้ามนำกล้วยไม้ป่า ออกจากเขตป่าอนุรักษ์ถ้าฝ่าฝืนปรับ 10,000 บาท

- ห้ามขโมยผลผลิตจากไรสวนชาวบ้าน บริเวณใกล้เคียงป่า ถ้าฝ่าฝืนปรับ 2,000 บาท

2. สร้างแนวกันไฟป่าอนุรักษ์ดำเนินการโดยใช้รถเกรดตัดถนนเป็นแนวรอบบริเวณเขตอนุรักษ์ป่าฝั่งขวาให้รถยนต์แล่นได้ตามแนวเขตไปจดบริเวณแม่น้ำว่า ซึ่งได้การความร่วมมือสนับสนุนงบประมาณจาก อ.บ.จ. นำน จำนวนเงิน 1000,000 บาท และได้ว่าจ้างรถของ กรป.กลาง มาดำเนินการทำแนวเขตกันไฟป่า

3. ให้ความร่วมมือกับนักวิจัยจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาทำการวิจัย เรื่อง สัตว์ทุกชนิด และพันธุ์พืชทุกชนิดในเขตป่าอนุรักษ์โดยคณะกรรมการป่า และผู้รู้เกี่ยวกับป่าในหมู่บ้านเป็นผู้นำทาง และให้ข้อมูลในการออกสำรวจป่าอนุรักษ์ เป็นเวลา 2 สัปดาห์ โดยสำรวจ 2 ครั้งๆ ละ 1 สัปดาห์

4. ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หน่วยเฝ้าระวังป่าที่ 4 ที่ตั้งฐานปฏิบัติการอยู่ที่บ้านบุญเรือง เมื่อวันที่ 15-16 เมษายน 2546 คณะกรรมการป่าและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้จัดทำแนวเขตป่าอนุรักษ์ฝั่งซ้าย ซึ่งได้จัดทำป้ายแผ่นสังกะสีและป้ายไม้ไปติดเป็นระยะ ตามแนวเขตให้ชัดเจนเป็นบริเวณเนื้อที่ 1,600 ไร่

5. การสร้างลานประชุมพฤษภาคมได้นำแนวคิดจากการวิจัยระยะที่ 1 มาพัฒนาการอนุรักษ์ป่า ได้วางกรอบแนวคิดในการสร้างลานประชุมพฤษภาคม ในป่าอนุรักษ์ ฝั่งซ้ายแนวต่อจากสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นานขึ้นไป เป็นแหล่งความรู้เรื่องป่า โดย จะจัดเป็นสถานที่ประชุมธรรมชาติ มีป้ายสังกะสีบอกชื่อ และประโยชน์ของพันธุ์ไม้ป่า แต่ละชนิดติดไว้ที่ต้นไม้ และจัดที่นั่ง ธรรมชาติสำหรับเป็นที่ประชุมหรือแลกเปลี่ยนเรื่องของผู้มาศึกษาดูงานเกี่ยวกับป่าและเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนโดยของความร่วมมือจากหน่วยเฝ้าระวังป่าที่ 4

4) บทบาทการสร้างความร่วมมือการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่บ้านบุญเรือง

เนื่องจากบ้านบุญเรือง มีการจัดการปกครองโดยการกระจายอำนาจให้กลุ่มย่อยต่างๆ รับผิดชอบและบริหารจัดการโดยอิสระ ดังนั้น บทบาทการสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ มีดังต่อไปนี้

บทบาทของกำนัน

1. ประชุมชี้แจงแนวคิดและวิธีการในการอนุรักษ์ป่าและน้ำให้รับรู้โดยทั่วกันทุกตำแหน่ง
2. แต่งคณะประธานและคณะคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ป่าและกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำใน

หมู่บ้าน

3. เป็นประธานคณะวิจัยการสร้างความร่วมมือ การอนุรักษ์ป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน
4. เป็นประธานในการเปิดเวทีชาวบ้านระดับตำบลในเรื่องต่างๆ
5. ประชาสัมพันธ์ผลงานการอนุรักษ์ป่าและน้ำของตำบลไหล่นาน
6. ประสานงานกับหมู่บ้านต่างๆในตำบลและตำบลใกล้เคียงในเรื่องการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

บทบาทของสารวัตรกำนัน

1. เป็นหัวหน้าในการพัฒนาหมู่บ้าน
2. เป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ
3. ประสานงานกับกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านเพื่อการพัฒนาในแต่ละด้าน
4. ร่วมกับคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำออกกฎระเบียบในการอนุรักษ์ป่าและน้ำและน้ำเสนอ

ในการปรับประชากรหมู่บ้านเพื่อปรับปรุงรับรองและปฏิบัติร่วมกัน

5. ติดตามตรวจสอบและรายงานการดำเนินงานทุกเรื่องในหมู่บ้านเสนอต่อกำนัน

บทบาทของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

1. ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลให้ลำนานเรื่องขอสนับสนุนงบประมาณ
2. ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด และหน่วยงานต่างๆ เพื่อขอความร่วมมือใน

การพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

3. ติดตามผลและตรวจสอบกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
4. เป็นตัวแทนศึกษาตัวงานจากชุมชนอื่นที่ประสบผลสำเร็จนำแนวคิดมาเสนอต่อชุมชน
5. เป็นผู้สนับสนุนการวิจัยการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

บทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน

1. ร่วมออกกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
2. เป็นแกนนำในการรณรงค์ในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
3. ร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำ
4. เป็นตัวแทนศึกษาดูงาน การอนุรักษ์ป่าและน้ำและน้ำแนวคิดมาเสนอในหมู่บ้าน
5. รณรงค์ไม่ให้สร้างเครื่องพ่นยาฆ่าแมลงในแม่น้ำ ,แหล่งน้ำ

บทบาทของกลุ่มสตรีแม่บ้าน

1. ร่วมออกกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
2. บริการการจัดกิจกรรมต่างๆ ในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
3. เป็นตัวแทนศึกษาดูงานการอนุรักษ์จากชุมชนอื่น นำมาพัฒนา

บทบาทของเยาวชน

1. สอดส่องดูแลสถานที่อนุรักษ์วังปลา
2. ปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ บริเวณวังปลา
3. เข้าร่วมเวทีเสนอเพื่อเสนอแนวคิดในการพัฒนาอนุรักษ์ป่าและน้ำ
4. รณรงค์ให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
5. ทำป้ายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและน้ำ

บทบาทกลุ่มผู้สูงอายุ

1. เป็นตัวอย่างและที่ปรึกษาในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ